

Annelien Sys

**De cultuur van het Belgisch trekpaard
Trots van Brabant
Een blik op het roerend en immaterieel erfgoed**

De cultuur van het Belgisch trekpaard
Trots van Brabant

Een blik op het roerend en immaterieel erfgoed

Annelien Sys

COLOFON

*De cultuur van het Belgisch trekpaard. Trots van Brabant
Een blik op het roerend en immaterieel erfgoed*

Dit rapport is het resultaat van een studie uitgevoerd in opdracht van de Provincie Vlaams-Brabant.

Het project werd uitgevoerd door Annelien Sys onder leiding van prof. dr. Yves Segers, Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis (ICAG), KU Leuven en vzw Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG).

Leuven, 2017

Een digitale versie van dit rapport is beschikbaar op
www.hetvirtueleland.be en www.vlaamsbrabant.be

Voor meer informatie:

Annelien Sys en Chantal Bisschop, Centrum Agrarische Geschiedenis vzw
Atrechtcollege, Naamsestraat 63, 3000 Leuven

Annelien.sys@cagnet.be

Chantal.bisschop@cagnet.be

+32 16 32 33 16

+32 16 32 35 73

Omslagillustratie: Avenir d'Herse, kampioen van 1925, gefotografeerd door Emile Gobert, 1925. Collectie KMBT.

INHOUDSTAFEL

Voorwoord	3
Inleiding.....	5
1 Een Brabander of een Belg?	7
1.1 Wat is een trekpaard?	7
1.2 Eén ras of drie types?	8
1.2.1 Het Vlaams paard	8
1.2.2 Het Brabants trekpaard	10
1.2.3 Het Ardens trekpaard	11
1.3 Conclusie	14
2 Van de dikke, de grijze en de kolos tot de Belg.....	15
3 Trekpaardencollecties en erfgoedobjecten	19
3.1 Aanpak.....	19
3.2 De erfgoedbeheerders	25
3.2.1 Publieke collecties	25
3.2.2 Private collecties.....	44
3.3 Conclusie	58
4 Trekpaardengebruiken en hun erfgoed	61
4.1 Het trekpaard op prijskampen en keuringen	61
4.1.1 Traditie	62
4.1.2 Erfgoedobjecten	64
4.2 Goed bloed faalt niet! De trekpaardenfokkerij.....	75
4.2.1 Stamboeken.....	76
4.2.2 Dekbewijzen en -certificaten.....	77
4.2.3 Ledenmagazine KMBT	81
4.2.4 Trekpaarden in familiealbums.....	82
4.2.5 Onroerend erfgoed.....	83
4.3 Het werkend trekpaard	85
4.3.1 Landbouw	85
4.3.2 Boomslepers	89
4.3.3 Natiepaarden.....	90
4.3.4 Mijnpaarden	92

4.3.5	Belgische trekpaarden als legerpaarden	93
4.3.6	Transport- en verhuissector	98
4.3.7	Garnaalvissers te paard	100
4.4	Traditionele ambachten en technieken	101
4.4.1	De hoefsmid	101
4.4.2	De gareelmaker	102
4.4.3	Verzorging van een trekpaard	103
4.5	Conclusie	107
5	Reflecties over het trekpaardenerfgoed	108
5.1.1	Sterktes.....	108
5.1.2	Zwaktes.....	108
5.1.3	Kansen	110
5.1.4	Bedreigingen.....	110
6	Bibliografie	113
6.1	E-mails	113
6.2	Publicaties	113
6.3	Websites	115
7	Bijlagen	120
7.1	Adressenlijst gecontacteerde instellingen en personen	120
7.2	Tabellen en grafieken	123
7.3	Lijst van kaarten en afbeeldingen	125

Voorwoord

Dit rapport had nooit tot stand kunnen komen zonder de hulp en raad van velen. Graag dank ik de trekpaardenliefhebbers voor het ter beschikking stellen van hun verzameling. In het bijzonder denk ik hierbij aan Dominique Van Riet en Stephanie Mertens van 't Rietenhof, Marc Stalpaert en Dirk Remaut van het Museum van het Belgisch Trekpaard, conservator Steven De Waele van het Museum voor de Oudere Technieken (MOT), Bert Jambon van Stoeterij Diepensteyn, Lieve Gewillig van restaurant De Kuiper, stadsarchivaris Jona Broothaerts van het stadsarchief in Vilvoorde, voorzitter Jan De Boitselier van de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard, Liesbeth Croimans van het stadsarchief in Leuven, Robert Piessens van de Vereniging voor het Bevorderen van het Belgisch Trekpaard en hoofdredacteur van het *Trekpaardenmagazine*, Myriam Van Doorslaer en Christian Muyls, Vik Verheyden, Hubert Avaux en Ghislain Temmerman.

De erfgoedgemeenschap is sterk betrokken bij het uittekenen en de realisatie van het project *In de bres voor het Brabants trekpaard*. Het verloop van het project wordt regelmatig afgetoetst met de trekpaardenraad. Ik wil de vele belangrijke collectiebeheerders die deel uitmaken van deze raad bedanken. Graag dank ik ten slotte ook de medewerkers van de provincie Vlaams-Brabant Lieven Elst (directeur vrije tijd), Nele Decuyper (diensthoofd erfgoed), Nicolas Mazeure (dienst erfgoed), Karla Jacques (dienst erfgoed) en mijn CAG-collega's, Yves Segers en Chantal Bisschop, voor hun bijdrage en hulp om dit onderzoek mee tot een goed einde te brengen.

Inleiding

Ze stappen hun' bellen al klinken
De vrome twee horsen te gaar
Ze zwoegen, ze zweten en blinken
Doet 't blonde gelijm van hun haar.

Ze stappen, ze stenen, ze stijven
De stringen en 't ronde gareel,
Het spant op hun' spannende lijven
De voerman beweegt ze aan een zeel

De wagen komt achter. De rossen
Gelaten in 't lastig geluid
Der schokkende, bokkende bossen,
Gaan, stille en gestadig, vooruit.

Geen zwepe en behoort er te zinken,
Geen snoer en genaakt er één haar,
Zoo stappen, hun' bellen al klinken,
De vrome twee horsen, te gaar.

Twee Horsen – Guido Gezelle – 1896

Zo beschreef Guido Gezelle eind negentiende eeuw de relatie tussen mens en trekpaard. Op zowat elke boerderij, in de haven, in de stad ... speelde het trekpaard een centrale rol als trek-, sjouw-, sleep- of rijdier. Trekpaarden beïnvloedden lange tijd het leven van de (rurale) bevolking en bepaalden zo mee de streekidentiteit. Vanwege de mechanisering na de Tweede Wereldoorlog kwamen deze stoere Belgen steeds minder voor in het Vlaamse landschap en vervingen de landbouwers en arbeiders ze meer en meer door tractoren en gemotoriseerde voertuigen.

Toch is het trekpaard nooit echt verdwenen. Gepassioneerde fokkers blijven het ras koesteren. Enkele liefhebbers bezitten nog steeds de kennis van de traditionele landbouwtechnieken met het trekpaard. Anderen zien nieuwe functies voor het trekpaard in sectoren zoals toerisme en recreatie. Om de cultuur, de technieken en de tradities van het trekpaard levend te houden en op een dynamische manier door te geven aan toekomstige generaties startten het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) en de provincie Vlaams-Brabant in 2015 het erfgoedzorgtraject *In de bres voor het Brabants trekpaard*.

De samenwerking tussen de provincie Vlaams-Brabant en CAG beoogt de realisatie van drie complementaire doelstellingen.

Ten eerste brengt het basisonderzoek het materieel en immaterieel erfgoed van het trekpaard in kaart. We geven een beeld over de geschiedenis van het trekpaard en het daaraan verbonden Immaterieel Cultureel Erfgoed (ICE), de erfgoedgemeenschap en de erfgoedobjecten van het trekpaard.

Het zijn veeleer kleine musea, erfgoedinstellingen, verenigingen en privéverzamelaars die het roerend erfgoed van het trekpaard bewaren en beheren. Vaak gaat het om kleine collecties die zich dikwijls concentreren op de regionale en meestal lokale geschiedenis. Dit erfgoedmateriaal illustreert en documenteert de evolutie en de geschiedenis van trekpaarden in Vlaanderen. Tot nu toe was weinig geweten over de omvang, de focus en de kwaliteit van de collecties. Bij velen leefde het gevoel dat er zeer veel was verzameld, maar men wist niet of het telkens om dezelfde objecten ging dan wel of dat er veel variatie was. Dit onderzoek schetst een beter beeld van het bewaarde erfgoedmateriaal dat gerelateerd is aan het trekpaard, en zijn representatieve waarde voor de erfgoedtradities en -gebruiken. Het eindresultaat dient als basis voor een erfgoedzorgplan en is het vertrekpunt om nieuwe borgingsmaatregelen op te zetten. Naast het rapport is een selectie van het materiaal gescand en volgens de regels van de kunst beschreven. Het materiaal wordt ontsloten via Erfgoedplus, Archiefbank Vlaanderen en Het Virtuele Land.

In het tweede deel van het project gaan we enkele levende technieken, of het ICE verbonden met het trekpaard, op een participatieve manier documenteren. Immaterieel erfgoed leeft en zit in handen en hoofden van mensen. Dit erfgoed documenteren vraagt om een participatieve benadering. Deze samenwerking met de erfgoedgemeenschap zorgt ervoor dat traditionele technieken en kennis niet verloren gaan, maar integendeel dynamisch worden doorgegeven.

Het derde deel van het project bestaat uit de voorbereiding van een dossier om de cultuur van het Belgisch trekpaard te laten opnemen op de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed. Een eerste belangrijke stap in dit erfgoedzorgtraject bestond uit de oprichting van de trekpaardenraad. Tijdens een breed gecommuniceerd infomoment, open voor alle trekpaardenliefhebbers, kon iedereen die dat wilde zich kandidaat stellen om deel uit te maken van de trekpaardenraad. Uit de vele kandidaturen werd een representatieve selectie gemaakt. De trekpaardenraad bestaat uit een twintigtal personen die een vertegenwoordiging vormen van allen met een hart en ziel voor de trekpaardencultuur: fokker, menner, landbouwer, dierenarts, vertegenwoordiging van het stamboek, de jeugd, erfgoedprofessional, museummedewerker enz. De trekpaardenraad staat in voor het opvolgen, begeleiden, coördineren en inspireren van de borging. Deze raad zal het dossier voor de erkenning als ICE opstellen en indienen en koppelt ook regelmatig terug naar de brede erfgoedgemeenschap. In de loop van 2016 koos de trekpaardenraad ervoor om het ICE-element dat zal voorgedragen worden voor de Inventaris Vlaanderen, te benoemen als 'De cultuur van het Belgisch trekpaard. Trots van Brabant.'

Dit rapport is het resultaat van het basisonderzoek rond het Belgisch trekpaard. Het is opgebouwd uit vier hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk gaan we in op de afbakening van de onderzoeksvraag en hoe we te werk zijn gegaan. Het tweede hoofdstuk beschrijft de geschiedenis van het trekpaard. Het derde hoofdstuk behandelt de verschillende collecties en hun erfgoedmateriaal. We geven context- en achtergrondinformatie over de verschillende erfgoedbeheerders en hun link met de cultuur van het Belgisch trekpaard. Wat kunnen we juist vinden in deze collecties? In hoeverre zijn deze collecties een

weerspiegeling of representatie van de geschiedenis van het trekpaard? Hoe ziet de toekomst er uit van deze collecties? Hoe worden ze bewaard, beheerd en ontsloten?

We kunnen het erfgoedmateriaal van het Belgisch trekpaard ook indelen volgens de traditie of het gebruik van het trekpaard. Het vierde hoofdstuk brengt daarom verschillende trekpaardentradities in beeld met daaraan gekoppeld de erfgoedobjecten die deze tradities illustreren en representeren.

Ten slotte besluit het vijfde hoofdstuk met enkele opmerkingen en reflecties over het trekpaardenerfgoed. Aan de hand van een SWOT-analyse worden de sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen van de verschillende collecties en het erfgoedmateriaal besproken.

1 Een Brabander of een Belg?

Hoe start je een onderzoek naar erfgoedcollecties van trekpaarden? Eerst en vooral was het niet makkelijk om het onderwerp 'trekpaard' duidelijk af te bakenen. Al van bij de start stootten we op verschillende interpretaties en termen zoals Brabants trekpaard, Belgisch trekpaard en zelfs op het onderscheid (of net niet) tussen een boerenpaard of werkpaard.

Om dit onderzoek duidelijker te kaderen, geven we in dit hoofdstuk een toelichting over de gehanteerde afbakening, definities en werkwijze.

1.1 Wat is een trekpaard?

Trekpaarden zijn grote, breed gebouwde paarden. Ze kunnen tot 1.000 kilo of zelfs meer wegen. Hun stokmaat of schofthoogte ligt tussen 1.60 en 1.80 meter. De stokmaat is de hoogte van een staand paard zonder hoefijzers gemeten van de schoft (het punt waar de rug en de nek samenkomen) tot aan de grond. Grote rijpaarden hebben een gemiddelde schofthoogte tussen 1.57 en 1.73 meter en hebben daarbij een massa van 500 tot 600 kilogram. Trekpaarden zijn in verhouding tot hun schofthoogte dus veel zwaarder dan gewone rijpaarden. Daarnaast herken je trekpaarden aan de grote hoeven en de beharing, of het behang, rond de benen. Ze staan ook bekend om hun rustig en gehoorzaam karakter.¹ Trekpaarden kunnen een leeftijd tot twintig jaar behalen. Dit is minder dan rijpaarden die tot 30 jaar oud kunnen worden. In de praktijk ligt de leeftijd van trekpaarden nog lager en haalt een trekpaard gemiddeld maar twaalf tot vijftien jaar. Dit komt vaak doordat het paard niet meer voldoet aan de eisen van de eigenaar die het dan verkoopt aan het slachthuis.²

Ieder paard krijgt een onderverdeling als vol-, warm- of koudbloedpaard.

- Kenners erkennen het Arabisch paard als de voorvader van alle lichte paardenrassen, vandaar dat hij de term volbloed toegeschreven krijgt. Een tweede ras dat de titel van volbloed krijgt is de Engelse volbloed. Kruising tussen deze beide rassen geeft ook een volbloed.
- Een koudbloed is een paardentype dat in de loop van zijn ontwikkeling zonder inbreng van volbloeden afstamt van lokale Europese paardenrassen. Trekpaarden zijn koudbloedpaarden.

¹ 'Schofthoogte', op: www.allesoverpaarden.be, laatst geconsulteerd op 25 november 2016; 'Paardenrassen: het trekpaard', op: www.dier-en-natuur.infonu.nl, laatst geconsulteerd op 25 november 2016.

² PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, Zutphen, 2007, p. 7.

- Een warmbloedpaard is het derde type en slaat op kruisingen tussen volbloedpaarden met lokale paardentypes of koudbloedpaarden.³

Selectie tussen verschillende paarden, gebaseerd op uiterlijk en kenmerken zoals bijvoorbeeld trekkracht en een gehoorzaam karakter, zorgt ervoor dat we verschillende paardentypes kunnen onderscheiden. Het bewust creëren en controleren van rassen door selectie op basis van afstamming en uiterlijke, gedrags- en behendigheidskenmerken kwam vooral op in de negentiende eeuw. Dit ging samen met het organiseren van de eerste stud- of stamboeken die de genealogische gegevens van paarden bijhouden. Het allereerste stamboek van een paardenras is dat van de Engelse Volbloed dat al in 1791 werd opgericht.⁴

1.2 Eén ras of drie types?

Het stamboek van het Belgisch trekpaard bestaat sinds 1886 en wordt vandaag nog beheerd door de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard of KMBT. Naast het aanvullen van het stamboek staat de KMBT in voor het afleveren van oorsprongscertificaten en het verzamelen van gegevens over de identiteit, productiviteit, prestaties en uiterlijke kenmerken van de trekpaarden, hun voorgelacht, bloedverwanten en afstammelingen.

In zijn beginjaren overkoepelde de KMBT, toen bekend als de Nationale Maatschappij van de Belgische Fokkers, de verenigingen van de Vlaamse paarden, de Brabantse trekpaarden en de Ardense trekpaarden. Hierdoor bleven de lokale benamingen van deze trekpaardentypes gedurende lange tijd behouden in plaats van de officiële benaming 'het Belgisch trekpaard'.

1.2.1 *Het Vlaams paard*

Vlaamse paarden zijn zware paarden op hoge, fijne benen die hun oorsprong vinden in het noordwesten van Vlaanderen. Hun schofthoogte ligt tussen 1.65 en 1.95 meter en ze hebben een gemiddelde massa tussen de 700 en 900 kilogram. De meest voorkomende kleur bij Vlaamse paarden is de voskleur: een lichtbruine kleur met lichte manen en lichtere sokken of voeten. Een duidelijk verschil met het Brabantse type is dat ze minder haar of behang rond de benen hebben.⁵

Eenzijds exporteerden handelaars vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw veel van de Vlaamse paarden naar Engeland en Amerika. Anderzijds verminderde de interesse bij fokkers in de Vlaamse paarden, vanwege de populariteit en het succes van de zwaardere Brabantse trekpaarden uit Vollezele.⁶ Hierdoor kende het Vlaamse ras een grote terugval en in 1888 zou de Nationale Maatschappij van de Belgische Fokkers nog slechts twee Belgische trekpaardentypes erkennen. De

³ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard, een levend monument*, Tielt, 2004, p. 11-12.

⁴ 'Lijst van paardenstamboeken', op: www.allesoverpaarden.be, laatst geconsulteerd op 25 november 2016; VANDEPITTE W., 'Eerste Vlaamse Fokkerijdag 2009, fokkerij in Vlaanderen een historische schets', op: www.biw.kuleuven.be, laatst geconsulteerd op 25 november 2016.

⁵ NAGELS S., *Pedigree analyse van het Vlaams paard en het Belgisch trekpaard, genetische diversiteit en inteelt berekening*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling landbouwkunde Katholieke Hogeschool Kempen, 2007-2008, p. 19-20.

⁶ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 40.

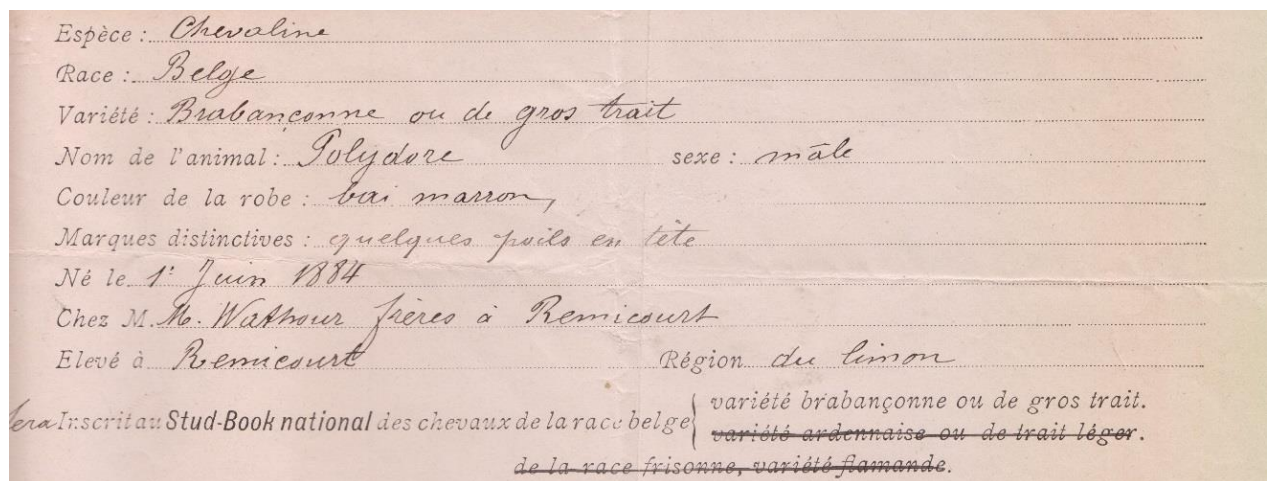
maatschappij maakte enkel het onderscheid tussen de Brabantse trekpaarden of het grote type en de Ardense trekpaarden of het kleinere type.

Op het einde van de jaren 1980 kwamen er vanuit Vlaanderen nieuwe initiatieven om het Vlaamse trekpaardentype terug in onze streken te introduceren. Een eerste stap kwam er in 1989 met de oprichting van de vereniging Het Vlaams Landpaard. Initiatiefnemer was fokker en meester-hoefsmid Roger Talpe. Hij bouwde al sinds halverwege de jaren 1970 een carrière uit in de paardensector. Vooral vanaf de jaren 1980 concentreerde hij zich steeds meer op het werken met trekpaarden, maar zelf was hij op zoek naar een lichter en sneller paard dat hij kon inzetten als trekpaard, rijpaard of aangespannen paard.

Figuur 1: © Jos Valcke. Het Vlaams Paard Fideel van Herman Cleys. 2009.

Roger Talpe traceerde oude bloedlijnen van de Vlaamse paarden tot in de Verenigde Staten en Canada. Dit resulteerde in de aankoop van de hengst Northfork Duke in 1993. Datzelfde jaar herdoopte de vereniging zich tot de vzw Het Vlaams Paard. De Vlaamse regering bekroonde de successen die de vzw boekte met de teruggehaalde *Belgians* in 2005 met de erkenning van een officieel stamboek van het Vlaams paard.⁷

Figuur 4: Deel van een certificaat uit 1887 die de afkomst van het trekpaard Polydore bewijst. Hier maakte de Nationale Vereniging van de Belgische Fokkers nog onderscheid tussen verschillende types of variëteiten van Belgische trekpaarden nl.: het Brabants of zware type, het Ardenner of lichte type en het Vlaamse type. Collectie KMBT.

⁷ NAGELS S., *Pedigree analyse van het Vlaams paard*, p. 19-20; 'Het Vlaams Paard – geschiedenis', op: www.vlaamspaard.be, laatst geconsulteerd op 29 november 2016; 'De geschiedenis van het eerste Vlaamse paard dat na meer dan 100 jaar ballingschap door Roger Talpe terug naar België werd gebracht ...', op: www.staltalpe.be, laatst geconsulteerd op 29 november 2016; DE ROO J., *De paardensector in België*, Brussel, 2010, p. 80-83.

1.2.2 Het Brabants trekpaard

Omdat de fokkerij van het grote type trekpaarden zich op dat moment voornamelijk in Brabant situeerde en omdat deze fokkers ervan overtuigd waren dat hun type trekpaard het beste was, bleef de naam Brabants (en in de beginjaren van het stamboek ook Vlaams en Ardenner) trekpaard in gebruik, hoewel de officiële benaming voor dit trekpaard sinds 1886 een Belgisch trekpaard is.⁸

Figuur 5: Matteo van 't Rietenhof van Dominique van Riet werd in 2014 nationaal kampioen van België.

Belgische trekpaarden zijn grote, zware paarden met een uitgesproken spierontwikkeling. De ideale schofthoogte voor een hengst is 1.70 meter. Hun massa ligt tussen de 800 en de 1.000 kilogram. Op prijskampen en keuringen kunnen hengsten tot 1.200 kilogram wegen. Een merrie heeft een ideale schofthoogte van 1.66 meter, haar massa varieert tussen de 600 en 800 kilogram met uitschieters tot 1.000 kilogram. Alle drie de basiskleuren, bruin, zwart en vos met de verschillende schimmelvarianten kunnen voorkomen bij de Belgische trekpaarden.⁹

De kleuren van een trekpaard¹⁰

Een trekpaard heeft drie basiskleuren: bruin, zwart en vos.

- **Bruin:** Bij een bruin trekpaard is de kleur van de romp, de hals en het hoofd bruin. De manen, staart en onderbenen zijn zwart.
- **Zwart:** Een zwart trekpaard is volledig zwart.
- **Vos:** Een voskleurig trekpaard heeft geen zwarte haren. Dit paard heeft een egaal lichtbruine kleur. De staart, manen en onderbenen hebben dezelfde of een lichtere kleur dan de romp, de hals en het voorhoofd.

Naast de drie basiskleuren komen bij het trekpaard ook nog de schimmelkleuren voor. Een paard met een schimmelkleur heeft tussen de bruine en zwarte haren ook witte haren zitten. Dit zijn bruinschimmels, blauwschimmels en vosschimmels. Naast deze zes bekende kleuren komt een zevende variant voor bij het trekpaard: de appelschimmel. Dit betekent dat bij een trekpaard, met het ouder worden, steeds meer haren gaan verbleken tot het paard uiteindelijk bijna helemaal wit is. Deze kleur komt slechts zelden voor.

⁸ WOLFS P. en DE GREEFF L., 'De nationale fokkersvereniging', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 28 november 2016.

⁹ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 6; KMBT, *Standaard van het Belgisch Trekpaard*, Brussel, 2008, s.p.

¹⁰ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 124-125; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 122-123; 'Het Belgisch Trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.

1.2.3 Het Ardens trekpaard

Een Ardens of Ardenner trekpaard heeft een gelijkaardige lichaamsbouw als het Belgisch trekpaard, maar heeft een maximale schofthoogte bij hengsten van 1.62 meter. Bij merries is maximaal 1.60 meter toegelaten. Ardense trekpaarden komen oorspronkelijk uit de provincies Luxemburg, Limburg en Namen.¹¹

Figuur 6: Albion de l'Halvigne van José Meyers. Nationaal kampioen Ardens trekpaard in 2013.

Veel van de Ardense trekpaardenfokkers konden zich niet vinden in de eenmaking van alle Belgische trekpaardenrassen. Ze moesten immers hun eigen stamboekwerking opgeven en vanwege de kleinere gestalte van het Ardens trekpaard was deze benadeeld op de nationale prijskampen. Bovendien zorgde de vertegenwoordiging van deze twee trekpaardentypes in één stamboek voor veel verwarring bij potentiële kopers. In 1926 besloten de vertegenwoordigers van het Ardens trekpaard om hun eigen vereniging op te richten: *La Société du Cheval de Trait Ardennais*. Dit betekende nog niet dat er een eigen stamboek voor het Ardens trekpaard kwam. Fokkers schreven hun Ardense trekpaarden nog steeds in bij het nationaal stamboek van het Belgisch trekpaard. Wel kreeg het Ardenner trekpaard zijn eigen prijskamp. In 1926 presenteerden de fokkers van het Ardenner trekpaard hun paarden op de allereerste editie van de landbouwbeurs van Libramont.

Een eigen stamboek, onafhankelijk van het stamboek van het Belgisch trekpaard, kreeg het Ardenner trekpaard pas in 1981. Dit stamboek was gesloten voor paarden van het Belgische ras. Ardense fokkers mochten hun paarden wel nog steeds inschrijven in het stamboek van het Belgisch trekpaard.

Sinds 1990 staat het stamboek van het Ardenner trekpaard open voor nieuw bloed binnen dit trekpaardenras. De vereniging keurde bepaalde Arabische volbloedhengsten waarvan het de veulens met Ardenner trekpaardenmerries kan erkennen. Deze paarden krijgen de benaming Aratel. Via dit selectieprogramma proberen fokkers een lichter type van Ardenner trekpaard te fokken, een type dat beter aangepast is aan de recreatieve (men-)sport.¹²

Een tweede initiatief om inteelt binnen het ras van het Ardenner trekpaard te voorkomen, kwam er in 2007. Fokkers mogen sindsdien ook hengsten van het ras van het Belgisch trekpaard gebruiken om te fokken, weliswaar onder enkele voorwaarden. Deze hengsten mogen een schofthoogte van maximaal 1.62 meter hebben.¹³

¹¹ 'Standard de la race', op: www.chevaldetraitardennais.be, laatst geconsulteerd op 28 november 2016; DE ROO J., *De paardensector in België*, p. 56-59.

¹² DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 12 en 60-61; 'La vie au Stud-Book', op: www.chevaldetraitardennais.be, laatst geconsulteerd op 28 november 2016; 'Trekpaarden en toerisme', in: *Blik op de Ardennen*, 2013, p. 28; LAURANT P., 'En héritage, l'histoire ardennaise', op: www.luxattelage.be, laatst geconsulteerd op 3 januari 2017.

¹³ 'Bijgevoegde keuring Ardenner stamboek', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 3 januari 2017.

Trekpaarden in het buitenland

Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw kwam er vanuit Noord-Amerika veel belangstelling voor trekpaarden uit België. Fokkers uit de Verenigde Staten en Canada mochten echter enkel paarden importeren die een oor sprongscertificaat bezaten. Deze papieren bewezen de afkomst van het paard. Enkel officiële fokverenigingen konden deze certificaten uitreiken. Het succes van de Belgische trekpaarden (zowel Vlaams als Brabants) als exportproduct vormde een stimulans om een eengemaakt of nationaal stamboek op te richten en te streven naar één Belgisch trekpaardenras.¹⁴

Fokkers in Noord-Amerika bouwden een eigen fokkerijbasis van het Belgisch trekpaard uit. Dit resulteerde in 1887 in de oprichting van *The American Association of Importers and Breeders of Belgian Draft Horses* ofwel een officiële stamboekwerking in de Verenigde Staten van Belgische trekpaarden. Canadese fokkers konden sinds 1907 hun Belgische trekpaarden inschrijven in het stamboek van *The Canadian Belgian Horse Association*. Tijdens de Eerste Wereldoorlog viel de export van trekpaarden vanuit België naar Noord-Amerika echter stil en de trekpaardenfokkerij ging er zijn eigen weg, los van het Belgische stamboek. In 1937 kreeg het stamboek van de Verenigde Staten een naamsverandering nl. *The Belgian Draft Horse Corporation of America*.

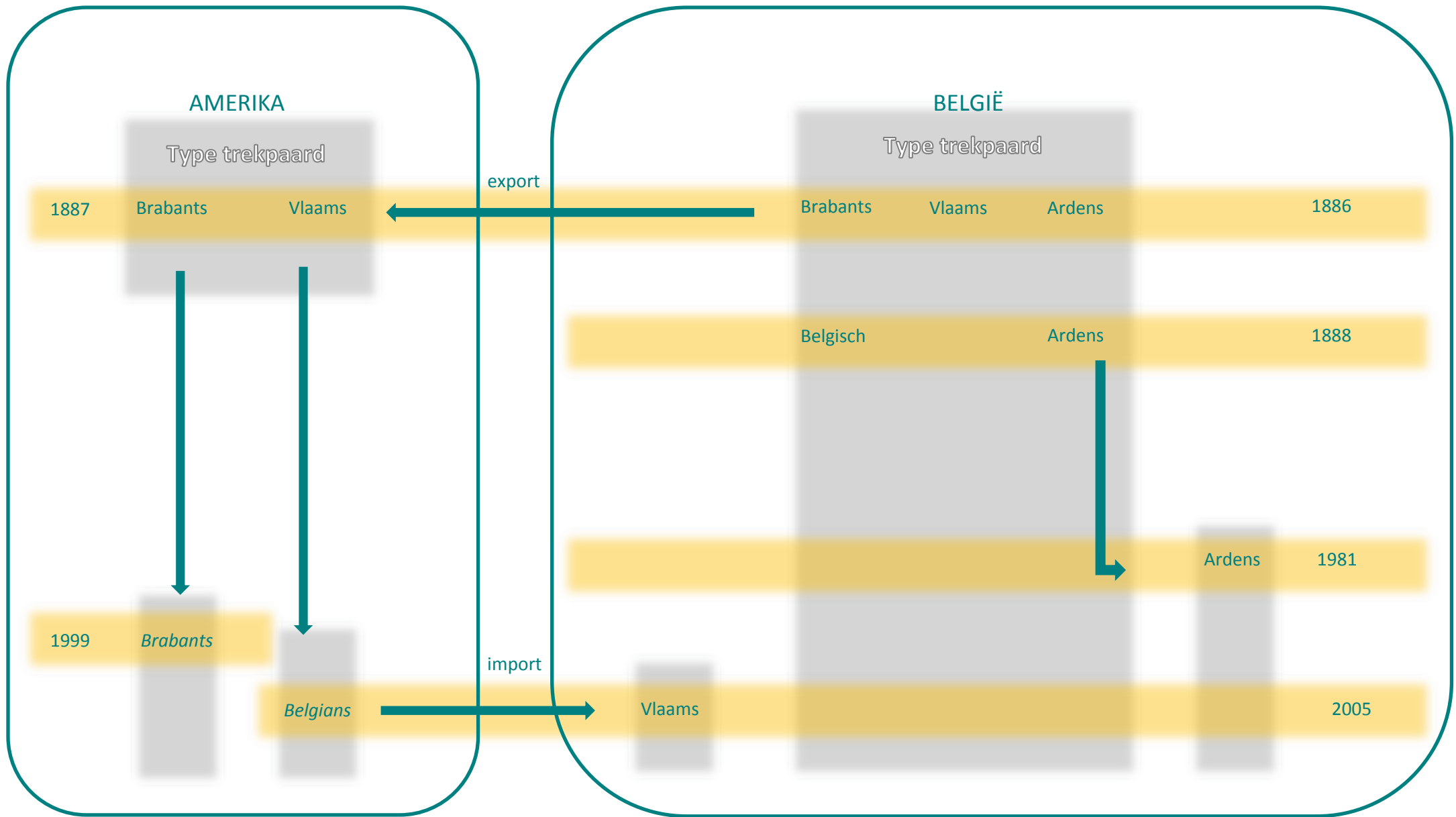
Deze *Belgians* uit Amerika en Canada evolueerden in de laatste eeuw tot grote paarden met fijnere benen dan de Belgische trekpaarden. Amerikaanse en Canadese fokkers verkozen de bruine en voskleurige paarden die nu dominant zijn onder het ras. Uit het bloed van dit trekpaardenras kweekten enkele West-Vlaamse fokkers het sinds 2005 erkende Vlaams paard.¹⁵

De *Belgians* zijn niet te verwarren met de *Brabants*. De Belgische fokkers lieten het Belgisch trekpaard in de loop van de twintigste eeuw evolueren naar een zwaarder trekpaard dan dat van eind negentiende eeuw. Zo waren er ook Amerikaanse liefhebbers die het Belgische voorbeeld wilden volgen en niet de nieuwe ideeën van *The Belgian Draft Horse Corporation of America*. Om ook in Amerika tot het zware type of 'nieuwere' type van Belgische trekpaarden te komen lieten fokkers vanaf de jaren 1970 opnieuw Belgische trekpaarden importeren. De fokkers van deze *Brabant horses* verenigden zich in 1999 in *The American Brabant Association*.¹⁶

¹⁴ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 88.

¹⁵ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 90; 'America's favorite draft horse – The Belgian', op: www.belgiancorp.com, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.

¹⁶ 'The American Brabant Association', op: www.theamericanbrabantassociation.net, laatst geconsulteerd op 2016; LYNNGHAUG F., *The official horse breeds standards guide: the complete guide to standards of all North American equine breed associations*, Minneapolis, 2009, p. 354-355; 'The Canadian Belgian Horse Association', op: www.canadianbelgianhorse.com, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.

Tabel 1: Opsplitsing van de verschillende types van het Belgisch trekpaard naar de Amerikaanse zusterstamboeken en de aparte stamboeken voor het Vlaams paard en Ardenner trekpaard.

1.3 Conclusie

Uit de voorgaande hoofdstukken blijkt dat er rond de benaming, de oorsprong en het ras van het Belgisch trekpaard verschillende interpretaties bestaan. Het onderwerp Belgisch trekpaard kunnen we heel ruim bekijken. Dit paard heeft niet alleen een geschiedenis die verweven is met de evolutie van het Vlaams en Ardenner trekpaard, maar ook met de Belgische trekpaardenrassen in het buitenland. Denk maar aan de *Belgians* en *Brabants* in de Verenigde Staten en Canada. Daarom hanteren we in dit rapport een thematische, geografische en chronologische afbakening.

Thematisch concentreren we ons op de geschiedenis en het erfgoed van het ras van het Belgisch trekpaard zoals die vandaag gedefinieerd door het Belgisch stamboek. We houden rekening met de tradities van het Belgisch trekpaard als werkpaard en met de tradities specifiek voor het ras zoals de keuringen, prijskampen en de trekpaardenfokkerij. Trekpaarden van het Ardense en Vlaamse ras en de buitenlandse stamboekwerkingen van het Belgisch trekpaard komen aan bod om de historische context te duiden, maar laten we verder buiten beschouwing. We gebruiken in het rapport enkel de officiële benaming Belgisch trekpaard.

Als we ons focussen op het Belgisch trekpaard moeten we ook rekening houden met een chronologische afbakening. De geschiedenis van het trekpaardenras het Belgisch trekpaard is een recent verhaal. Er is namelijk pas sprake van het Belgisch trekpaard sinds 1886.

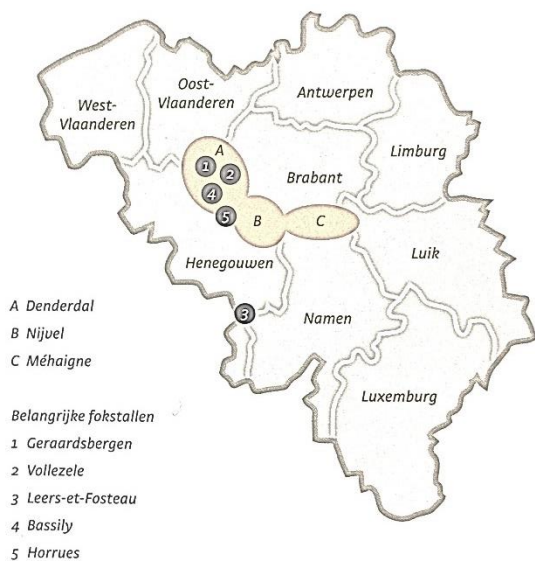
Geografisch leggen we de nadruk op historische collecties in Vlaams-Brabant. Deze provincie en met name het Pajottenland heeft een lange geschiedenis die verbonden is met het trekpaard. De streek was vooral belangrijk voor de ontwikkeling van het ras van het Belgisch trekpaard. Toch kan je de grenzen van het trekpaard en zijn erfgoedgemeenschap niet zo strikt bepalen. Waar nodig geven we meer uitleg over het Belgisch trekpaard buiten de grenzen van Vlaams-Brabant.

2 Van de dikke, de grijze en de kolos tot de Belg

Dit hoofdstuk biedt een korte geschiedenis van het zware paard in Vlaanderen tot de vorming van één uniform Belgisch trekpaard omstreeks de jaren 1880. Daarna volgt de evolutie van het Belgische trekpaardenras tot vandaag.

Het sterke, zware maar toch goed wendbare paard kwam vanaf de zevende eeuw tot ontwikkeling. Dit type van paarden was te vinden langs de volledige kustlijn van West-Europa. Het is de verdienste van de boeren dat het zware paardenras tot in de negentiende eeuw bleef voortbestaan. Tot dan richtten de verschillende Oostenrijkse, Franse, Nederlandse en Belgische vorsten in onze contreien stoeterijen op die vooral aandacht hadden voor het fokken van lichte paarden voor de cavalerie. Landbouwers die zich één of meerdere trekpaarden konden veroorloven, bleven trouw aan het inheemse ras. Ze weigerden hun paarden te mengen met de ingevoerde lichtere rassen die de voorkeur van de stoeterijen genoten. Toch verschilden deze paarden ook van streek tot streek. Landbouwers kruisten deze paarden en selecteerden op basis van eigenschappen die van pas kwamen voor het werk op het land. Van georganiseerde selectie was geen sprake.¹⁷

De negentiende eeuw vormde een keerpunt. Er kwam een schaalvergroting in handel en nijverheid dankzij de stoommachine, een verbeterd weggennetwerk, betere werktuigen voor de landbouw en een enorme toename van het aantal trekpaarden. Het aantal paarden klom van 229.000 in 1880 over

Figuur 7: Trekpaardentypes in België halverwege de negentiende eeuw.¹⁸

251.000 in 1900 naar 278.000 aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Zware trekpaarden werden onmisbaar in de havens en trokken de sleepboten voor de binnenvaart. Ze stonden in voor het transport, de aan- en afvoer van grondstoffen en het gebruik van de zwaardere landbouwwerktuigen zoals bijvoorbeeld zaai-, oogst- en maaimachines.¹⁹ Boeren fokten hun trekpaarden steeds gericht tot er halverwege de negentiende eeuw drie afzonderlijke rassen of types in België overbleven. De bruine paarden van de streek tussen de Dender en de Schelde stonden bekend als *de dikken van de Dender*. Belangrijke stamvaders zoals Prins, Gugusse en Orange I waren afkomstig van deze streek gelegen tussen de driehoek Zottegem, Geraardsbergen en Ninove. De tweede foklijn verwees naar de *grijzen van Henegouwen*. Dit paard was iets kleiner. *De*

¹⁷ GOEDLEVEN E., 'Het Belgisch trekpaard, levend cultureel erfgoed', in: *Monument & Landschap*, 1991, p. 7; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 18; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 22-23; GOEDLEVEN E., 'Het Belgisch trekpaard', p. 8-9.

¹⁸ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 22.

¹⁹ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 18; SEGERS Y. en VAN MOLLE L., *Leven van het land, boeren in België 1750-2000*, Leuven, 2004, p. 67 en 74.

kolossen van de Mehaigne vormden de derde trekpaardenstam die voorkwam in de vallei van de Mehaigne in het oosten van Brabant. Selectie uit deze drie stammen door Vollezeelse fokkers gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw resulteerde uiteindelijk in het ras van het Belgisch trekpaard.²⁰

Figuur 8: De kampioenhengst Brillant, 1890. Collectie KMBT.

De erkenning van het trekpaard als nationaal ras kwam er vooral toen de hengst Brillant in 1878 in Parijs de eerste internationale prijs won op de wereldtentoonstelling. In de daaropvolgende jaren ontving hij ook de kampioenstitels van Londen, Hannover, Amsterdam en Brussel. Het succes van Brillant lag aan de basis van de oprichting van de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard in 1886. Het initiatief kwam van een selecte groep van landadel, grondeigenaars, professoren en belangrijke fokkers. Toen was de vereniging uitsluitend Franstalig en beter bekend als *Société Nationale du Cheval de Trait Belge*. De maatschappij had als doel het trekpaardenras te bevorderen via zorgvuldige keuring en selectie. Ze richtten een afstammelingregister op met vermelding van de herkomst en de belangrijkste eigenschappen van het paard.²¹

De oprichting van een nationaal stamboek en de organisatie van prijskampen paste in de negentiende-eeuwse context waarbij initiatief kwam van fokkers, landbouwers en de overheid om betere dieren te kweken. Niet enkel voor de paarden, maar ook voor andere dieren kwam er tussen 1880 en de Eerste Wereldoorlog een moderniseringsoffensief dat de Belgische veestapel naar een hoger niveau moest tillen. Fokkers selecteerden enkel de beste dieren en ontwikkelden een fokstrategie om de rassen te verbeteren of tot een uniform ras te komen, in dit geval het Belgisch trekpaard. Hierbij speelden de prijskampen en de (inter)nationale tentoonstellingen, die georganiseerd werden met steun van lokale en provinciale overheden, een belangrijke rol. Tijdens deze wedstrijden konden fokkers zien of ze goed

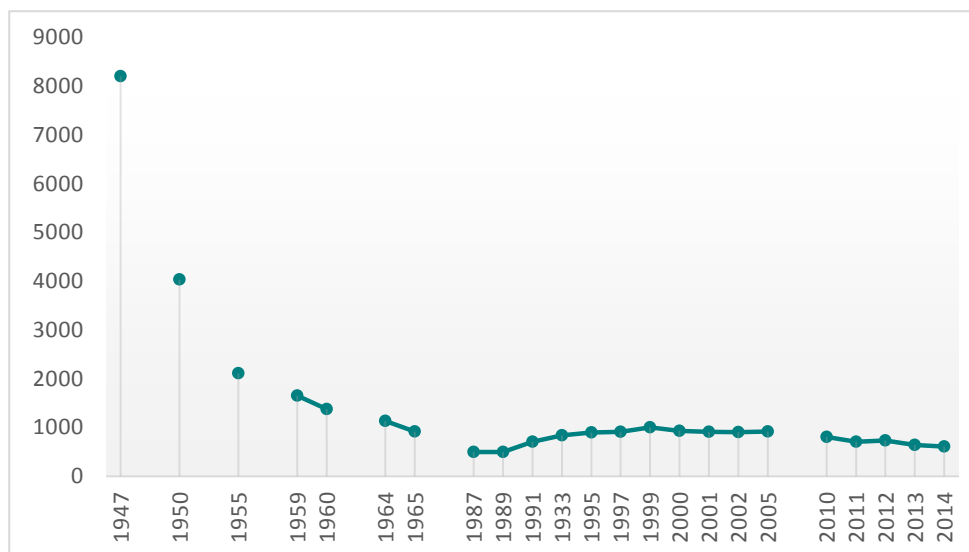
²⁰ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 32.

²¹ GOEDLEVEN E., 'Het Belgisch trekpaard', p. 10-11.

bezig waren of niet. Een prijs leverde erkenning op bij collega's en zorgde ervoor dat de waarde van hun dieren toenam.²²

De successen van de Belgische trekpaarden op internationale tentoonstellingen en prijskampen wierpen vruchten af voor de internationale handel. Vanuit Noord-Amerika, Rusland, Duitsland, Nederland ... kwam er veel vraag naar deze zware, wendbare en zachtaardige Belgische paarden met een groot uithoudingsvermogen. Dankzij de werking van het stamboek konden fokkers nu ook afstammingsbewijzen voorleggen aan potentiële kopers. Een goede pedigree, of afstamming, gaf een belangrijke meerwaarde aan het paard. Dit stimuleerde de fokkers verder om hun trekpaarden in het stamboek te laten registreren.

De handel en fokkerij van trekpaarden was een lucratieve sector. Tijdens de hoogdagen van het Belgisch trekpaard, tussen 1880 en 1930, ontwikkelde het dorp Vollezele zich tot een internationaal centrum van trekpaardenhandel. Niet minder dan drie hengstenhouders waren er actief, samen met verschillende merriehouders. De fokkerij van Vollezele maakte gebruik van de drie bloedlijnen (met oorsprong uit het Denderdal, Nijvel en Méhaigne) binnen de Belgische trekpaarden en selecteerde enkel op topaarden of winnaars van prijskampen. Hierdoor leverde Vollezele een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van het Belgische ras van de trekpaarden. De Eerste Wereldoorlog doorbrak deze evolutie. De Duitsers eisten heel wat trekpaarden op. Daarnaast verkochten fokkers tophengsten aan geïnteresseerden in Nederland om ze uit handen te houden van de Duitse bezetter. Hoewel na de oorlog de trekpaardenstapel opnieuw diende te worden opgebouwd, kende het Belgisch trekpaard nog grote successen tijdens het interbellum.²³

Grafiek 1: Evolutie van het aantal nieuwe inschrijvingen in het Belgisch stamboek van 1947 tot 2014.²⁴

²² SEGERS Y., 'Vet vee, prijsbeesten en handengeklap: veemarkten en veeveredeling in Vlaanderen', in: *Erfgoed Meetjesland*, Nr. 8, 2010, p. 15-20; SEGERS Y. en VAN MOLLE L., *Leven van het land*, p. 100-102.

²³ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 45 en 75-79; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 30.

²⁴ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 112; 'Evolutie aantal veulens', op: www.trekpaard.net, laatst geconsulteerd op 1 december 2016. De tabel met exacte nummering en een evolutie van het aantal deelnemende trekpaarden op nationale prijskampen van 1890 tot 1949 is te vinden in bijlage 2.

Toch zag het stamboek de internationale populariteit van de Belgische trekpaarden al vanaf de jaren 1930 dalen. De meeste buurlanden bouwden ondertussen zelf een welvarende fokkerij op en deden steeds minder beroep op de Belgische hengsten. We bevonden ons toen ook in volle crisisjaren. Zoals te zien is in grafiek 1 kwam de zwaarste beproeving er echter pas vanaf de jaren 1950 met de snelle verspreiding van de tractor.²⁵ Vóór de Tweede Wereldoorlog waren landbouwmachines te duur voor veel landbouwers. Dankzij de Marshallhulp kregen ze in de naoorlogse periode tractoren ter beschikking waardoor de mechanisering van de landbouwsector in een stroomversnelling kwam.²⁶ Zwaar werk kon de boer nu doen met behulp van de tractor. Voor het minder zware werk deed hij nog steeds beroep op de trekkracht van paarden, maar dit moest niet noodzakelijk gedaan worden door een zwaar paard zoals het Belgisch trekpaard.²⁷

De jaren 1970 vormden een dieptepunt voor het Belgisch trekpaard. Het ras had zijn economische waarde verloren en verdween bijna volledig. Slechts een aantal landbouwbedrijven bleven trouw aan hun trekpaard. Als boerenpaard had het Belgisch trekpaard zijn functie verloren, maar trekpaarden konden wel dienst blijven doen in de fokkerij of liefhebbers hielden ze als hobby- of recreatiedier. Op dit vlak zien we eind jaren 1980 een ommekeer. De trekpaarden kregen als recreatiepaard nieuwe waardering. Zijn imposant exterieur en zijn imago van een rustig en gehoorzaam paard oefenen tot nu een grote aantrekkingskracht uit bij een breed en divers publiek.²⁸

Landbouwrjpaarden

Behalve de dagelijkse arbeid op het veld zorgden de paarden ook voor vertier. Vanaf de jaren 1930 organiseerde de Boerenjeugdbond van Boezinge onder initiatief van pastoor André De Mey activiteiten voor boeren en hun paarden. De toon was gezet en in 1937 leidde dit tot de oprichting van Landelijke Rijverenigingen (LRV). Het doel was de democratisering van de paardensport. Voordien was de ruitery in de eerste plaats een zaak van de adel. In 1947 telde de LRV reeds 44 verenigingen. Veel boerenzonen leerden op deze manier paardrijden op trekpaarden.

In de periode tussen 1930 en 1950 werden de Belgisch trekpaardkampioenen steeds zwaarder en groter gefokt. Hierdoor waren dit niet de meest geschikte paarden voor springoefeningen, dressuur en vrije oefeningen. Het gevolg hiervan was dat de LRV een lichter type van landbouwpaarden zocht voor activiteiten. Tot ongenoegen van de fokkers van het Belgisch trekpaard erkende de overheid aan het eind van de jaren 1950 het stamboek van het 'landbouwrjpaard'. Deze paarden waren voldoende sterk om tijdens de week lichter werk op het land te verrichten (de tractor deed reeds het zware werk). Daarnaast was het paard ook geschikt voor ruitery in het weekend. Het landbouwrjpaard evolueerde door gericht fokken naar een echt spring- en crosspaard dat vandaag onder de noemer Belgisch Warmbloedpaard wereldwijde erkenning krijgt.²⁹

²⁵ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 45-54.

²⁶ SEGERS Y. en VAN MOLLE L., *Leven van het land*, p. 124.

²⁷ WOESTENBORGHS B., *De grote volte*, p. 68-69.

²⁸ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 63-64; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 111-112.

²⁹ WOESTENBORGHS B., *De grote volte, geschiedenis van de Landelijke Rijverenigingen*, Leuven, 2007, p. 26 en 69; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 60.

3 Trekpaardencollecties en erfgoedobjecten

Dit hoofdstuk overloopt verschillende trekpaardencollecties. In het eerste deel bespreken we hoe we te werk gingen, welke collectiebeheerders we contacteerden en hoe we hun collectie in kaart brachten. Het tweede deel behandelt de achtergrond van de collectiebeheerders en de objecten die we in deze collecties terugvonden.

3.1 Aanpak

Heel wat collecties bevatten voorwerpen met een link naar het trekpaard. Lang niet alle erfgoedobjecten rond het trekpaard bevinden zich in publiek toegankelijke collecties. Veel erfgoedmateriaal wordt bewaard door erfgenamen van de grote trekpaardenhoeves of particuliere verzamelaars en liefhebbers. Het ruime publiek heeft geen toegang tot deze collecties en tot nu toe was er heel weinig informatie beschikbaar over deze verzamelingen.

Om een beter beeld te krijgen van de tradities rond het Belgisch trekpaard en het nog bestaande erfgoed gingen we op zoek naar collectiebeheerders en hun verzamelingen. De eerste stap was het aanleggen van een collectielijst. We vertrokken vanuit een overzicht van agrarische collecties die CAG bijhoudt en het netwerk van de provincie. Dit netwerk werd op zaterdag 6 februari 2016 aangesproken op het eerste infomoment over het project *In de bres voor het Brabants trekpaard*. De aanwezige personen konden toen aangeven welk erfgoedmateriaal ze bezaten. Daarnaast verspreidden we tweemaal een oproep via verschillende nieuwskanalen en sociale media van CAG en de provincie Vlaams-Brabant, de website van de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard (KMBT) en de nieuwsbrief van Paardenpunt Vlaanderen. De oproep was ook een ideale gelegenheid om het project in de kijker te zetten.

We ontvingen een zestiental reacties. Vaak gaven mensen tips naar collecties van andere personen, of ze deelden enkele weetjes over trekpaarden, vroegen om stamboeken te ruilen en polsten naar de waarde van medailles. Toch konden we aan de hand van deze antwoorden onze lijst met mogelijke interessante collecties aanvullen. Drie reacties gaven een beschrijving van een verzameling en/of erfgoedobjecten, één hiervan betrof een Nederlandse collectie.

Aan de hand van deze lijst werd een (representatieve) selectie gemaakt van erfgoedcollecties van het Belgisch trekpaard. Het ging om zowel grote als kleine collecties, zowel publieke als private verzamelingen die zich uitsluitend of deels richten op het erfgoed van het trekpaard.

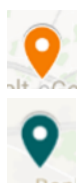
We contacteerden een veertigtal collectiebeheerders voor meer informatie over hun erfgoedmateriaal.³⁰ Tien collectiebeheerders stuurden een beschrijving of opsomming van hun collectie digitaal door of verwezen naar een online inventaris. Van acht gecontacteerde personen of verenigingen kregen we geen antwoord, van drie collectiebeheerders hoorden we dat ze geen informatie of objecten gerelateerd aan het trekpaard bezaten en voor drie collecties ontvingen we geen toelating om een (volledige) beschrijving van de verzameling te maken.

³⁰ De volledige lijst met gecontacteerde collecties is te vinden in bijlage 1.

In totaal bezochten we in de periode tussen juni en december 2016 zeventien collecties. We selecteerden deze verzamelingen op basis van hun omvang en herkomst. We trachtten een breed gamma aan collectietypes en stakeholders te betrekken om op deze manier een representatief beeld te geven van het trekpaardenmateriaal. Zo gingen we onder meer langs bij erfgenamen van trekpaardenhoeves, liefhebbers of verzamelaars van het trekpaard, vzw's, documentatiecentra, archieven, musea ... Het was niet mogelijk om een exhaustief overzicht te geven van al het trekpaardenmateriaal, noch van alle tradities en gebruiken van Belgische trekpaarden. Trekpaarden trekken bijvoorbeeld de praalwagens in stoeten en processies, of ze zijn de rijdieren van gansrijders of andere volksgebruiken. Er zijn nog andere (landbouw)collecties in Vlaanderen en ook Wallonië die we niet bezochten of contacteerden, maar die misschien wel materiaal gerelateerd aan het trekpaard hebben. Zo werd bijvoorbeeld de uitgebreide garelencollectie van Marcel Van Puymbrouck (Melsele, Oost-Vlaanderen) niet mee opgenomen in dit onderzoek.³¹

Figuur 9: Locaties van bezochte en bevroagde collecties.

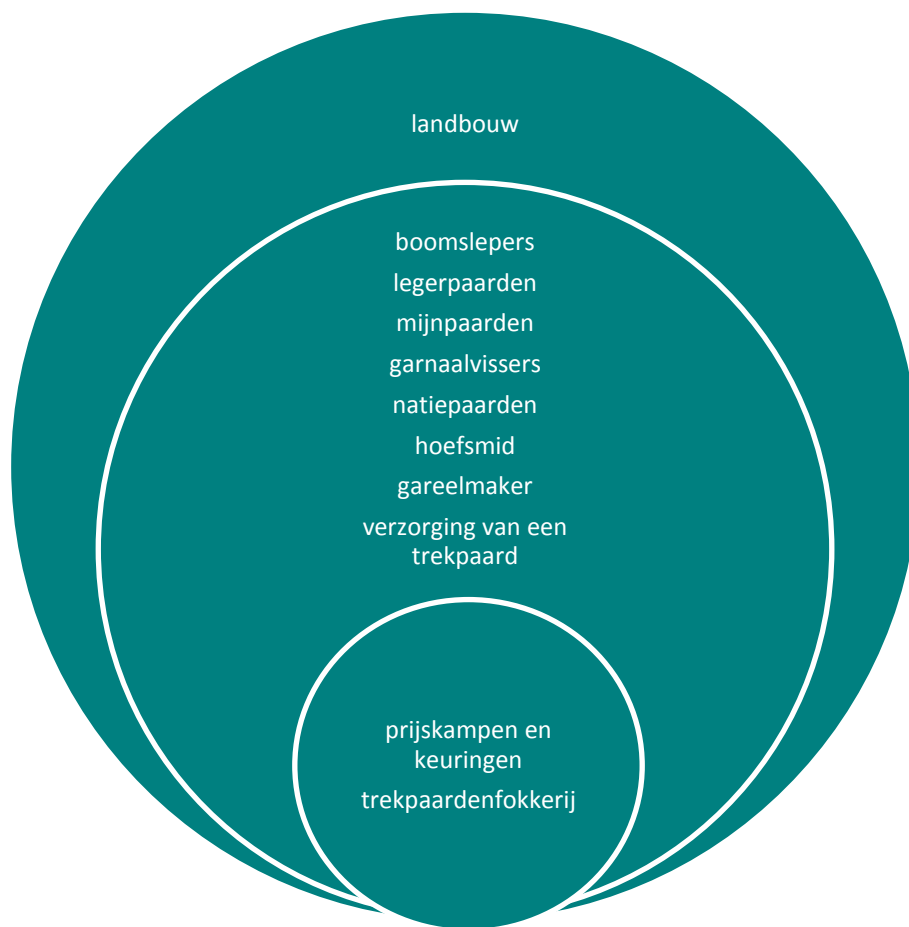
Bevroagde collecties

Bezochte collecties

³¹ 'Garelenmozaïek', op: www.hetvirtueleland.be, laatst geconsulteerd op 11 april 2017; VAN PUYMBROUCK M., *Garelenmozaïek*, Melsele, 2008.

Naam	Gemeente / Stad	Provincie	Collectietype
CINEMATEK	Brussel		Publiek
Collectie Katoen Natie	Antwerpen	Antwerpen	Privé
Collectie Morfologie UGent / Diergeneeskundig Verleden Merelbeke	Merelbeke	Oost-Vlaanderen	Publiek
Documentatiecentrum Vlaams- Brabant	Leuven	Vlaams-Brabant	Publiek
Ghislain Temmerman	Buggenhout	Oost-Vlaanderen	Privé
Henk Rijken	Epe (NI)		Privé
Hubert Avaux	Sint-Pieters-Leeuw	Vlaams-Brabant	Privé
KADOC – KU Leuven	Leuven	Vlaams-Brabant	Publiek
Karrenmuseum	Essen	Antwerpen	Publiek
Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard	Brussel		Privé
Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis	Brussel		Publiek
Leonce Nachtergaele	Grimminge	Oost-Vlaanderen	Privé
Marc Stalpaert	Vollezele	Vlaams-Brabant	Privé
Museum aan de Stroom (MAS)	Antwerpen	Antwerpen	Publiek
Museum van het Belgisch Trekpaard	Vollezele	Vlaams-Brabant	Publiek
Museum voor de Oudere Technieken	Grimbergen	Vlaams-Brabant	Publiek
NAVIGO – Nationaal visserijmuseum	Koksijde	West-Vlaanderen	Publiek
Oude Hengstenboerderij Van Doorslaer	Wolvertem	Vlaams-Brabant	Privé
Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (PCCE)	Hasselt	Limburg	Publiek
Restaurant De Kuiper	Vilvoorde	Vlaams-Brabant	Publiek
Robert Piessens	Bonheiden	Antwerpen	Privé
Stadsarchief Leuven	Leuven	Vlaams-Brabant	Publiek
Stadsarchief Vilvoorde	Vilvoorde	Vlaams-Brabant	Publiek
Stoeterij Diepensteyn	Steenhuffel	Vlaams-Brabant	Publiek
Suikermuseum – Erfgoedsite Tienen	Tienen	Vlaams-Brabant	Publiek
't Rietenhof	Londerzeel	Vlaams-Brabant	Privé
Universiteitsarchief KU Leuven	Leuven	Vlaams-Brabant	Publiek
Universiteitsbibliotheek KU Leuven	Leuven	Vlaams-Brabant	Publiek
Vik Verheyden	Leuven	Vlaams-Brabant	Privé

Tabel 2: Overzicht van de collecties waarvan we informatie hebben ontvangen.

Figuur 10: Niet al het erfgoedmateriaal behoort exclusief aan het Belgisch trekpaard toe. Kerncollecties zoals bijvoorbeeld van voormalige fokkerijen of van de KMBT bevatten erfgoedmateriaal van het ras van de Belgische trekpaarden. In bovenstaande grafiek zijn deze voorgesteld in de kleinste cirkel. Hoe verder we van deze kern weggaan hoe minder het erfgoedmateriaal specifiek tot het erfgoed van het Belgisch trekpaard behoort.

Naast een verscheidenheid aan erfgoedbeheerders probeerden we ook collecties in beeld te brengen die verschillende trekpaardentradities en gebruiken representeerden. De moeilijkheid van het onderzoek lag vooral in het afbakenen van erfgoedmateriaal dat we linken aan Belgische trekpaarden. We kunnen het erfgoedmateriaal heel eng interpreteren en enkel naar het materiaal kijken dat betrekking heeft tot het ras van het Belgisch trekpaard. Dit is in bovenstaande grafiek de kleinste cirkel waar het materiaal van prijskampen en keuringen en de trekpaardenfokkerij toe behoren. Tot deze kerngroep behoren de collecties die volledig gewijd zijn aan het Belgisch trekpaard zoals het Museum van het Belgisch trekpaard, maar ook de collecties van erfgenamen van de grote trekpaardenfokkerijen. Dit erfgoedmateriaal behoort specifiek tot de tradities rond het ras van het Belgisch trekpaard en niet tot gebruiken van andere trekpaardentypes of rassen.

Hiervoor kijken we naar de tweede cirkel en verruimen we onze visie op het erfgoedmateriaal. De boomslepers, mijnpaarden, garnaalvissers ... zijn gebruiken die ook Belgische trekpaarden uitvoerden, maar dit kon evengoed door een ander ras of type van trekpaard gebeuren. Het ambacht van hoefsmiden en gareelmakers is zeer nauw verwant met de Belgische trekpaarden, maar opnieuw zijn

hun technieken niet exclusief voor dit ras. Kijken we nog verder dan zien we de verschillende landbouwtradities en gebruiken, die we in de derde cirkel onderbrachten. Slechts de gegoede landbouwers konden zich een trekpaard veroorloven. Kleine boeren deden beroep op de dieren die ze ter beschikking hadden op de hoeve. Het konden ezels, ossen en koeien zijn die de ploeg voorttrokken.

Hoewel landbouwtradities en de gebruiken uit de tweede categorie niet exclusief toebehoren tot het erfgoed van het Belgisch trekpaard, kunnen we ze in dit rapport niet negeren. Belgische trekpaarden werden wel degelijk ingezet voor landbouwgebruiken, als natiepaarden en als boomslepers ... Net zoals de hoefsmid, gareelmaker en veearts ook traditionele ambachten zijn die linken hebben met de Belgische trekpaarden. Tijdens collectiebezoeken namen we dit materiaal mee op in het overzicht en in hoofdstuk vier illustreren we de verschillende gebruiken met de objecten die in de collecties voorkwamen.

Tijdens elk bezoek namen we zoveel mogelijk foto's van de objecten, archieven, afbeeldingen ... mits toestemming van de eigenaars, om nadien nog een duidelijk beeld te hebben van de omvang en diversiteit van de objecten.

Slechts bij één bezochte collectie konden we gebruik maken van een inventaris, namelijk bij het Museum voor de Oudere Technieken (MOT). Bij de andere collecties schatten we de hoeveelheid en diversiteit van de objecten. Een exacte telling en weergave geven was moeilijk. Dit vanwege de soms grote aantallen van dezelfde objecten en doordat sommige collecties maar deels toegankelijk waren. De gegeven aantallen en percentages zijn dan ook bij benadering en moeten niet worden geïnterpreteerd als exacte aantallen.

Voor het beschrijven van collecties bestaat er sinds 2011 een algemene standaard voor Vlaanderen, namelijk het Cometamodel.³² Dit model zorgt ervoor dat beschrijvingen efficiënter verlopen en gestandaardiseerd zijn waardoor we verschillende collecties met elkaar kunnen vergelijken. De collecties zijn in het volgende hoofdstuk aan de hand van dit model beschreven.

Bij het analyseren van de collecties maakten we volgens het Cometamodel een onderverdeling tussen tekstmateriaal, beeldmateriaal, audiovisueel materiaal en objectmateriaal. Het objectmateriaal met betrekking tot het Belgisch trekpaard deelden we verder in volgens specifiek gebruik. Het volgend schema geeft de verschillende soorten erfgoedmateriaal weer en tot welk type ze behoren. Daar waar mogelijk probeerden we voor iedere collectie de gegevens in een grafiek te verwerken. Collecties waar in de volgende hoofdstukken geen grafiek bij staan, bevatten ofwel voornamelijk hetzelfde type materiaal ofwel minder dan 50 stukken of waren onvoldoende in beeld gebracht wat hun omvang betreft.

³² COPPOOLSE D., DE NIL B. en VANSTAPPEN H., *COMETA. De elementen van het model*, 2011, op: www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be, laatst geconsulteerd op 16 februari 2017.

TEKSTMATERIAAL	BEELDMATERIAAL	AUDIOVISUEEL MATERIAAL	OBJECTMATERIAAL
Boeken	Foto's	Filmopnames	Kunstobjecten
Manuscripten	Dia's	Filmrollen of -banden	Paardentuigen
Handschriften	Prentkaarten	Video-opnames	Prijzenmateriaal
Brochures	Affiches	Muziek- en geluidsopnames	Materiaal van hoefsmid
Publicaties	Kaarten of plannen	Geluidsdragers	Materiaal van gareelmaker
Kranten		Audiocassettes	Materiaal voor verzorging
Tijdschriften		LP's	Voertuigen
Archief			Landbouwwerktuigen
Documentatie			Varia

Tabel 3: In een collectiebeschrijving volgens het Cometa model tonen we welke materiaaltypes voorkomen in de collectie. Deze tabel toont welk soort materiaal we bij elk van deze types onderverdelen.³³

³³ COPPOOLSE D., DE NIL B. en VANSTAPPEN H., *COMETA. De elementen van het model*, 2011, p. 13, op: www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be, laatst geconsulteerd op 16 februari 2017.

3.2 De erfgoedbeheerders

3.2.1 *Publieke collecties*

3.2.1.1 Museum van het Belgisch Trekpaard

Het Museum van het Belgisch trekpaard bevindt zich in het voormalige gemeentehuis van Vollezele. Vollezele was van 1880 tot 1930 een wereldbekend handels- en fokkerijcentrum van het Belgisch trekpaard en was de thuis van drie stoeterijen. Het begon allemaal met Vollezelenaar Remi Van Der Schueren toen die met zijn hengst Brillant op de internationale tentoonstelling in Parijs in 1878 het kampioenschap won.³⁴ In Vollezele vond je de Haras de Vollezele, Haras D’Hauwer en hengstenstoeterij Alfred Vanderschueren. Samen boden ze jaarlijks ongeveer 150 hengsten te koop aan. Naast de stoeterijen in Vollezele waren er ook stallen met merries zoals het Hof ter Haegen.

Bedrijfstypes binnen de paardenhouderij³⁵

Binnen de sector van de paardenhouderij bestaan er verschillende bedrijfstypen. Combinaties van verschillende typen zijn mogelijk.

Een **manege** is een locatie waar je les kan volgen met paarden in eigendom van de manegehouder.

Een **pensionstal** is een bedrijf dat paarden van derden stalt, al dan niet met inbegrip van het aanbieden van verzorging en rijfaciliteiten. Een pensionstal is enkel toegankelijk voor de eigenaars van de gestalde paarden, dit in tegenstelling tot een manege die een meer publiek karakter heeft.³⁶

Een **hengstenhouderij**, **stoeterij** of een **haras** hebben één of meerdere door een stamboek goedgekeurde hengsten voor de fokkerij ter beschikking.

Een **merriehouderij**, **trekpaardenstal** of **fokkerij** hebben enkel merries ter beschikking voor de fokkerij.

Een **opfokbedrijf** huisvest jonge paarden, van de leeftijd van vier maanden tot vier jaar, al dan niet in eigendom.

Een **stoeterij** is een combinatie van een merriehouderij, een opfokbedrijf en een hengstenhouderij.

Op een **paardenmelkerij** verkopen de eigenaars van de paarden de melk en/of melkproducten van de merries aanwezig op het bedrijf.

In een **africhtstal** worden de paarden afgericht.

³⁴ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 28.

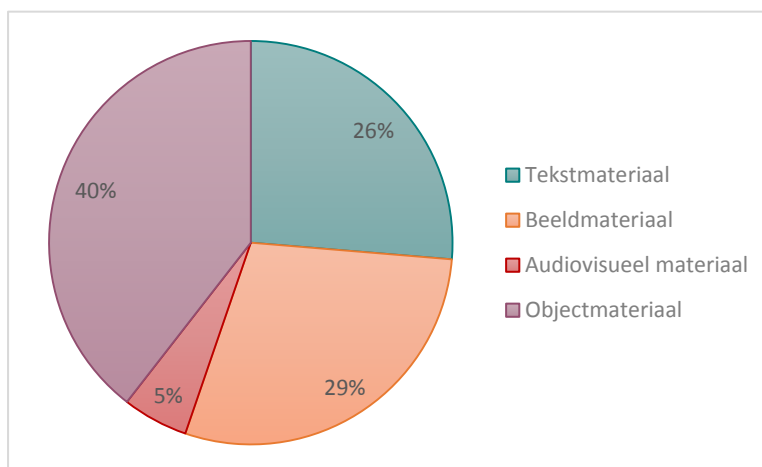
³⁵ HOOGEVEEN M.W. en VAN CALKER K.J., *Verkenning paardenhouderij in Twente en de Achterhoek*, Den Haag, 2007, p. 16-17; CORNELISSEN A.P., VAN GRONINGEN J., TOONDERS M.I.J. e.a., *De paardenhouderij in het omgevingsrecht, handreiking voor de praktijk*, Ermelo, 2014, p. 26-27.

³⁶ ‘Manege- en pensionstalhouders in Vlaanderen – Economisch en maatschappelijk belang van het beroep’, op: <http://paarden.vlaanderen/print.php?typ=dossier&pi=376&ssi=175>, laatst geconsulteerd op 11 oktober 2016.

Onder impuls van Philippe van Dixhoorn (1928-2008) werd in 2000 het Museum van het Belgisch trekpaard gesticht in Vollezele. Van Dixhoorn groeide op in de voormalige Haras d’Hauwer en was zelf actief in de paardenwereld als fokker en jurylid. Zijn collectie is nu te bewonderen in het museum.

In 2012 werd de collectie van het museum in een nieuw kleedje gestoken. De collectie is opgesteld in een zestal thematisch opgebouwde ruimtes. Nieuwe informatiepanelen geven uitleg over de verschillende collectiestukken. Ze besteden aandacht aan de verzorging van het trekpaard, verschillende trekpaardengebruiken, ambachten zoals de hoefsmid en de gareelmaker, de geschiedenis van het trekpaard en de stoeterijen in Vollezele, de trekpaardenfokkerij en prijskampen en keuringen. Verschillende filmpjes tonen de gebruiken van het trekpaard. Daarnaast kan je er filmpjes zien waarin Philippe van Dixhoorn verhalen vertelt over de vroegere trekpaardenhandel in Vollezele.

Het museum is de enige publiek toegankelijk collectie die zich volledig toespitst op het Belgisch trekpaard. Alle voorwerpen die ter beschikking staan van het museum zijn tentoongesteld. Slechts een paar dozen met dubbels van stamboeken en enkele kunstwerken bevinden zich op de zolder. Enkele landbouwwerktuigen staan achter het gebouw opgesteld.

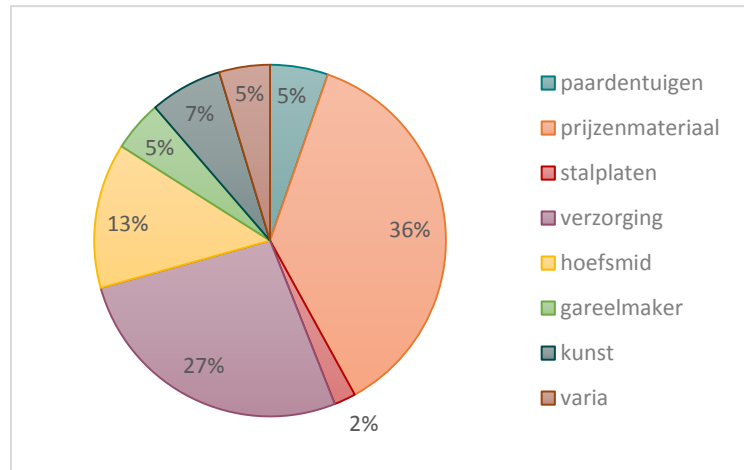

In het museum telden we naar schatting 380 stukken. Tekstmateriaal neemt ongeveer 40% in van de volledige collectie, wat te wijten is aan de verzameling van alle stamboeken tussen 1890 en 1960. Verder bezit het museum dekbewijzen en certificaten van trekpaarden, een deelcollectie publicaties over het trekpaard, folders, brochures en publicaties van de KMBT.

grafiek 2: Het erfgoedmateriaal van het Museum van het Belgisch trekpaard.

Een kwart van de collectie omvat beeldmateriaal dat bijna uitsluitend bestaat uit foto's. Het audiovisueel materiaal bestaat uit de interviews met Philippe van Dixhoorn en de films die trekpaardengebruiken uitbeelden.

Wanneer we naar het objectmateriaal van het museum kijken, dan zien we dat het prijzenmateriaal hier het grootste aandeel van uitmaakt. We tellen ongeveer 55 medailles. Op de tweede plaats komen de objecten die in het teken staan van de verzorging of de veeartsenij van het trekpaard. We zien hier onder andere paardenspuiten, chirurgische mesjes, pincetten, tangen, scharen ... Objecten van de hoefsmid zijn hoefijzers, nagels, tangen ...

grafiek 3: Het objectmateriaal van het Museum van het Belgisch trekpaard.

De collectie is hoofdzakelijk afkomstig van schenkingen, zoals bijvoorbeeld het materiaal van de voormalige stoeterijen van Vollezele en ook de siergarelen van de Brusselse verhuysfirma René Vandergoten. Vanwege de beperkte ruimte aanvaardt het museum momenteel geen nieuwe collectiestukken meer.

De werking van het museum is afhankelijk van een team van een dertigtal vrijwilligers. Tussen maart en oktober is het museum enkel op zondagnamiddag te bezoeken. Andere dagen zijn mogelijk op afspraak. De collectie staat open voor iedere geïnteresseerde. Hiervan maken klassen van de lokale scholen en groepen senioren het grootste deel uit. Jaarlijks ontvangt het museum tussen de 1.500 en 2.000 geïnteresseerden.

3.2.1.2 Stoeterij Diepensteyn

Stoeterij Diepensteyn maakt deel uit van het Domein Diepensteyn gelegen in Steenhuffel. In 1989 kocht Brouwerij PALM het sterk vervallen kasteeldomein met de bedoeling het herop te bouwen. In 1995 werden de restauratiewerken voltooid.³⁷ Sinds 1980 gebruikt PALM de Belgische trekpaarden als logo op hun etiketten.

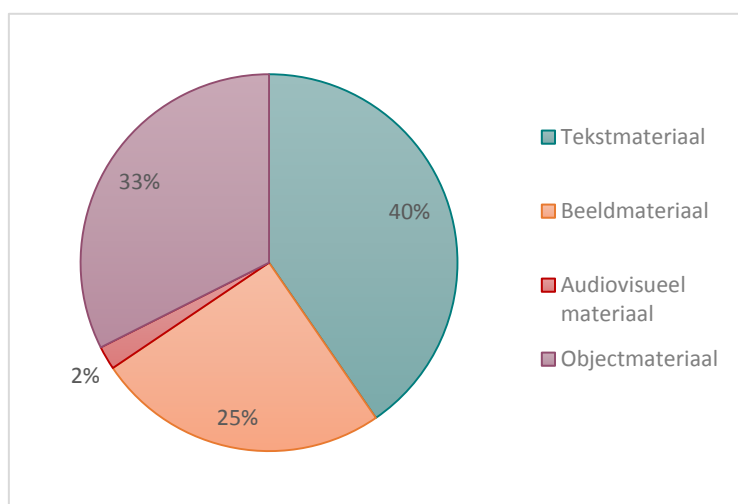
Op Diepensteyn zetten ze vooral in op het fokken van het vosse Belgisch trekpaard als de ideale recreatieve en sportieve menpartner. Het mennen is de techniek waarbij een menner trek- en rijdieren met de teugels bestuurt. De stoeterij heeft op dit moment een twintigtal vosse Belgische trekpaarden. De trekpaarden die geboren zijn op het domein dragen allen de naam *Van Diepensteyn*.³⁸

³⁷ 'Kasteel Diepensteyn, Wederopbouw', op: www.palm.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

³⁸ 'PALM Belgian Craft Brewers & het Belgisch trekpaard', op: www.palm.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

De stalnaam van een trekpaard

Alle geregistreerde trekpaardenveulens krijgen bij hun geboorte een naam. De fokkers kiezen vrij een voornaam, maar ze hebben ook de mogelijkheid om de op hun hoeve geboren veulens een stalnaam mee te geven. Deze stalnaam is exclusief en kan enkel gebruikt worden door de persoon of stal die deze liet beschermen. De stalnaam is meestal de naam van de hoeve of een verwijzing naar een plaats of straatnaam. Denk maar aan de namen van 't Hooghof, van 't Rietenhof, 't Groenenbroek, van Diepensteyn ... Trekpaardenkenners weten welke namen van fokstallen bij welke fokkers horen. Zelfs als de fokkers het paard verkopen, geeft de stalnaam weer waar het paard vandaan komt.³⁹

grafiek 4: Het erfgoedmateriaal van Stoeterij Diepensteyn.

Op het domein van Diepensteyn tellen we bijna 1.000 collectiestukken. De collectie van Stoeterij Diepensteyn omvat een uitgebreide vakbibliotheek van enkele tientallen boeken en tijdschriften over het Belgisch trekpaard, over aangespannen rijden, wagens en karren en verschillende edities van gespecialiseerde trekpaardenmagazines zoals *Draft Horse Journal*, *Paard en rijtuig*, *Wheel and Wip* ... Dat het aandeel tekstmateriaal in de collectie zo groot is, is te wijten aan de verzameling

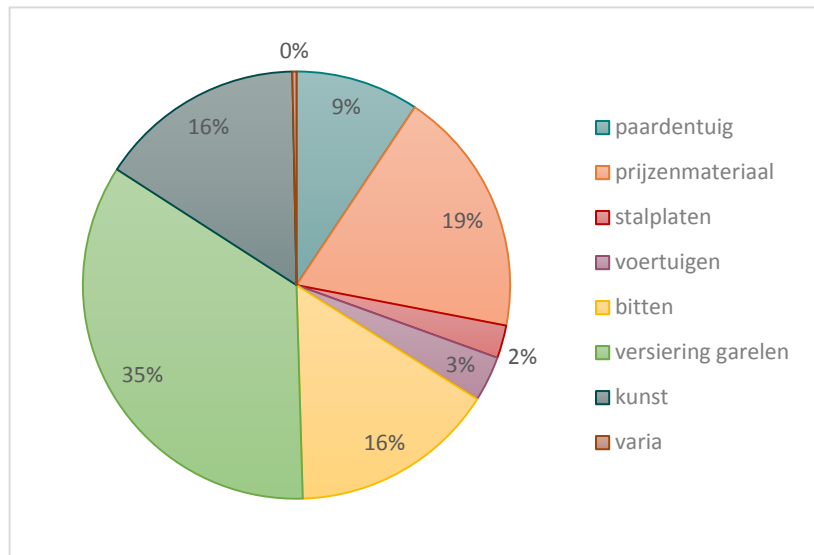
stamboeken. Stoeterij Diepensteyn is in het bezit van de volledige collectie Belgische en Nederlandse stamboeken. Samen zijn dit al meer dan 200 boeken.

Bij het beeldmateriaal van de stoeterij zien we een volledige reeks originele foto's van kampioenhengsten van 1886 tot 2015 en kampioenmerries van 1886 tot 2012. Bovendien vinden we hier ook posters van de KMBT, over overerving van haarkleur, stambomen van trekpaarden en beeldmateriaal van eigen evenementen.

De twee procent audiovisueel materiaal betreft enkele films van eigen activiteiten op de stoeterij.

³⁹ 'Naamgeving van trekpaarden', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 7 oktober 2016; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p.13.

We schatten het aantal trekpaardenobjecten op Diepensteyn rond de 320. Dit zijn 30 paardentuigen, 60 objecten die we onderverdelen bij het prijzenmateriaal, acht stalplaten, een elftal gerestaureerde voertuigen, 50 bidden, 111 versierstukken voor garelen, 50 kunstobjecten en één glasraam dat we als een varia object interpreteren.

grafiek 5: Het objectmateriaal van Stoeterij Diepensteyn.

De collectie van Stoeterij Diepensteyn is een 'levende' collectie, waarbij de collectie nog

jaarlijks uitbreidt. Een deel hiervan verkreeg de stoeterij via schenkingen. We denken hier bijvoorbeeld aan een drietal garelen van brouwerij Wieze, het paneel met versierstukken voor garelen en de bidden die tentoongesteld zijn aan de inkom van het domein. De functionele objecten die nog dienst doen in de stoeterij, zoals de voertuigen en siergarelen, zijn aangekocht. Wanneer deze te versleten zijn en hun functie niet meer kunnen vervullen, worden ze niet behouden.

Stoeterij Diepensteyn ontvangt zo'n 20.000 bezoekers per jaar. De meeste bezoekers komen voor de stoeterij. Naast een stoeterijrondleiding zijn vooral de verschillende paardenarrangementen een publiekstrekker. Natuurritten met de trekpaarden, een hindernissenparcours of een teambuildingactiviteit waarbij stoeterijmedewerkers een men-initiatie geven behoren tot het aanbod. De trekpaardenobjecten zijn voor het publiek slechts beperkt toegankelijk of raadpleegbaar, dit hangt af van de rondleiding of de activiteit waaraan de bezoekers deelnemen. Stoeterij Diepensteyn is enkel te bezoeken op afspraak.

3.2.1.3 Museum voor de Oudere Technieken (MOT)

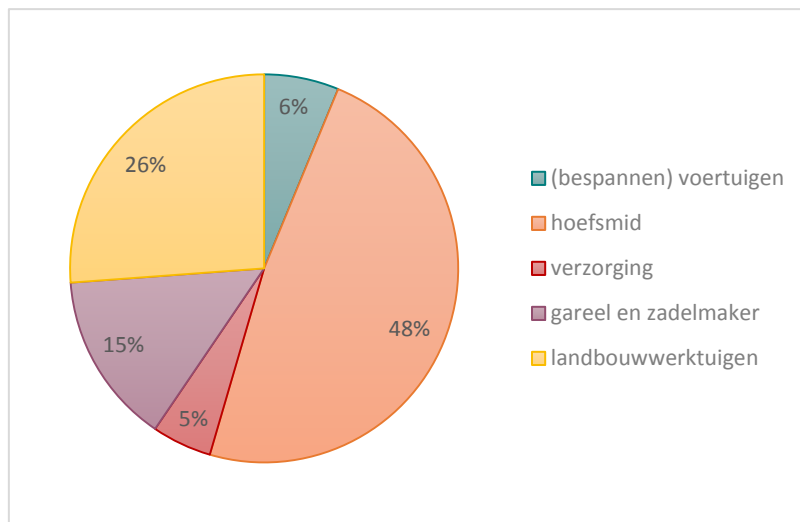
Het MOT werd opgericht in 1982 in Grimbergen in de historische gebouwen van de Liermolen, de Tommenmolen en de gebouwen in het Guldendal.

"Het MOT wil het verleden en het heden van de mens, hier en elders, helpen begrijpen door een realistisch beeld te geven van het ontstaan en de evolutie van de technieken, en van de impact ervan op het dagelijks leven en het milieu."

Zoals bovenstaand citaat aangeeft, bestudeert het erkend regionaal museum het MOT niet enkel ons technisch verleden, maar ook de technieken van het heden. Meer specifiek brengt het MOT de geschiedenis van technieken met een natuurlijke aandrijving zoals spierkracht (van mens en dier),

waterkracht en windkracht en de invloed hiervan op het dagelijks leven. In deze erfgoedcollectie vinden we voornamelijk handwerktuigen en de technische uitrusting van verschillende ambachten.⁴⁰

Als we de objecten gelinkt aan het trekpaard in detail bekijken, dan onderscheiden we hier zes grote groepen. Op een totaal van ongeveer 320 trekpaardenobjecten onderscheiden we landbouwwerktuigen, (bespannen) voertuigen, materiaal van de hoefsmid, materiaal voor de verzorging van een trekpaard en werktuigen van de gareelmaker en zadelmaker.

grafiek 6: Het objectmateriaal van het MOT.

Bijna de helft van de trekpaardenobjecten houdt verband met het ambacht van de hoefsmid. Het gaat hier dan ook om kleinere objecten zoals messen, hamers, tangen en meer dan twintig hoefijzers. De tweede grootste groep objecten omvat de landbouwwerktuigen die bijna een kwart van het totaal uitmaken. We tellen hier ongeveer 30 ploegen. Verder vinden we in de databank van het MOT een bespannen grasmaaimachine, een

spruitmachine, hooischudders, eggen ... Bij de bespannen voertuigen horen karren en wagens zoals bijvoorbeeld een beerkar, een bierwagen en een kolenwagen.

Net zoals de werktuigen van een hoefsmid bestaat het materiaal van een gareelmaker uit verschillende messen, beitels, naalden en tangen. Dit maakt ongeveer vijftien procent van de collectie uit. Hier tellen we ook ongeveer een vijftiental garelen.

Vijf procent slaat op objecten die een veearts of paardenverzorger inzet voor de verzorging van het paard. Hierbij kan je denken aan een manenkam, een paardenspuit, een roskam, zweettrekkers ...

De objecten van het MOT zijn grotendeels geïnventariseerd. Het museum registreert de objecten in het gespecialiseerde registratieprogramma *Adlib Information Systems*. De volledige database is ter plaatse te raadplegen. Een deel van de database is te consulteren op de website van het MOT; www.mot.be. 147 objecten zijn digitaal raadpleegbaar op de databank van Erfgoedplus.

De collectie van het MOT bestaat niet enkel uit objecten, het museum bezit ook een uitgebreide bibliotheekcollectie met publicaties over spierkracht, het werkend trekpaard, bespannen werktuigen en voertuigen, dierenrassen ... We hebben geen schatting gemaakt van de omvang van het tekstmateriaal dat in verband staat met het Belgisch trekpaard.

⁴⁰ 'Wie zijn wij?', op: www.mot.be, laatst geconsulteerd op 10 oktober 2016.

Het beeldmateriaal en audiovisueel materiaal van het museum betreft foto's en opnames van eigen workshops en demonstraties, zoals hoefsmeden, die de medewerkers geven. Daarnaast bezit het museum een affiche van de jaarmarkt van Vilvoorde.

De collectie van het MOT breidt voornamelijk uit door schenkingen van particulieren. Jaarlijks komen er voor de hele collectie tussen de 500 en 1.000 stukken bij. Een gericht verwervingsbeleid is noodzakelijk vanwege de beperkte plaats. Vandaar dat het museum ook collectiestukken afstoot.

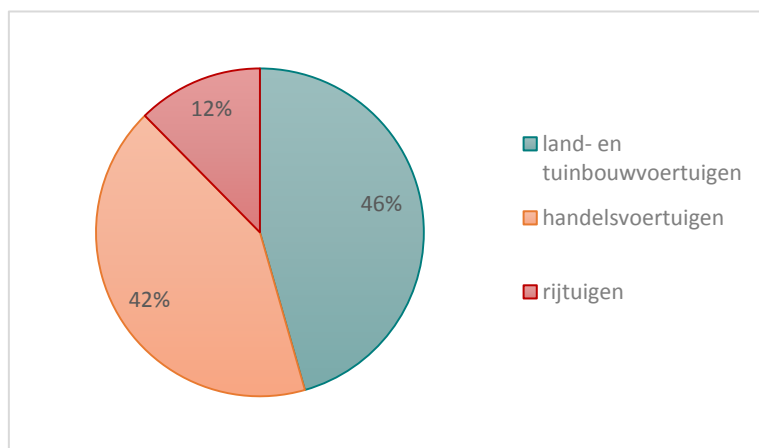
Het MOT ontvangt jaarlijks meer dan 12.500 bezoekers. Bijna een kwart hiervan zijn scholengroepen.

3.2.1.4 Karrenmuseum Essen

In 1971 startte de Heemkundige Kring Essen op de Kiekenhoeve in Essen het Karrenmuseum. Dit groeide uit tot het Karrenmuseum Essen vzw dat sinds 2016 een Erkend Regionaal Museum is.

Het Karrenmuseum is hét museum met expertise over Vlaamse karren. Het museum voert onderzoek naar historische ongemotoriseerde voertuigen in Vlaanderen. De voertuigen staan in een twee hectare groot museumpark verspreid opgesteld in loodsen en een koetshuis. Hiermee heeft het museum de grootste collectie karren, wagens en koetsen van België en Nederland.

Het Karrenmuseum heeft sinds 2016 een online databank *Historische voertuigen in Vlaanderen* die iedereen kan raadplegen op de website www.karrenmuseum.be. Inmiddels bevat deze databank meer dan 400 voertuigen verspreid over Vlaanderen. Hiervan bevinden 228 voertuigen zich in het museum. In de databank staan de voertuigen beschreven aan de hand van een foto, de bewaarlocatie en datering.

grafiek 7: De collectie landbouwwerktuigen en voertuigen van het Karrenmuseum.

Het Karrenmuseum maakt in zijn collectie het onderscheid tussen land- en tuinbouwvoertuigen, handelsvoertuigen en rijtuigen. Voor de categorie land- en tuinbouwvoertuigen vinden we 103 voertuigen terug in de databank. Hiervan zijn er een tachtigtal die door een os of paard voortgetrokken kunnen worden. Voorbeelden hiervan zijn aardkarren, boerenwagens, beerkarren, driewielkarren ...

De handelsvoertuigen vertegenwoordigen de tweede groep. Deze maken 42% uit van de karrencollectie. Ongeveer 70 karren hiervan zijn bespannen voertuigen. Voorbeelden van handelsvoertuigen zijn brouwerskarren, verhuishagens, natiewagens, voermanswagens ...

De laatste groep bestaat uit 28 rijtuigen. Dit zijn voornamelijk koetsen die ingezet werden voor personenvervoer.

Naast de karrencollectie bezit het museum een bibliotheekcollectie van meer dan 350 publicaties over de geschiedenis van het verkeer, geschiedenis van ongemotoriseerde landbouw- en handelsvoertuigen, transport, restauratie en conservatie van karren en koetsen ... We vinden er ook enkele stamboeken van het Belgisch trekpaard terug.

Verder demonstreren verschillende gidsen in het museum de ambachten van de smid, de wagenmaker en de zadelmaker met authentieke gereedschappen.

Het museum bewaart zijn karrencollectie in ongeveer 1.400 m² depotruimte. Deze ruimtes vrijwaren de voertuigen van neerslag en een betonvloer zorgt ervoor dat er geen direct contact is met een natuurlijke bodem. Het is niet mogelijk om de volledige collectie in een afgesloten en geklimatiseerde ruimte te bewaren.

Het museum breidt zijn collectie voornamelijk uit dankzij schenkingen. Jaarlijks telt het museum meer dan 11.000 bezoekers.⁴¹

3.2.1.5 Provinciale collectie Bulskampveld

Het voormalige Provinciaal Museum van het Bulskampveld in Beernem werd opgericht in 1971 en plechtig geopend in 1982. Het betreft een agrarische collectie van meer dan 7.000 voorwerpen met betrekking tot landbouw en oude ambachten. Zo was er een grote verzameling wagens en karren, maar de bezoekers konden er ook kennis maken met het materiaal van bijvoorbeeld de wagenmaker, schrijnwerker, klompenmaker, smid, leidekker, schoenmaker ...⁴²

De collectie van het voormalig Provinciaal Museum Bulskampveld is niet langer te bezichtigen op het provinciaal domein Lippensgoed. Op 1 januari 2018 wordt de collectie overgedragen aan de Vlaamse overheid. Daarom verhuisden de stukken na registratie naar een extern depot in Zwevezele.⁴³

Registratie van de deelcollectie landbouw en voeding gebeurde door het Centrum Agrarische Geschiedenis van 2014 tot 2016. Het MOT registreerde de ambachtelijke deelcollecties in de loop van 2016. Op deze manier is de collectie digitaal toegankelijk via www.erfgoedinzicht.be.

De collectie omvat onder meer materiaal van de hoefsmid en objecten voor de verzorging van paarden. Dit zijn bijvoorbeeld hamers, hoefangen, hoefijzers, hoefraspen, een hoefhakmes ... Onder deze categorie telt het rapport uitgebracht door het MOT 98 objecten.

⁴¹ 'Het Karrenmuseum', op www.karrenmuseum.be, laatst geconsulteerd op 9 januari 2017; 'Essen-karrenmuseum', op: www.depotwijzer.be, laatst geconsulteerd op 9 januari 2017; VAN DEN BERG L., 'Karrenmuseum lanceert databank historische voertuigen – pionierswerk voor inventarisatie karren, wagens en koetsen', in: *Ontsluiting*, nr. 13, 2015, p. 13-18.

⁴² VAN DEN BOSSCHE P., DE MEYER M. en DUMALIN E., 'De provinciale musea onder de loep', in: *West-Vlaanderen Werkt*, nr. 1, 2013, p. 16.

⁴³ DEMASURE B. en WOESTENBORGH B., *Registratie en waardering van de Provinciale collecties Bulskampveld, deelcollectie landbouw en voeding*, Leuven, 2016, p. 7-9; 'Beernem – Verhuis Provinciale Landbouwcollectie Bulskampveld – Provincie West-Vlaanderen', op: www.depotwijzer.be, laatst geconsulteerd op 20 februari 2017.

Van de gareelmaker zijn er 130 stukken in de collectie aanwezig. Dit zijn voornamelijk handwerktuigen zoals de els, holpijp, vulstokken, koordnaalden, tangen, riemensnijder ...⁴⁴

De collectie is voornamelijk verworven via aankoop en schenkingen. Tot 2012 kreeg het museum circa 36.000 bezoekers over de vloer.

3.2.1.6 NAVIGO-Nationaal Visserijmuseum

Het NAVIGO-Nationaal Visserijmuseum in Oostduinkerke toont sinds 1974 de geschiedenis van de Vlaamse vissersfamilies, de IJslandvaarders en de garnaalvissers te paard.

Paardenvissers of garnaalvissers vissen met trekpaarden langs de kuststrook naar garnalen. In 2013 voegde UNESCO de garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke toe aan de representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid. Het museum zet zich in samenspraak met de erfgoedgemeenschap in om de geschiedenis en het erfgoed van het paardenvissen te onderzoeken, in beeld te brengen en te borgen.

De museumcollectie bestaat uit onder andere 43 twintigste-eeuwse objecten die getuigen over de geschiedenis van de Oostduinkerkse garnaalvissers. We tellen zeven foto's en postkaarten, vier beelden van garnaalvissers op hun trekpaard, elf kunstwerken, een glasraam en twintig objecten die behoren tot het paardenvissersmateriaal zoals netten, manden, garelen, visplanken ...

Daarnaast bezit het museum een documentatiecentrum en bibliotheekcollectie over de geschiedenis van de visserij.

Ongeveer 30 objecten van de deelcollectie garnaalvisserij te paard van het museum zijn digitaal ontsloten via Maritiem Digitaal. Dit is een database van een twintigtal maritieme musea uit Vlaanderen en Nederland met gegevens over objecten en literatuur die zich in deze musea bevinden.

De collectie van het Nationaal Visserijmuseum is (deels) virtueel ontsloten op de erfgoeddatabase Erfgoedinzicht. Erfgoedinzicht is een online databank waar Oost-Vlaamse en West-Vlaamse erfgoedbeheerders hun collectie kunnen registreren.⁴⁵

⁴⁴ SPOLSPLOEL J., *Registratie en waardering van de ambachtelijke deelcollecties van de Provinciale collectie Bulskampveld (2015-2016)*, Grimbergen, 2016, p. 49 en 59.

⁴⁵ 'Garnaalvissers te paard in Oostduinkerke, immaterieel cultureel erfgoed', op: www.navigomuseum.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017; 'De garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke', op: www.immaterieelerfgoed.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017; 'NAVIGO-Nationaal Visserijmuseum', op: www.erfgoedinzicht.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017; 'NAVIGO-Nationaal Visserijmuseum', op: www.maritiemdigitaal.nl, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

3.2.1.7 Stadsarchief Vilvoorde

De documenten van de jaarmarkt van Vilvoorde maken deel uit van het archief Cultuur, Sport, Jeugd en Recreatie van de stad Vilvoorde.

Het archief van de Vilvoordse jaarmarkt bestaat enkel uit beeldmateriaal en tekstmateriaal, aangevuld met één stomme film uit 1930 over de paardenprijskamp,.

Het beeldmateriaal omvat een zestigtal affiches. De oudste affiche dateert uit 1860, de overige zijn twintigste-eeuws. Vanaf 1980 is de collectie affiches van de jaarmarkt volledig. Naast de afficheverzameling zijn er ongeveer 200 foto's van de prijskampen. De foto's geven een beeld van de Vilvoordse prijskamp van de jaren 1930 tot 1950.

Het tekstmateriaal van de Vilvoordse jaarmarkt bestaat uit een archiefdoos krantenknipsels uit de jaren 1940-1960, het archief van de organisatie van de Vilvoordse jaarmarkt, de catalogi van de Vilvoordse jaarmarkt en de programma's en wedstrijdreglementen.

De oudste documenten gaan terug tot 1886. Het organisatiearchief van de jaarmarkt uit die periode beslaat per jaar ongeveer een map. Het is pas sinds de jaren 1950 dat de omvang toeneemt; hier moet je rekenen op ongeveer één archiefdoos per jaar. Enkel voor het feestjaar 1952, of het jaar dat de stad het 100-jarig bestaan van de jaarmarkt vierde, zijn er twee archiefdozen.

De collectie catalogi van de jaarmarkt is sinds 1926 compleet. De verzameling programma's en wedstrijdreglementen is compleet sinds 1948. Met iedere nieuwe editie van de Vilvoordse jaarmarkt groeit het archief verder aan.

3.2.1.8 Restaurant De Kuiper

Voor de geschiedenis van het Belgisch trekpaard op de jaarmarkt in Vilvoorde kan je niet alleen in het stadsarchief van Vilvoorde terecht, maar ook bij restaurant De Kuiper.

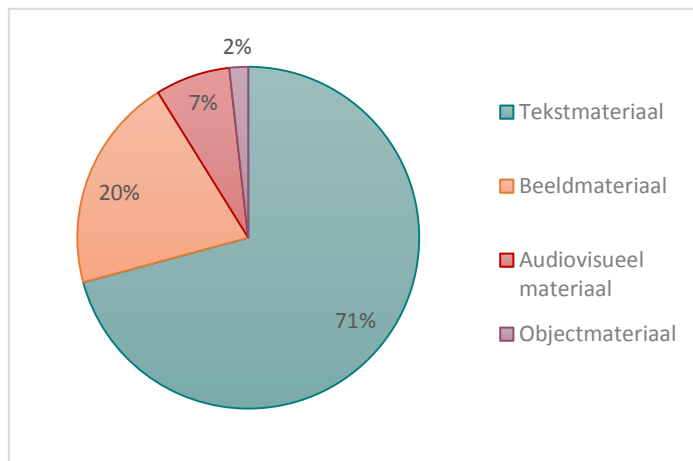
De geschiedenis van paardenvleesrestaurant De Kuiper in Vilvoorde gaat terug tot 1859 toen paardenslager Jan Marcel de Becker en zijn vrouw een café-restaurant in de Visserstraat in Vilvoorde openden. De familie de Becker bleef het paardenrestaurant runnen tot na de Tweede Wereldoorlog, toen ze het overlieten aan de familie Van Thielen. In 1962 namen Jozef Gulickx en Julia Noyens de zaak over. Hun zoon Alfons Gulickx (1962°) is sinds 1992 samen met zijn vrouw Lieve Gewillig de uitbater van De Kuiper.⁴⁶

⁴⁶ 'Historiek', op: www.restodekuiper.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

Pjeirefretters

Vilvoordenaars zijn *pjeirefretters*. De spotnaam stamt uit de achttiende eeuw toen de paarden de boten langs het zeekanaal Brussel-Schelde nog voorttrokken (jaagpaarden). Van de paarden op rust werd het goedkope vlees in Vilvoorde verkocht. Enkele Vilvoordse restaurantjes serveerden dit vlees.⁴⁷

Restaurant De Kuiper staat vandaag nog steeds bekend om zijn paardensteaks. De kans is klein dat je er een steak van een Belgisch trekpaard geserveerd krijgt. Belgische trekpaarden worden niet gefokt met als doel ze te slachten voor consumptie. Toch kunnen eigenaars een beperkt aantal veulens niet verhandelen als fok-, prijs-, trek- of recreatiepaard. Deze veulens gaan naar de slachterij. Het meeste paardenvlees dat je nu in België kan kopen en dat je ook bij Restaurant De Kuiper geserveerd krijgt, komt uit Zuid-Amerika of de Oostbloklanden.⁴⁸

grafiek 8: Het erfgoedmateriaal van Restaurant De Kuiper.

Daarvan zijn driekwart krantenartikels over het restaurant. De artikelen vallen te dateren tussen 1976 en 2015, komen uit kranten zoals *De Streekkrant*, *Het Nieuwsblad*, *De Gentenaar*, *De Standaard* ... en zijn allen te zien op de website van restaurant De Kuiper www.restodekuiper.com.

Naast de krantenartikelen vind je op de website ook audiovisueel materiaal. Hier gaat het om een radio-opname uit 2013 voor Radio 2 en een zevental filmpjes voor onder andere *Dagelijkse Kost* (2015), een promotiefilmje voor het restaurant uit 2015 en enkele reportages over de Vilvoordse jaarmarkt uit 2012 en 2015.

Het beeldmateriaal beslaat ongeveer twintig procent van de collectie. Het gaat om ongeveer een tiental historische foto's van het restaurant, zeven originele historische affiches van de Vilvoordse jaarmarkt, tekeningen en postzegels.

Onder de categorie van objecten zien we twee stalplaten, nl. uit 1906 en 1947.

De collectie beeldmateriaal en objectmateriaal van het restaurant is te bezichtigen in de twee zalen van het restaurant zelf. De verzameling dient als decoratie van het interieur van De Kuiper.

⁴⁷ VAN CORTENBERG K. en DE GREEFF L., 'Vilvoorde houdt Belgisch trekpaard in ere', in: *Het Belgisch trekpaard*, nr 104, 2005, s.p.

⁴⁸ 'Veulenvlees van het Belgisch trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016; EVE, 'Dossier Paardenvlees, Er is zeker vraag naar paardenvlees', in: *Food&Meat*, 2015, p. 6-10.

Jaarmarkt Vilvoorde

De Troostkermis en de jaarmarkt zijn vaste waarden in Vilvoorde en kunnen ieder jaar opnieuw op een groot publiek rekenen. Sinds 1852 gaat deze jaarmarkt traditioneel door op de vierde maandag na Pasen.⁴⁹ Het Belgisch trekpaard was en is de grote blikvanger. De stad organiseert al sinds jaar en dag verschillende prijskampen en wedstrijden voor verschillende paardenrassen en runderen. De fokkers beschouwen deze prijskampen als een voorproefje op de grote nationale en internationale wedstrijden. Sinds 1906 worden naast de gewone prijskampen ook wedstrijden voor ingespannen dieren ingericht en keurt de jury de paarden ook op hun geschiktheid voor het landbouwwerk.

Aanvankelijk gingen de prijskampen van Vilvoorde vergezeld met een handelstentoonstelling van onder meer allerlei landbouwmachines en meststoffen. Aangezien de nieuwste landbouwmachines steeds vergrootten, was er steeds meer ruimte nodig om deze tentoon te stellen voor het publiek. Daardoor verdween de handelstentoonstelling rond de jaren 1960.

De jaarmarkt van Vilvoorde groeide uit tot één van de belangrijkste van België. Nog steeds maken de mooiste dieren en hun fokkers kans op een geldprijs. De traditie van de Vilvoordse jaarmarkt en prijskamp werd enkel onderbroken gedurende de twee wereldoorlogen en in 2001 wegens het gevaar op verspreiding van mond- en klauwzeer.

De affiches van de jaarmarkt van Vilvoorde zijn bekende afbeeldingen van de Belgische trekpaarden. Deze zijn te bezichtigen in de collectie van Ghislain Temmerman, het stadsarchief van Vilvoorde en de collectie van restaurant De Kuiper. Zeker de oudere affiches ontworpen door de Vilvoordse kunstenaar Joseph of Jef Bouúáert⁵⁰ (1881-1948) zijn gegeerde verzamelobjecten.

De oudste affiches van de Vilvoordse jaarmarkt dateren van de jaren 1860. Deze affiches kondigden het programma van de jaarmarkt aan, de prijzen die men kon winnen en het reglement van deelname. Winnaars ontvingen een geldpremie en een medaille.

De deelnemers voor de jaarmarkt waren tot 1923 vooral afkomstig uit de streek rond Vilvoorde. Om nieuwe impulsen aan de Vilvoordse jaarmarkt te geven en om meer publiek te trekken, zette de organisatie voortaan in op een aantal vernieuwingen. Zo kreeg kunstschilder Jef Bouúáert voor het eerst de opdracht om een affiche te ontwerpen.

⁴⁹ 'Troostkermis', op: www.vilvoorde.be, laatst geconsulteerd op 27 oktober 2016.

⁵⁰ Jef Bouúáert (1881-1948) volgde zijn artistieke opleiding aan de Academie voor schone kunsten van Brugge en Brussel. In 1919 vestigt hij zich in Vilvoorde. Zijn oeuvre bestaat uit tekeningen, schilderijen, lithografieën, koperdrukken ... en hij staat vooral bekend voor zijn ontwerpen voor de affiches van de Vilvoordse jaarmarkt.

Vanaf 1927 bestond de affiche van de Vilvoordse jaarmarkt uit twee delen; de kunstplaat en een tekstplaat. De kunstplaten zetten het trekpaard in de kijker en trokken de aandacht van het publiek. De tekstplaat gaf informatie over de jaarmarkt en het programma. De stad Vilvoorde gebruikte dezelfde ontwerpen verschillende opeenvolgende jaren. Een kunstplaat had een A1 formaat. Een volledige poster (kunst- en tekstplaat) was A0 formaat. Vanwege het onhandige en vooral grote formaat en het hergebruiken van de kunstplaten zijn niet alle posters in goede staat bewaard. Posters waarbij zowel de kunst- als de tekstplaat nog intact zijn komen zelden voor.

Jef Bouúaert ontwierp in totaal vijf posters voor de Vilvoordse Troostkermis, nl. in 1923, 1927, 1930, 1931 en 1937. De stad Vilvoorde hergebruikte zijn ontwerpen in de loop van de twintigste eeuw verschillende malen.

In de geschiedenis van de Vilvoordse jaarmarkt vonden er enkele speciale feestedities plaats. In 1930 stond de jaarmarkt in het teken van het eeuwfeest van België. De feestelijkheden dat jaar brachten de jaarmarkt van Vilvoorde tot een nationaal niveau.⁵¹ Voor de promotie van deze landbouwprijskamp zorgde de stad voor een speciale editie postzegels met een nieuw ontwerp van Bouúaert.⁵²

1952 was een feestjaar ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de jaarmarkt. Dat jaar overtrof het aantal inschrijvingen, deelnemers, bezoekers, exposanten de voorgaande jaren. Hiervoor werden net als met de eeuwfeesten postzegels ontworpen. De afbeelding op de postzegel was een creatie van Jef Leemans.

Jef Leemans (1908-1992) was de tweede kunstenaar die de affiches van Vilvoorde verzorgde. Hij was een geboren en getogen Vilvoordenaar. Hij ontwierp uiteindelijk twee affiches voor de jaarmarkt, nl. in 1949 en 1967. Andere bijdragen voor de affiches kwamen van Roger Van Obberghen (in 1952), Marcel Lucas (in 1957) en Hugo de Kempeneer (Hugo K ) in 1971.

De ontwerpen voor de affiches van de Troostkermis in Vilvoorde kiest de stad tegenwoordig via een wedstrijd. Filip Leemans won deze affichewedstrijd in 2007 en 2010.⁵³

⁵¹ CALDERON A., *De nationale landbouwprijskamp van Vilvoorde 1852-2002*, Vilvoorde, 2002, p. 50.

⁵² CALDERON A., *De nationale landbouwprijskamp*, p. 50.

⁵³ 'Filip Leemans wint affichewedstrijd Troostkermis', op: www.vilvoorde.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

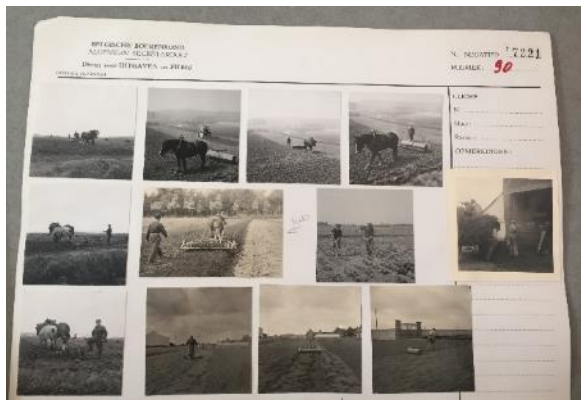

Figuur 11: Kunstplaat en tekstplaat van de troostkermis van Vilvoorde ontworpen door Joseph Boùuaert in 1931. Dit ontwerp gebruikte de stad ook voor de affiches van 1986 tot 1988. De affiche stelt vier paarden en twee mannen voor met als achtergrond de torens van de O.L.V. van de Goede Hoopkerk en de kerk van O.L.V. ten Troost. Collectie Stadsarchief Vilvoorde.

3.2.1.9 Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving (KADOC – KU Leuven)

Het KADOC - KU Leuven of het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving werd in 1976 opgericht in Leuven. Het legt zich als archief en documentatiecentrum toe op de veilige bewaring, beheer, ontsluiting en het wetenschappelijk onderzoek van het historische erfgoed dat het resultaat is van de wisselwerking tussen religie, cultuur en samenleving. Je vindt hier een bibliotheekcollectie van meer dan 300.000 stukken, een archief dat meer dan 30.500 meter bestrijkt en een audiovisuele collectie met rond de 35.000 stukken.⁵⁴

De technische collectie van het fotoarchief van de Boerenbond bevat ongeveer 170 foto's met trekpaarden. De technische collectie is de meest omvangrijke van het fotoarchief van de Boerenbond. Ze bestaat uit steekkaarten met verschillende contactafdrukken. Dit zijn kleine afdrukken van een strip negatieven. Bij elke steekkaart hoort een omslagje met de bijbehorende negatieven en eventueel de

Figuur 12: Steekkaart uit de technische fotocollectie van de Boerenbond met verschillende contactafdrukken, ca. 1960.

ontwikkelde foto. Deze kaarten zijn thematisch geordend. Wij zochten op de thema's grondbewerking en andere werkzaamheden, akkerbouw, paarden en ezels, de Landelijke Rijvereniging en ruitersport. De meeste foto's uit deze collectie dateren van na 1955. De foto's beelden het boerenleven van die periode uit. We zien hier hoe het ploegen en eggen gebeurde, met paard of tractor, maar ook foto's van prijskampen en wedstrijden. De plaats of datum is niet altijd bekend.⁵⁵

De fotocollectie van de Boerenbond

De Belgische Boerenbond werd opgericht in 1890 tegen de achtergrond van de zware landbouwcrisis, de industrialisatie, de sterke roep voor het algemeen stemrecht en de toenemende populariteit van het socialisme. De Boerenbond groeide uit tot een succesvolle landbouworganisatie. Ze behartigde de belangen van de boerenstand op professioneel, politiek, religieus en sociaal vlak. Dit deed ze door bijvoorbeeld commerciële initiatieven op te zetten zoals coöperatieve aankoopafdelingen, de organisatie van verzekeringsactiviteiten en de oprichting van een spaar- en leenkas. Deze organisatie bracht ook tijdschriften, boeken en brochures uit om zijn leden te informeren. Hiervoor gebruikte de Boerenbond heel wat foto's als illustratiemateriaal. De landbouworganisatie kreeg een eigen fotodienst op het einde van de jaren 1930. Deze historische collectie werd vanaf 1988 geleidelijk aan overgebracht naar KADOC.

⁵⁴ 'Organisatie KADOC', op: <https://bib.kuleuven.be/universiteitsarchief>, laatst geconsulteerd op 7 november 2016; DE MAEYER J. en GERARD E., *Inhoudelijk jaarverslag 2015 KADOC*, Leuven, 2016.

⁵⁵ DEMEYER M., 'Voor fijnproevers, De fotocollectie van de Boerenbond', in: *KADOC Nieuwsbrief*, nr. 5, 2009, p. 14-17.

Het erfgoed dat KADOC beheert, is toegankelijk via diverse databanken. LIMO geeft een overzicht van de volledige collectie van het centrum. LIAS geeft enkel de archiefstukken weer en ODIS is een databank van personen, organisaties, archieven, gebouwen ...

Raadpleging van de collectie van KADOC gebeurt enkel ter plaatse in de leeszaal. In 2015 ontving de leeszaal van KADOC rond de 700 bezoekers. Jaarlijks breidt de collectie van KADOC uit met meer dan 450 schenkingen en bewaargevingen.

3.2.1.10 Collectie Katoen Natie

In 2003 nam de Antwerpse Katoen Natie samen met verschillende andere havenbedrijven het initiatief om het historisch patrimonium van de havenbedrijven te redden. Dit resulteerde in de vzw Maritiem & Logistiek Erfgoed die het resterende natie-erfgoed herbergt. Er bevinden zich verschillende bedrijfsarchieven, fotocollecties, een collectie havenwerktuigen ...

Natie

De naam *natie* is een typisch Antwerps gebruik. Al vanaf de middeleeuwen groepeerden havenwerkers zich om schepen te laden en te lossen. Deze verenigingen of naties kregen van het stadsbestuur een privilege om bepaalde goederen te lossen, bijvoorbeeld katoen. Verschillende van deze naties groeiden ondertussen uit tot moderne bedrijven met logistieke diensten.⁵⁶

De collectie is ondergebracht in twee oude pakhuizen van de Katoen Natie en bevat enkele foto's van natiepaarden, garelen en typische havenwagens die de natiepaarden trokken.⁵⁷

3.2.1.11 Museum aan de Stroom (MAS)

Het MAS in Antwerpen opende haar collectie voor het publiek in 2011. De collectie toont het rijke verleden van de stad Antwerpen, haar ligging langs de Schelde, de haven en de verbondenheid met de wereld. De collectie van het MAS telt meer dan een half miljoen stukken die zowel in vaste als in tijdelijke tentoonstellingen aan de bezoekers worden getoond. Het museum bewaart het erfgoedmateriaal in depots. De volledige collectie is online te raadplegen via de website: <http://search.mas.be/>.

⁵⁶ DEVOS G., *Katoen Natie 150 years*, Tielt, 2002, p. 9.

⁵⁷ E-mail Johan Eeckelaert (Katoen Natie), 7 oktober 2016; 'Maritiem & Logistiek Erfgoed vzw', op: www.etwie.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

De maritieme collectie van het MAS bezit erfgoedmateriaal, meer bepaald foto's en beeldhouwwerken, van trekpaarden werkzaam in de Antwerpse haven. Het gaat om een veertigtal stukken, waarvan een twintigtal foto's, een tiental postkaarten en enkele beeldhouwwerken.⁵⁸

3.2.1.12 Erfgoedsite Tienen – Suikermuseum/Stedelijk Museum Het Toreke

In het centrum van Tienen werd in 1978 het Stedelijk Museum Het Toreke in de voormalige stadsgevangenis ingehuldigd. Sinds 2002 is op dezelfde site, in het voormalige Vrederecht, het regionaal erkende Tiense Suikermuseum gevestigd.

De collectie van het stedelijk museum richt zich op de geschiedenis van Tienen en de materiële cultuur van 'de gewone man' uit het Hageland. Zo vind je er bijvoorbeeld gereedschappen en werktuigen van ambachtslui en objecten voor dagelijks gebruik.

Figuur 13: Het paardentuig van de gebroeders Ponsaerts, ca. 1920. Collectie erfgoedsite Tienen.

De stad Tienen kocht in 1982 het paardentuig van de gebroeders Ponsaerts, die in het begin van de twintigste eeuw een transportfirma uitbaatten. Het paardentuig uit de jaren 1920 is gemaakt voor een span van zes trekpaarden. Het was bestemd voor de trekpaarden die de praalwagens van stoeten en processies door de stad Tienen trokken. Ook vandaag kan de stad Tienen de paardentuigen inzetten voor speciale gelegenheden zoals de *Kweikersparade*. De stad organiseert deze stadsparade of Kweikersparade iedere vijf jaar en wil op deze manier aan de ommegangs- en reuzentraditie van Tienen een hedendaagse invulling geven.⁵⁹

Het paardentuig van de gebroeders Ponsaerts is tentoongesteld op de bovenste verdieping van het Suikermuseum.⁶⁰ Dit zijn volledige paardentuigen met garelen, hoofdstellen, riemen, teugels, strengen en kettingen ontworpen door de Tiense gareelmakerij Schuermans. Op het gareel vind je de initialen van de firma Ponsaerts en van de vervaardiger Schuermans. Ze worden bewaard op een reeks speciaal ontworpen houten constructies.⁶¹

Daarnaast bevat de collectie onder andere nog twee postkaarten over de processie van Hakendover van Alfred Ost, enkele tekeningen van de processie van Hakendover, foto's, audiovisueel materiaal en

⁵⁸ E-mail Jan Parmentier (MAS), 7 februari 2017; 'Over het MAS', op: www.mas.be, laatst geconsulteerd op 7 februari 2017.

⁵⁹ VRANCKEN L., 'Kweikersparade', op: www.kweikersparade.be, laatst geconsulteerd op 7 februari 2017.

⁶⁰ VRANCKEN L., 'Het paardentuig van Ponsaerts', in: *De Reensteent*, 2016, p. 15-18; 'Suikermuseum', op: www.toerisme.tienen.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017; 'Suikermuseum'; op: www.hetvirtueleland.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

⁶¹ VRANCKEN L., 'Het paardentuig van Ponsaerts', p. 15-18.

documentatie. Erfgoedsite Tienen heeft een aantal unieke landbouwwerktuigen in bezit zoals ploegen, zaaimachines, bietenrooiers ...

Paardenprocessie van Hakendover

Hakendover is een deelgemeente van Tienen. Hier vindt jaarlijks op Paasmaandag de paardenprocessie van Hakendover plaats. Deze processie herdenkt en beeldt de stichtingslegende uit van de kerk van Hakendover. De processie trekt vanuit het dorp naar de Tiense Berg. Daarna trekken de paarden naar de velden rond Hakendover. Daar racen ze volgens de traditie drie rondjes over de akkers.⁶²

3.2.1.13 Cinamatek

Cinamatek is het Koninklijk Belgisch Filmarchief dat gevestigd is in Brussel. Dit filmarchief bestaat sinds 1938 en verzamelt en bewaart een collectie films die een esthetische, technische en historische waarde hebben. Daarnaast restaureren ze historische filmbanden en stellen ze die ter beschikking van geïnteresseerden.

Het filmarchief bezit vier films met betrekking tot de Belgische trekpaarden. De oudste dateert van 1925: *Quelques aspects de l'agriculture Belge* en duurt 27 minuten. De film gaat in op de toenmalige Belgische veestapel, met een bijdrage over het Belgisch trekpaard. De bekendste film is getiteld *Cheval de trait Belge* uit 1931 en is van de hand van regisseur Ernest Genval. Deze film is gemaakt in samenwerking met het Ministerie van Landbouw ter promotie van het Belgisch trekpaard. Het Museum van het Belgisch trekpaard speelt een verkorte versie van deze film af in één van de tentoonstellingszalen.

Het Musée de la vie Wallonne bracht in 1930 een film over trekpaarden uit. De laatste film over trekpaarden is de documentaire over garnaalvissers *Eb na Vloed* uit 1968.

Een vijfde film is de film *Boerensymfonie* van Henri Storck. De film brengt het dagelijkse leven van de boeren in beeld. Het trekpaard komt er niet als een onderwerp aan bod, maar de film toont wel verschillende landbouwtechnieken met trekpaarden. Voorbeeld hiervan is het mennen op kordeel, dit zowel voor een enkelspan als meerspan. De film werd gedraaid tussen 1942 en 1944.⁶³

De collectie van het archief breidt jaarlijks met duizenden films uit. Meestal dankzij schenkingen. Jaarlijks ontvangt Cinamatek ongeveer 2.000 aanvragen om filmmateriaal ter beschikking te stellen.⁶⁴

⁶² 'Paardenprocessie van Hakendover', op: <http://www.pp-h.be/processie.html>, laatst geconsulteerd op 9 november 2016; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 151; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOF W., *Het trekpaard*, p. 181.

⁶³ GEENS V., 'Boerensymfonie', in: *Henri Storck Boerensymfonie*, Brussel, s.d., s.p.

⁶⁴ 'CINEMATEK? Het Koninklijk Belgisch Filmarchief', op: www.cinamatek.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017; E-mail van Pauline Thiry (CINEMATEK), 6 september 2016.

3.2.1.14 Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis

Het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis brengt de kennis van de militaire geschiedenis en de geschiedenis van conflicten, in vreedstijd én oorlogstijd, in beeld. Het museum telt vijf grote tentoonstellingszalen.

Het museum bezit een bibliotheekcollectie met onder andere publicaties over de cavalerie en artillerie te paard en verschillende archieven die informatie geven over militaire geschiedenis. Een voorbeeld hiervan is het archief van het Ministerie van Defensie tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Hier is bijvoorbeeld informatie te vinden over de opeisingen van trekpaarden in de Eerste Wereldoorlog.

Objecten in de collectie met betrekking tot (trek)paarden zijn schedels van oorlogspaarden, een gasmasker voor paarden, een paardenbrancard en verschillende kunstwerken.⁶⁵

3.2.1.15 Universiteitsarchief en Universiteitsbibliotheek KU Leuven

Het Universiteitsarchief en de Universiteitsbibliotheek van de KU Leuven verzorgen het papieren erfgoed van de KU Leuven. Het Universiteitsarchief herbergt het archief van de universiteit en bevat onder meer de archieven van hoogleraren en studentenverenigingen.⁶⁶

Voor dit project consulteerden we het archief van Joseph Constant Leopold Frateur (1877-1949). Leopold Frateur studeerde in 1899 af als veearts van de voormalige rijksveeartsenijschool te Kuregem. Hij was decaan van het Landbouwinstituut in Leuven en gaf het vak zoötechniek. Hij werd vooral bekend voor zijn pionierswerk inzake erfelijkheid bij dieren. Zijn cursus *Een overzicht van het hoefbeslag* was in 1906 de eerste Nederlandstalige cursus die gegeven werd aan het Landbouwinstituut. Hij deed praktijkonderzoek naar de effecten van de gangbare zoötechnische methoden bij het trekpaard, hoenders en runderen in België.⁶⁷

Het Universiteitsarchief en de Universiteitsbibliotheek bewaren een tiental geïllustreerde publicaties en nota's van Frateur over trekpaarden.

⁶⁵ E-mail Sandrine Smets (Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis), 1 september 2016; 'Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis', op: www.klm-mra.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

⁶⁶ 'Universiteitsarchief', op: <https://bib.kuleuven.be/universiteitsarchief>, laatst geconsulteerd op 7 november 2016.

⁶⁷ GOBIN A., *Professor J.-Leopold Frateur en de omwenteling in de veehouderij*, Utrecht, 1999, p. 100-103.

3.2.2 Private collecties

3.2.2.1 Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard (KMBT)

Zoals eerder vermeld werd de KMBT opgericht in 1886 met als doel een uniform Belgisch trekpaardenras te ontwikkelen via zorgvuldige keuring, selectie en het bijhouden van een afstammingsregister of stamboek.

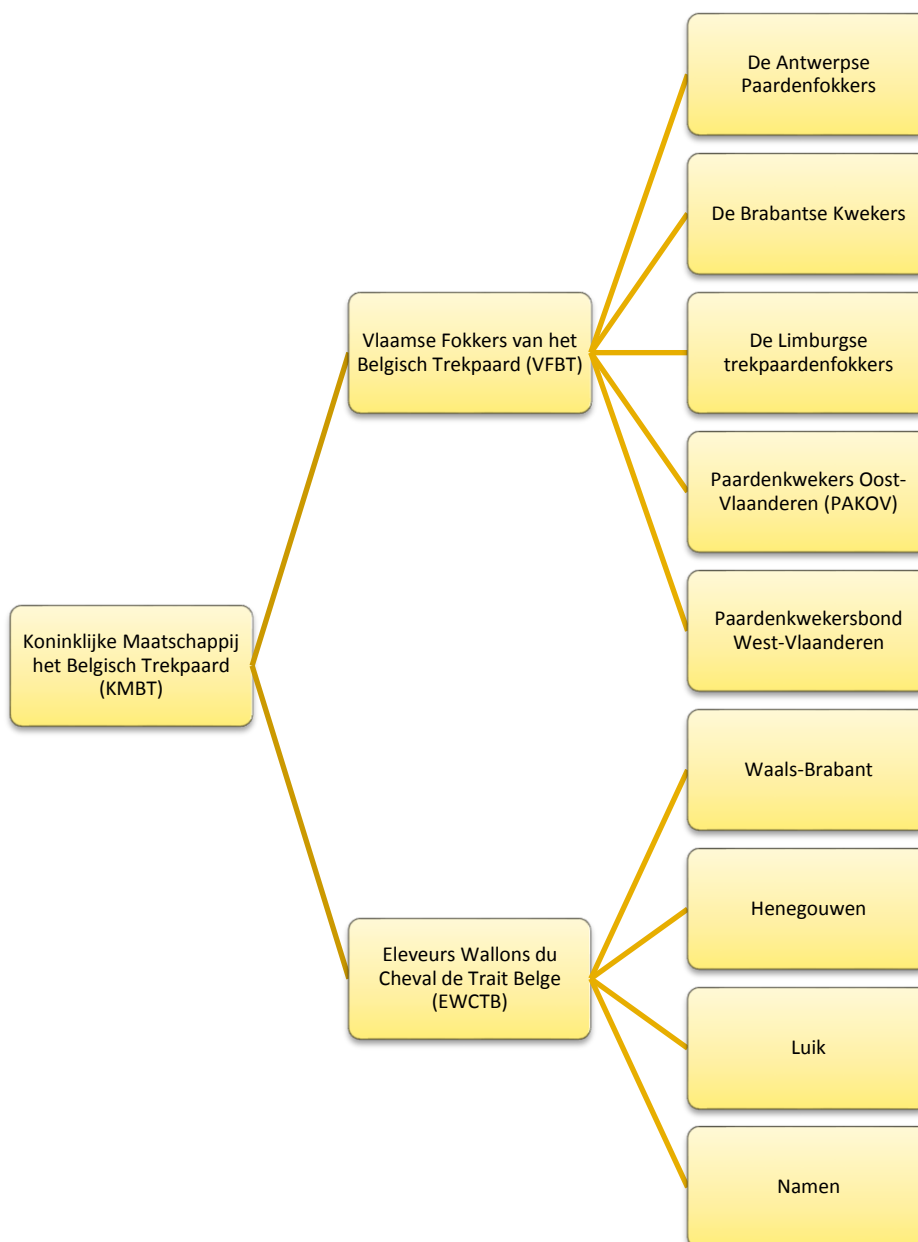
Stamboek van het Belgisch trekpaard

De eerste initiatieven voor de oprichting van een stamboek voor trekpaarden kwamen in 1879 vanuit Luik. Oost-Vlaanderen volgde in 1884 met een eigen paardenstamboek. Pas in 1886 beslisten de verschillende verenigingen om samen te werken als één stamboek. In 1919 kreeg de maatschappij een koninklijk statuut en werd ze officieel bekend onder de naam: Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard.⁶⁸

De regionalisering had in 2002 tot gevolg dat ook het stamboek zich moest opdelen in een Vlaamse en Waalse tak. Fokkers moeten sindsdien Vlaamse veulens inschrijven bij de Vlaamse Fokkers van het Belgisch Trekpaard (VFBT) en Waalse veulens komen in de stamboeken van de Eleveurs Wallons du Cheval de Trait Belge (EWCTB) terecht. De identificatie en registratie van paarden en veulens van het ras Belgisch trekpaard uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gebeurt naar keuze van de fokker in de VFBT of de EWCTB. De KMBT blijft wel als overkoepelend orgaan en moederstamboek bestaan. Dit houdt in dat ze instaat voor de verdere ontwikkeling en de genetische verbetering van het ras het Belgisch trekpaard, dit door het bepalen van het fokdoel, beschrijven van de rasstandaard, opstellen van het reglement voor de identificatie en registratie van paarden en het verwerken van de gegevens van trekpaarden die de regionale verenigingen aanleveren.⁶⁹

⁶⁸ PIESSENS R., 'De nationale trekpaardenprijskampen vroeger en nu', op: <http://users.skynet.be/fc117756/natprijsk.html>, laatst geconsulteerd op 29 september 2016.

⁶⁹ 'Oprichting van het Belgisch stamboek', op: www.trekpaard.net, laatst geconsulteerd op 30 september 2016; 'Wat doet de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 14 december 2016; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 31-32.

Figuur 14: Het stamboek met zijn regionale en provinciale verenigingen.⁷⁰

De collectie van de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard bevindt zich op het secretariaat in Schaarbeek. Ze bestaat uit een kunstcollectie die de geschiedenis van de kampioenhengsten en -merries in beeld brengt. We vinden er een tiental schilderijen, ongeveer twintig ingekaderde tekeningen en vijf beelden van Belgische trekpaarden. De KMBT liet de schilderijen die deel uitmaken van de collectie onlangs restaureren.

⁷⁰ 'Structuur, een Vlaams en een Waals stamboek', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 7 februari 2017.

De categorie objectmateriaal wordt verder aangevuld met verschillende dozen medailles, een spiegel geschonken door de Koninklijke Vereniging het Nederlands Trekpaard en de Halflinger (KVTH), stalplaten en drie wandborden.

Daarnaast vind je er ook een unieke verzameling in leer gebonden stamboeken van het Belgisch trekpaard. Op de zolder liggen de meer bekende rode stamboeken, net zoals een collectie van de witte stamboeken van het Nederlands trekpaard. De KMBT bezit een bibliotheekcollectie van enkele tientallen publicaties over trekpaarden.

Het archief van de KMBT en de indrukwekkende fotocollectie maken een waardevol deel uit van het erfgoedmateriaal van het Belgisch trekpaard. De fotocollectie omvat minstens 500 foto's uit de eerste helft van de twintigste eeuw die een beeld geven van de kampioenhengsten en -merries en een kijk bieden op hoe het er in de eeuwfeestpaleizen aan toe ging. Het archief van de KMBT is omvangrijk en wellicht nog vrij volledig. Het beslaat ongeveer tien meter en geeft de volledige geschiedenis van de KMBT, van 1886 tot vandaag, weer. De oudste stukken gaan terug tot de oprichting van de KBMT in 1886. De stukken omvatten facturen, fotoboeken, uitslagen, organisatie en foto's van prijskampen, paspoorten voor trekpaarden, inschrijvingen van trekpaarden, catalogi van keuringen en prijskampen, briefwisseling, statuten en verslagen van vergaderingen.

Er bestaat geen inventaris van de kunstobjecten noch enige ordening in het archief.

3.2.2.2 Oude hengstenboerderij Van Doorslaer

Aan de hoeve Van Doorslaer in Imde (Wolvertem) was oorspronkelijk een brouwerij verbonden. De paarden werkten overdag op het veld en 's avonds brachten ze het bier naar klanten. Frans Van Doorslaer (1875-1970) begon in 1896 met de fokkerij, zijn merries liet hij dekken bij Vanderschueren in Vollezele. Vanaf 1907 deed hij met zijn paarden mee aan het nationaal kampioenschap. Zijn zonen Albert (1916-2006) en Gaston Van Doorslaer (1911-1996) zetten zijn levenswerk verder.

In 1965 nam Gaston Van Doorslaer de fokkerij van zijn vader over. Op het hof Van Doorslaer liepen op dat moment zo'n twintig paarden rond. Gaston Van Doorslaer boekte enorme successen met zijn trekpaardenfokkerij. Veel van zijn paarden verkocht hij in het buitenland. Hij had vaste klanten in de Verenigde Staten, leverde daar bijvoorbeeld aan de Amish, maar ook in Duitsland waar hij aan brouwerijen zoals Spatenbräu München trekpaarden verkocht. Vier van de hengsten van Gaston werden nationaal kampioen in België.

Figuur 15: Promotiekaart voor brouwerij Spaten München. ca. jaren 1980. Collectie Van Doorslaer.

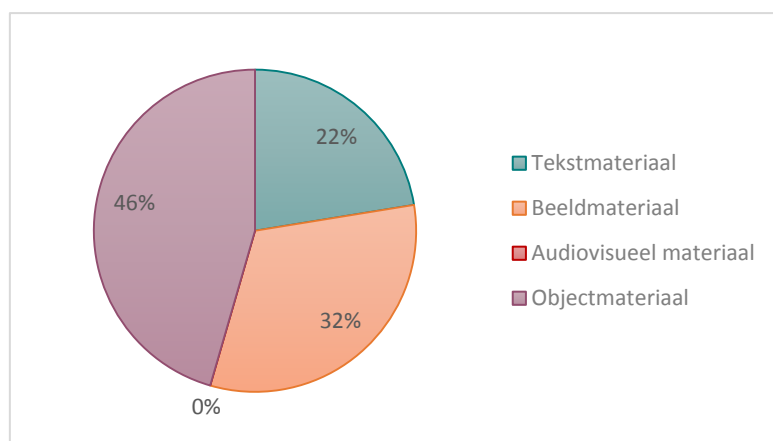
Amish⁷¹

De Amish zijn een geloofsgemeenschap met ongeveer 138.600 leden die voornamelijk gevestigd zijn in het noorden van de Verenigde Staten en Canada. Binnen de Amish bestaat er een enorme culturele diversiteit. Iedere groep heeft zijn eigen kledingstijl, koetsen, gebruiken en regels omtrent technologie. Wat ze meestal gemeenschappelijk hebben is het gebruik van paard en kar voor transport, afwijzing van elektriciteit, televisie en computer, het leven in een landelijke of rurale gemeenschap, een eigen schoolsysteem en eigen erediensten.

De Amish gebruiken geen gemotoriseerde voertuigen. Dit zou leden kunnen aanmoedigen om makkelijker weg te rijden van de gemeenschap en de steden voor de jeugd toegankelijker maken. Daarnaast zijn de paarden en koetsen een symbool voor hun andere levensstijl. Voor het zware landbouwwerk zijn de *Belgians* populaire paarden bij de Amish. Deze *Belgians* zijn nakomelingen van de Belgische trekpaarden die Belgische fokkers eind negentiende en begin twintigste eeuw naar de Verenigde Staten en Canada exporteerden.

Na het overlijden van Gaston van Doorslaer viel de trekpaardenfokkerij op de hoeve stil. Enkele kinderen zetten de traditie van deelname aan prijskampen en keuringen nog even verder, maar verkochten uiteindelijk de meeste trekpaarden. De weduwe van Gaston verblijft nog steeds in het woonhuis, net zoals enkele kleinkinderen. De koeienstallen bouwden ze om tot een verblijf voor Christian Muyls en Myriam Van Doorslaer, schoonzoon en dochter van Gaston Van Doorslaer. De voormalige paardenstallen gebruikt de familie op dit moment als opslagplaats. Nog een ander deel van de hoeve wordt verhuurd. Op de weiden loopt nog één trekpaard rond.

De collectie van Gaston Van Doorslaer en zijn vader bevindt zich nog op de hoeve, verspreid over de verschillende ruimtes en gebouwen. De meeste van deze objecten staan of hangen als decoratie verspreid doorheen het huis en de hoeve. De collectie wordt niet verder aangevuld. We tellen iets meer dan 600 stukken.

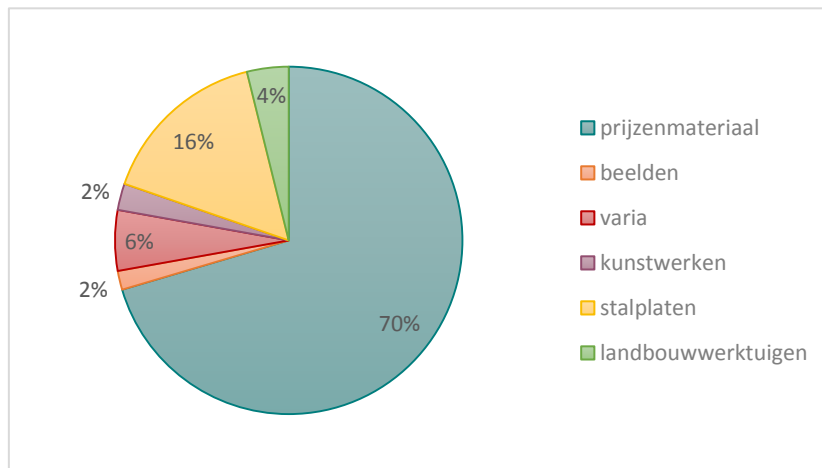
grafiek 9: Het erfgoedmateriaal van de familie Van Doorslaer.

Het tekstmateriaal neemt het kleinste deel van de collectie in beslag, nl. 22 procent. Meer dan de helft van dit tekstmateriaal bestaat uit stamboeken van het Belgisch trekpaard. Het jongste stamboek dateert van 1999 en deze verzameling gaat terug tot 1908. Ander tekstmateriaal slaat op krantenartikels uit de jaren 1980, catalogi van prijskampen waarvan

⁷¹ 'The Amish', op: <http://groups.etaown.edu/amishstudies/>, laatst geconsulteerd op 12 december 2016; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 168-169.

de meeste dateren uit de jaren 1980, enkele magazines *De Belgische vee fokkerij* uit de jaren 1960 en *Le cheval de trait Belge* van 1949 tot 1953 en boeken over het Belgisch trekpaard.

Het beeldmateriaal neemt ongeveer 32 procent van de collectie in. We zagen vier fotoboeken met foto's genomen op de hoeve en op verschillende keuringen en prijskampen. Daarnaast heeft de familie nog heel wat losse foto's en ingekaderde foto's.

grafiek 10: Het objectmateriaal van de familie Van Doorslaer.

Bijna de helft van de collectie bestaat uit objectmateriaal. Het prijzenmateriaal neemt hiervan ongeveer 70 procent in. We zagen verschillende dozen met medailles en zeker twee wandborden met enkele tientallen medailles op vastgespeld. De oudste medailles dateren van de jaren 1950, de meest recente van halverwege de jaren 1980. Objecten die ook gelinkt zijn met de officiële prijskampen

zijn de stalplaten. We zien er nog 45 die ophangen in de voormalige stallen. Deze borden verkreeg de familie Van Doorslaer tussen 1911 en 1960.

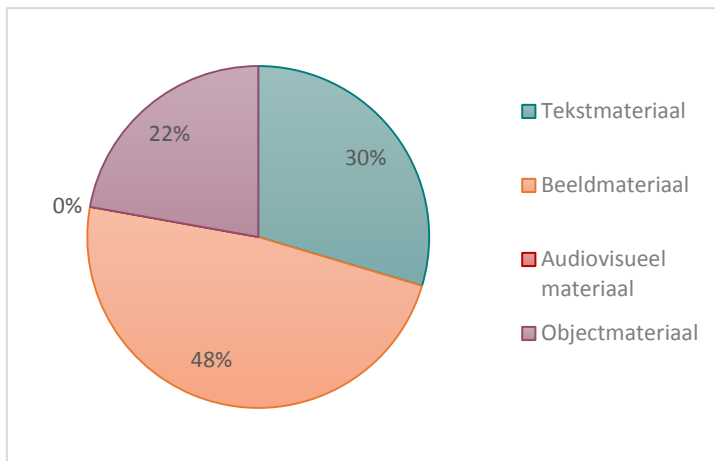
Verder krijgen we een aantal beelden van trekpaarden te zien, een tiental kunstwerken, een tiental landbouwwerktuigen, een originele travalje of smidse, vier siergarelen en een glasraam.

In de collectie van de oude hengstenboerderij Van Doorslaer vinden we geen audiovisueel materiaal.

3.2.2.3 Hubert Avaux

Hubert Avaux (1949°) uit Sint-Pieters-Leeuw is als kleinzoon van een landbouwer altijd al gefascineerd geweest door de stoere Belgische trekpaarden. Hij helpt mee aan de organisatie van trekpaardenevents in en rond het Colomakasteel in Sint-Pieters-Leeuw en is voorzitter van de plaatselijke Cultuurraad. Hubert maakt ook deel uit van de redactieraad van de Vereniging voor het Bevorderen van het Belgisch Trekpaard (VBBT) en is één van de beheerders van de vereniging.

Hubert Avaux is actief verzamelaar van voorwerpen die met het trekpaard gerelateerd zijn en vooral waar trekpaarden op afgebeeld zijn. Zijn verzameling bestaat uit zowel hedendaagse als historische voorwerpen. Zijn collectie groeit nog jaarlijks aan. Hiervoor schuimt Hubert verschillende rommelmarkten en tweedehandswebsites af op zoek naar trekpaardenobjecten die hij thuis een plaats geeft.

grafiek 11: Het erfgoedmateriaal van Hubert Avaux.

Hubert Avaux verzamelde de laatste jaren een grote hoeveelheid postkaarten. We tellen zeker vier mappen met postkaarten uit de hele twintigste eeuw. Naast de mappen met postkaarten bezit Avaux drie albums met foto's van trekpaarden van de jaren 1970 tot vandaag. Verder wordt het beeldmateriaal aangevuld met circa 40 affiches van evenementen waar het trekpaard centraal staat (vb. enkele affiches van de jaarmarkt van Vilvoorde). De meeste van deze posters

zijn recent.

Het tekstmateriaal wordt voor de helft in beslag genomen door de 100 trekpaardenmagazines, uitgegeven door de Vereniging voor het Bevorderen van het Belgisch Trekpaard, die Hubert Avaux verzamelde. De andere helft bestaat uit publicaties over het trekpaard, publicaties van de KMBT, een vijftal stamboeken, en een doos met krantenknipsels.

Bij het objectmateriaal van Hubert Avaux schatten we dat meer dan 100 objecten een link vertonen met de prijskampen en keuringen. Avaux heeft een collectie medailles die de volledige twintigste eeuw vertegenwoordigt. Verder toont hij ons 22 zowel hedendaagse als historische kunstwerken, verschillende kleine en grote bronzen, porseleinen en plastic beelden van trekpaarden, vijf glasramen, vijf dozen met paarden op afgebeeld, promotiemateriaal voor het Belgisch trekpaard en bellenversiering voor garelen.

Figuur 17: Blikken reclamebord met voorstelling van vrouw, trekpaard en kinderen. Begin jaren 1950. The Joseph Rank Company is ontstaan in 1875 en werd één van de grootste voedselproducenten in Engeland. Collectie Hubert Avaux.

Figuur 16: Blikken doos van de koekjes- en chocoladefabriek Victoria met een schilderij van een driespan. (ca. 1939-1970). Collectie Hubert Avaux.

Figuur 18: Asbak en onderleggers, datering onbekend. Collectie Hubert Avaux.

3.2.2.4 Ghislain Temmerman

Ghislain Temmerman (°1946) uit Buggenhout was als kind reeds gefascineerd door paarden. Hij groeide op op de Wiesbeekhoeve in Buggenhout. Zijn grootvader César Temmerman (1874-1928) kocht op het einde van de negentiende eeuw de Wiesbeekhoeve en begon er een trekpaardenfokkerij. Hij huwde met Alice Verheyden (1880-1947), dochter van Verheyden, de pachter van het Hooghof in Zellik. Het trekpaard Indigène de Wiesbecq van César Temmerman verkreeg in 1914 de kampioenstitel van België.

Figuur 19: Krantenartikel uit 1912. Collectie Ghislain Temmerman.

Dit krantenartikel uit 1912 toont de kampioenhengsten van de 27ste editie van het nationaal kampioenschap van het Belgisch trekpaard. In de categorie van de hengsten van vijf jaar won de hengst Moustic van M. Semal uit Doustiennes. In de categorie met de trekpaarden van het Ardense ras won de heer Mathieu met zijn hengst Bardaux. Het paard links onderaan is de hengst Indigène van Temmerman die de overwinning behaalde in de derde categorie, de hengsten van vier jaar met een schofthoogte van minstens 1,65 meter. Twee jaar later zou Indigène als kampioen winnen. De foto rechts onderaan toont hoe de fokkers de hengsten presenteren voor koning Albert I.

Ghislain Temmerman woont vandaag niet meer op de Wiesbeekhoeve, maar in een huis er recht tegenover. Hij verzamelt alles wat met het trekpaard te maken heeft en geeft het een plaatsje op zijn zolder. Hij is al vijftien jaar lid van het jaarmarktcomité in Vilvoorde. Net als zijn vader en grootvader is hij jurylid op de prijskampen. Hij erfde veel van het erfgoedmateriaal, maar speurt ook rommelmarkten af om zijn collectie aan te vullen.

Bij een rondleiding op zijn 'museumzolder' vertelt hij alles over zijn boeken, medailles, oude affiches en andere markante objecten over het trekpaard.

Het grootste deel van zijn collectie (75%) bestaat uit objecten. We zien 24 medailles, vier stalplaten, enkele juryspelden en nog een tiental andere objecten die we kunnen linken aan de prijskampen en keuringen. Daarnaast toont hij nog een tiental kunstwerken, tekeningen, beelden en veeartsenijmateriaal zoals paardenspuiten en een springvlijm.

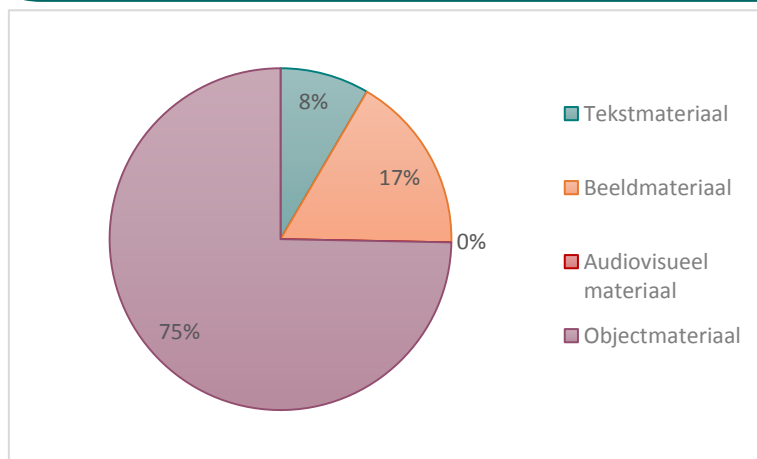
Springvlijm

Figuur 20: Springvlijm, negentiende eeuw. Collectie Ghislain Temmerman.

Het meest gebruikte instrument voor het uitvoeren van een aderlating bij een paard was een springvlijm. De veearts kon dit instrument opspannen en tegen de hals, op de plaats van de halsader, plaatsen waar een mesje een ader kon doorprikken. Het doel was om het bloed te zuiveren. Schadelijke producten van een ziekte moesten uit het lichaam verwijderd worden, dit door het dier te laten bloeden. Het was een idee dat tot het begin van de twintigste eeuw bleef doorleven.⁷²

Het meest gebruikte instrument voor het uitvoeren van een aderlating bij een paard was een springvlijm. De veearts kon dit instrument opspannen en tegen de hals, op de plaats van de halsader, plaatsen waar een mesje een ader

grafiek 12: Het erfgoedmateriaal van Ghislain Temmerman.

Tekstmateriaal maakt acht procent uit van zijn collectie. Dit zijn enkele krantenartikels, documentatie over de familie Verheyden en Temmerman en een drietal lesplaten over de verzorging van trekpaarden. Zijn verzameling beeldmateriaal maakt zeventien procent uit van de collectie. Hier gaat het om affiches van de jaarmarkten van Vilvoorde, Brussel en Grimbergen, twee posters van de KMBT en enkele postkaarten.

Ghislain Temmerman bezit geen audiovisueel materiaal.

In april 2016 organiseerde de stad Vilvoorde in samenwerking met Temmerman een tijdelijke tentoonstelling over de landbouwprijskamp en het Belgisch trekpaard. Het publiek kon er kennismaken met enkele van de voorwerpen die Temmerman in de loop van de jaren geërfd en verzameld heeft.

⁷² DEVRIESE L., DE PORTE H.E.M. en BOLS P.E.J., 'Aderlatingen en etterdrachten verdrijven het 'kwaad' uit het lichaam', in : *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, nr; 84, 2015, p. 101-105; COOREVITS S., DE CLERCQ E. en NOYEZ E., *Van paardenmiddel tot paardendokter, over de geschiedenis van de paardengeneeskunde*, Waregem, 2011, p. 152.

3.2.2.5 Vik Verheyden

Vik Verheyden (°1933) uit Heverlee bracht zijn jeugd door op het Hooghof te Zellik. In 1956 studeerde hij af als landbouwkundig ingenieur aan de KU Leuven. Eerst werkte hij tien jaar als rijksingenieur voor boerderijbouwkunde in de provincie Antwerpen, waarna hij overstapte naar de toenmalige Technische Dienst van de Boerenbond. Hij is de broer van Emiel en Paul Verheyden die in de jaren 1980 enorme successen boekten met hun trekpaarden.

Hij is nog steeds gebeten door zijn familiegeschiedenis. Op zijn website www.vikverheyden.be brengt hij aan de hand van verschillende objecten en oude familiefoto's de verhalen van zijn vader en grootvader over de trekpaardenfokkerij op het Hooghof. Je vindt er ook een geschiedenis van het Belgisch trekpaard, de geschiedenis van het Hooghof en van verschillende andere hoeves die de familie Verheyden bewoonde.

Het Hooghof in Zellik

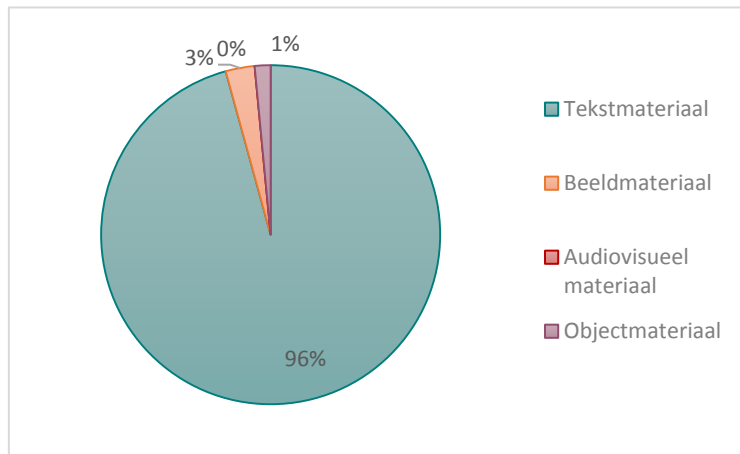
Frans Verheyden (1837-1910) verhuisde met zijn gezin naar de Brabantse hoeve in 1887 en startte er meteen met de paardenfokkerij. Hij stierf in 1910 en zijn weduwe zette de pacht voort. In 1921 namen de zonen Richard (1891-1942) en Karel Verheyden (1881-1934) het Hooghof over. Vanaf 1942, na het overlijden van Richard, werd het landbouwbedrijf overgenomen door beide weduwes, bijgestaan door de kinderen en knechten. Van de gemiddeld 40 trekpaarden op het Hooghof waren er normaal twee dekhengsten, een 16-tal merries en een 20-tal achttienmaanders en jonge veulens. De merries stonden in voor het werk op de velden. De hengsten stonden ter beschikking van de fokkerij. Ze dekten de merries van het Hooghof, maar ook de merries van vele andere boeren die speciaal voor de gekeurde hengsten naar Zellik kwamen.

Met de komst van de tractor verdwenen veel trekpaarden van het Hooghof. Een zestal merries bleven voor de fokkerij. In 1966 kwam 't Hooghof officieel op naam van de twee oudste zonen van Richard Verheyden, Emiel (Miel) (1926-2000) en Paul (Pol) (1928-1999) Verheyden. Miel legde zich toe op het fokken van witblauw stamboekrundvee terwijl Pol zich meer interesseerde in de fokkerij van trekpaarden.

Tot 1974 had het Hooghof hengsten op stal, daarna focuste Pol zich op het uitbreiden van de merriestapel. De jaren 1970 en 1980 waren de hoogdagen in de geschiedenis van het Hooghof. In 1973 won de merrie Tulp van 't Hooghof de titel van Belgisch nationaal kampioene. Dochters van Tulp behaalden ook deze titel in 1978 en 1979. Junior kreeg in 1982 de titel in Nederland als Nederlands kampioen en Polka van 't Hooghof ging met de eer van Belgisch kamioene lopen in 1988. De bekroning van Polka vormde het hoogtepunt van de fokkerijgeschiedenis van het Hooghof. Voor Pol en Miel was dit ook het moment om afscheid te nemen van de hoeve en de trekpaarden. Bij gebrek aan opvolging verkochten de broers hun trekpaarden in 1988 en verlieten ze het Hooghof.⁷³

⁷³ DE GREEFF L. en VERBOOMEN M., 'Een eeuw trekpaardengeschiedenis op 't Hooghof', in: *ledenblad het Belgisch trekpaard*, 1999, s.p; VERHEYDEN V., 'De paarden op het Hooghof na de Eerste Wereldoorlog', op: www.vikverheyden.be, laatste geconsulteerd op 10 oktober 2016.

Nadat de familie Verheyden het Hooghof verliet, verdeelden ze de erfgoedobjecten onderling.

grafiek 13: Het erfgoedmateriaal van Vik Verheyden.

Zoals op het cirkeldiagram te zien is bestaat de collectie van de familie Verheyden bijna uitsluitend uit tekstmateriaal. Dit komt door de uitgebreide verzameling ledenmagazines uitgegeven door de KMBT die hij bezit. In de loop van de twintigste eeuw bracht de KMBT verschillende ledenbladen uit. De collectie van de familie Verheyden gaat terug tot 1911 toen de KMBT het eerste proefnummer van *Le cheval de trait Belge* uitgaf. De verzameling

tijdschriften, hoewel onvolledig, loopt tot zeker halverwege de jaren 1950.

Naast de tijdschriften vinden we hier ook een map krantenartikels uit de jaren 1970 en jaren 1980 over de kampioenpaarden van het Hooghof. Slechts een tiental documenten geven een beeld van hoe het er aan vóór de jaren 1970 aan toe ging op het Hooghof. Hierbij denken we aan vier pedigrees of afstammingsbewijzen uit 1941, een notitieschriftje met informatie en data over de trekpaarden uit de periode 1950-1962, een brief uit de Tweede Wereldoorlog, een dekbewijs uit 1944 en een boek uit 1899 met praktische instructies over het verzorgen van dieren. In dit boek vonden we twee brieven van de hand van de weduwe van Frans Verheyden uit 1916 over de verzorging van de paarden.

Het beeldmateriaal en objectmateriaal nemen slechts een klein aandeel van de collectie van de familie Verheyden in. Het beeldmateriaal bestaat uit enkele tientallen familiefoto's, foto's van de kampioenpaarden uit de jaren 1980, een affiche met het logo van de KMBT en een affiche met de hengsten- en merrielijnen die de afstamming van de trekpaarden toont. Het objectmateriaal bestaat uit amper tien stukken. Dit zijn enkele kunstwerken, medailles, rozetten ...

Vik Verheyden bezit geen audiovisueel materiaal.

Heel af en toe kwamen we in onze zoektocht enkele bijzondere voorwerpen tegen. De meest merkwaardige hiervan is een opgezette hoef in de collectie van de familie Verheyden. De familie Verheyden hield van succesvolle merries souvenirs bij. Zo is geweten dat ze een geprepareerde hoef van Tulp van 't Hooghof hadden als voet van een schemerlamp. Vik Verheyden heeft ook nog een hoef van één van de trekpaarden. De hoef is versierd met gesmeed ijzer en er staat een klein potje op. De functie die de hoef had is niet bekend.⁷⁴

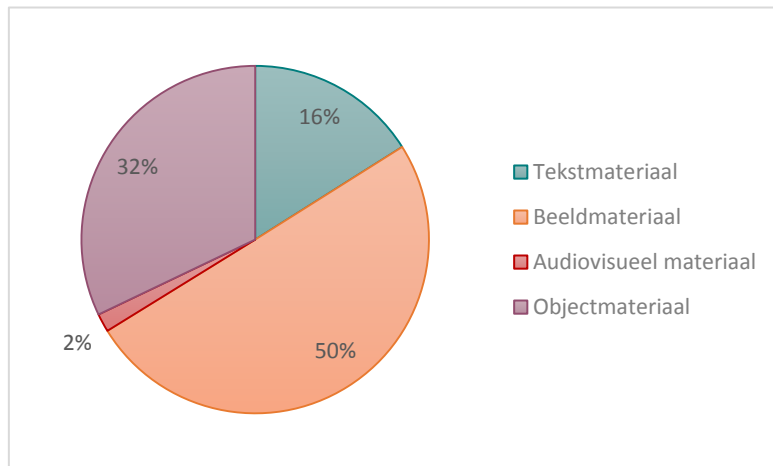

Figuur 21: Bewaarde hoef van Brioche van 't Hooghof, kampioenmerrie 1910. Collectie Vik Verheyden.

⁷⁴ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 67.

3.2.2.6 't Rietenhof

't Rietenhof in Londerzeel is momenteel één van de invloedrijkste trekpaardenfokkerijen van Vlaanderen. Kamiel Van Riet begon in de jaren 1950 met het fokken van trekpaarden. Hun merrie Lotte won in 2003 de titel van nationaal kampioen. In 2014 wonnen ze opnieuw met de hengst Matteo van 't Rietenhof. Dochter Dominique van Riet en kleindochter Stephanie Mertens hebben de passie van Kamiel geërfd en hebben momenteel een twintigtal trekpaarden op 't Rietenhof rondlopen. Naast trekpaardenfokster is Stephanie Mertens sinds 2016 voorzitter van de commissie Trekpaard Jeugd, de jongerenafdeling binnen de Vlaamse Fokkers van het Belgisch Trekpaard (VFBT).

grafiek 14: Het erfgoedmateriaal van 't Rietenhof.

De collectie van 't Rietenhof is een grote collectie. We schatten dat deze bijna 1.000 stukken beslaat. Het gaat hier dan vooral om hedendaags materiaal dat te dateren valt tussen 1990 en vandaag. Het beeldmateriaal is het omvangrijkst en neemt bijna de helft van de collectie in. We tellen hier een tiental fotoboeken met krantenknipsels en foto's van eigen kampioenen en van deelnames aan de vele prijskampen en keuringen.

Het objectmateriaal neemt naar schatting 32 procent van collectie in. Ook hier gaat het om hedendaags materiaal en dan voornamelijk prijsmateriaal zoals medailles, bekertjes, rozetten ... maar ook vazen, beelden, stalborden ... Verder vinden we hier ook een glasraam dat de KMBT in 1985 verspreidde, enkele kunstwerken, wandplaten van kampioenen en hedendaagse kopstukken en singels.

Een vijftiental films van de nationale prijskampen tussen 1998 en 2015, gemaakt door Robert Piessens, (zie verder) vormen het audiovisueel materiaal van de collectie.

De oudere stukken van de collectie behoren tot het tekstmateriaal dat ongeveer zestien procent van de collectie inneemt. Het gaat hier om een twintigtal catalogi uit de jaren 1930 en de jaren 1980, twee dozen met stamboeken van de jaren 1940 tot eind jaren 1960 en negen edities van het maandblad *Het Belgisch Trekpaard* uitgegeven door de KMBT in 1948. Driekwart van het tekstmateriaal bestaat uit documentatie, folders, brochures, catalogi, de huidige stamboeken en ledenmagazines van de KMBT (of het zogenoemde geel boekje) dat uitgegeven werd na 1990.

Elk jaar doen Dominique en Stephanie tot 75 jaarmarkten of meer in België en Nederland aan met hun trekpaarden. Op deze manier breidt de collectie jaarlijks uit met informatie en prijsobjecten van de laatste wedstrijden. Foto's van kampioenen en overwinningen hangen uit op 't Rietenhof, net zoals de kunstwerken en de belangrijkste medailles en prijzen.

Doordat de hoeveelheid objecten afkomstig van deze prijskampen en keuringen steeds toeneemt, landt een deel van het materiaal op zolder of wordt het zelfs weggedaan. Hedendaagse objecten krijgen minder aandacht van de erfgoedbeheerders en worden als minder waardevol ingeschat. Nochtans is dit het erfgoed van de toekomst en zegt het iets over de huidige betekenis en beleving van het Belgisch trekpaard.

Trekpaard Jeugd

Binnen de Vlaamse afdeling van de KMBT, de Vlaamse Fokkers van het Belgisch Trekpaard (of VFBT) wil men de jonge trekpaardenliefhebbers (tot 35 jaar) meer betrekken bij het stamboek. De eerste initiatieven voor een vereniging kwamen er in 2015 en leidden in de loop van 2016 tot de oprichting van Trekpaard Jeugd.

De commissie Trekpaard Jeugd heeft als doel om de jonge leden voor te bereiden op de fokkerij en het gebruik van Belgische trekpaarden, een netwerk van jonge fokkers op te richten en de leden kennis te laten maken met de bestuurlijke en organisatorische taken binnen het stamboek. De vereniging informeert en bereikt zijn leden via de website van de KMBT, een eigen facebookpagina Trekpaard Jeugd en verschillende activiteiten en info-sessies over bijvoorbeeld het exterieur van het Belgisch trekpaard.⁷⁵

3.2.2.7 Robert Piessens

Robert Piessens (°1942) is professor emeritus van de KU Leuven. Meer dan 40 jaar (1966-2010) heeft hij de cursussen analyse in de kandidaturen burgerlijk ingenieur aan de KU Leuven verzorgd. Hij is al jaren gepassioneerd liefhebber van trekpaarden. Hij was één van de initiatiefnemers bij de oprichting van de Vereniging voor het Bevorderen van het Belgisch Trekpaard en is sinds 1991 hoofdredacteur van het *Trekpaardenmagazine*.

Robert Piessens was mede-initiatiefnemer van de in 1988 gestichte Vereniging voor het Behoud van het Belgisch Trekpaard. De basisidee achter de werking van deze vereniging is dat het Belgisch trekpaard door zijn roemrijke geschiedenis tot het levend cultureel erfgoed behoort en als dusdanig bescherming verdient. In 1991 kreeg ze de nieuwe naam Vereniging voor het Bevorderen van het Belgisch Trekpaard (VBBT). De vereniging heeft zes doelstellingen:

- 1: Initiatieven nemen om de fokkerij van Belgische trekpaarden door personen of door verenigingen te bevorderen door onder andere advies te geven en praktische steun te verlenen.
- 2: De verscheidenheid van de haarkleur in het Belgisch trekpaardenras bevorderen, door de fokkerij van paarden met zeldzame kleuren te stimuleren.

⁷⁵ 'Trekpaard Jeugd', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 12 december 2016; 'Trekpaard Jeugd', op: <https://www.facebook.com/TrekpaardJeugd/>, laatst geconsulteerd op 12 december 2016.

3: Wetenschappelijke studies uitvoeren of laten uitvoeren over de fokkerij, de inteelt en de erfelijkheid van de haarkleur.

4. Geschiedkundig materiaal en foto's verzamelen en bestuderen en deze informatie ter beschikking stellen via de website <http://users.skynet.be/fc117756/>.

5. Het Belgisch trekpaard nationaal en internationaal beter bekend maken door het uitgeven van een tijdschrift, door het inrichten van of het deelnemen aan tentoonstellingen, voordrachten, opendeurdagen, demonstraties van landbouwactiviteiten met paarden, historische stoeten en processies, men- en trekwedstrijden en andere manifestaties.

6. Paarden- en landbouwalaam bestuderen, in het kader van de agrarische archeologie.

De vereniging nam verschillende initiatieven om het Belgisch trekpaard opnieuw onder de aandacht te brengen. Ze nam met trekpaarden deel aan onder andere demonstraties, stoeten en processies zoals de Hanswijkprocessie in Mechelen, voorzag in coördinatie en subsidiëring van trekwedstrijden en trekpaardenprijskampen en moedigde lokale initiatieven aan waarbij het trekpaard centraal stond. In 1991 kwam de eerste nieuwsbrief van de VBBT uit. Deze werd een jaar later omgedoopt tot het *Trekpaardenmagazine*. Het magazine informeert over prijskampen en andere manifestaties met paarden, over het werkend trekpaard en trekpaardentradities, trekpaardenerfgoed, de geschiedenis, gebruikswijzen en wetenswaardigheden. Ondertussen is het driemaandelijks magazine aan zijn 25ste jaargang toe.⁷⁶

Robert Piessens begon vanaf de jaren 1980 met het filmen en fotograferen op vele trekpaardenevents en het verzamelen van erfgoedobjecten van het Belgisch trekpaard. Het grootste deel van zijn collectie bestaat uit eigen film- en fotomateriaal van kampioenschappen, prijskampen, keuringen, stoeten en processies, wedstrijden ...

Daarnaast maakt hij ook documentaire filmpjes over het werkend trekpaard en de verschillende tradities en gebruiken rond het trekpaard. Deze films publiceert hij op zijn eigen YouTube-kanaal, <https://www.youtube.com/user/RobertPiessens>, zodat ze zichtbaar zijn voor geïnteresseerden. Er zijn op zijn kanaal reeds meer dan 100 filmpjes te bekijken. Momenteel gaan de meeste filmpjes over trekpaardenkampioenschappen (ze vertegenwoordigen bijna een derde van het totaal). Van trekwedstrijden, ploegen, recreatief gebruik van het trekpaard en trekpaarden in stoeten en processies zijn ook telkens een tiental filmpjes gemaakt. Zijn YouTube-kanaal heeft 33.419 volgers die zijn filmpjes bijna 51.000.000 keer bekeken hebben.

In het *Trekpaardenmagazine* schrijft hij over de geschiedenis van fokstallen en het Belgisch trekpaard, uitslagen van prijskampen en keuringen, het trekpaard in de kunst, landbouwtechnieken met het trekpaard, verzorging van trekpaarden ... De artikels in het magazine zijn geïllustreerd met foto's gemaakt door Piessens. Daarnaast verzamelt hij ook objecten via rommelmarkten, tweedehandswebsites en giften. Op deze manier heeft hij een collectie kunstwerken met trekpaarden,

⁷⁶ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 138-139; PIESENS R. (ed.), *Trekpaardenmagazine*, Mechelen, jg. 25, nr. 2, 2016; PIESENS R., 'VBBT-Vereniging voor het bevorderen van het Belgisch trekpaard', op: <http://users.skynet.be/fc117756/vbbt.htm>, laatst geconsulteerd op 5 oktober 2016.

beelden, stamboeken, postkaarten, medailles ... De collectie van Robert Piessens is verdeeld over drie verschillende locaties.

Naast objecten die gerelateerd zijn aan de kampioenpaarden, prijskampen en keuringen heeft hij ook een selectie landbouwwerktuigen waarmee hij de traditionele landbouwtechnieken met het trekpaard poogt te documenteren en door te geven aan anderen. Een gedetailleerd beeld over zijn verzameling konden we helaas niet krijgen.

3.2.2.8 Marc Stalpaert

Marc Stalpaert (°1943) is dierenarts op rust uit Vollezele. Hij is ondervoorzitter van het Museum van het Belgisch Trekpaard te Vollezele en bezit zelf twee trekpaarden.

Een deel van zijn collectie veeartsenijmateriaal heeft Marc Stalpaert afgestaan aan het Museum van het Belgisch trekpaard. Verder heeft hij nog een tiental landbouwwerktuigen en voertuigen zoals een wentelploeg, schaarsploeg, hooikeerders, driewielkar, weidesleep, zaaimachine ... en drie paardentuigen.

3.2.2.9 Leonce Nachtergaele

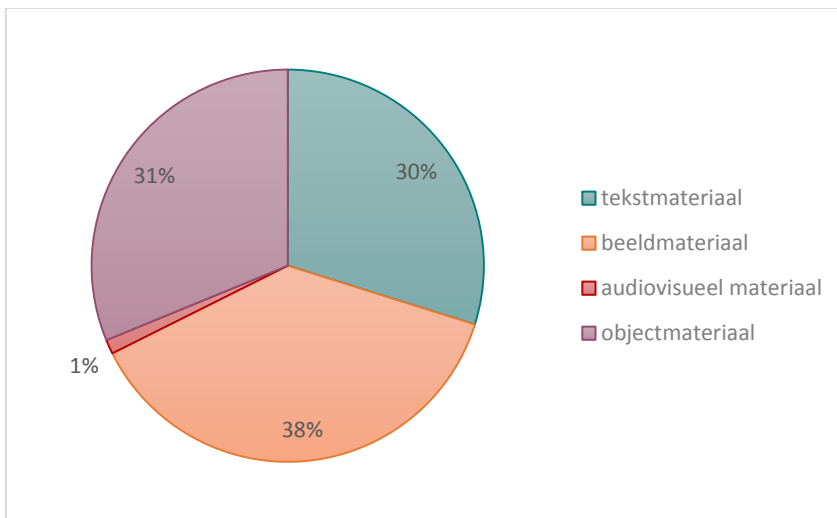
Leonce Nachtergaele (°1934) is landbouwer en eigenaar van trekpaarden. Hij was tot 2012 schepen van landbouw in Geraardsbergen (Open VLD) en onder andere ook tot 2004 ondervoorzitter van VLAM en voorzitter van de Geraardsbergse landbouwraad.

Als inwoner van Grimminge (deelgemeente van Geraardsbergen), is hij één van de initiatiefnemers van het *Comité Orange I* dat in 2007 het daglicht zag. In 2008 stond het comité in voor de inhuldiging van het levensgrote standbeeld van de hengst Orange I, geboren als Prins, in Grimminge. Doel van het comité is om de herinnering aan Orange als stamvader van het Belgisch trekpaard levend te houden. In 2013 organiseerde het comité een groots evenement om het vijfjarig bestaan van het standbeeld te vieren. Verder ontwikkelde ze een ruiters- en menroute die start aan het standbeeld en door de verschillende deelgemeenten van Geraardsbergen loopt. Naar de toekomst toe hoopt het comité een collectie rond Orange I en het Belgisch trekpaard uit te bouwen en tentoon te stellen aan het publiek in een nieuw themamuseum. Op deze manier blijft het comité ijveren voor de erkenning van Grimminge als de onbetwistbare bakermat van het Belgisch trekpaard.⁷⁷

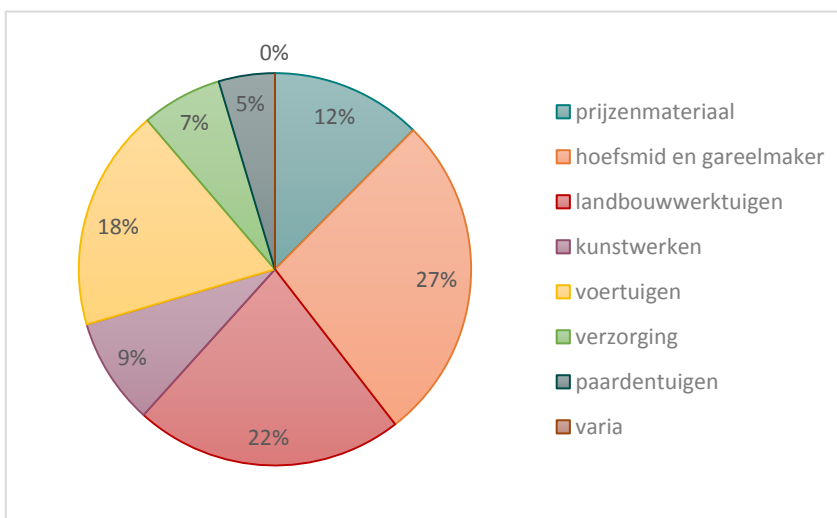
Een volledig overzicht van de collectie van Leonce Nachtergaele hebben we niet. We telden een vijftal medailles en enkele hedendaagse kunstwerken. Verder bezit hij vooral documentatiemateriaal over de geschiedenis en oorsprong van het Belgisch trekpaard, met name over het trekpaard Orange I en documenten die in verband staan met de organisatie van het Comité Orange I. Hierbij denken we vooral aan de foto's van de plechtige inhuldiging van het standbeeld in Grimminge, krantenknipsels en een tekstdocument dat weergeeft hoe beeldhouwer Ron Deblaere het standbeeld vervaardigde.

⁷⁷ 'Grimminge verankert bakermat van trekpaard', op: www.vilt.be, laatst geconsulteerd op 7 november 2016.

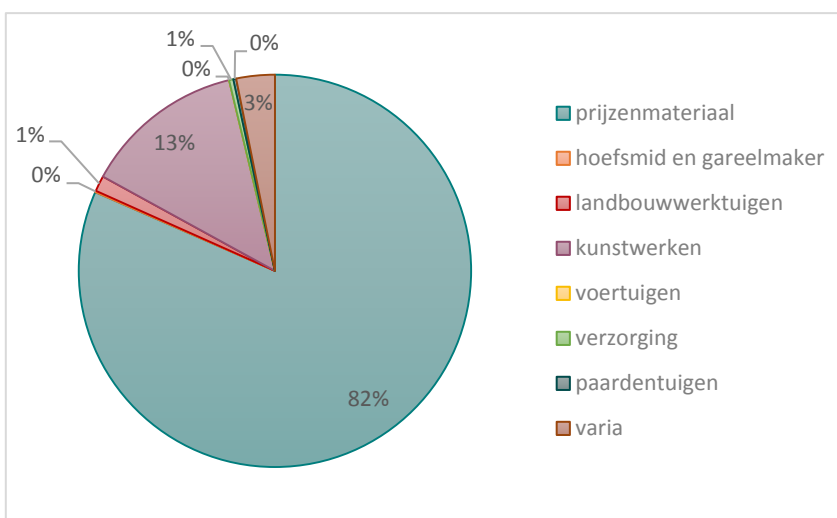
3.3 Conclusie

grafiek 15: Algemeen overzicht van het materiaal in de verschillende collecties.

grafiek 16: Overzicht van de verschillende types objectmateriaal in publieke collecties.

grafiek 17: Overzicht van de verschillende types objectmateriaal in private collecties.

Grafiek 15, 16 en 17 geven een algemeen overzicht van het erfgoedmateriaal dat we in de verschillende collecties aantreffen. Behalve het audiovisueel materiaal is het aandeel van het tekstmateriaal, beeldmateriaal en objectmateriaal bijna gelijk verdeeld.

Het audiovisueel materiaal bestaat voornamelijk uit filmpjes over het Belgisch trekpaard. Dit gaat om een handvol historische films, meer dan 90% van het materiaal bestaat uit hedendaags materiaal of beeldmateriaal dat dateert van na 1980.

Tekstmateriaal neemt 30% van het erfgoedmateriaal in. Archiefmateriaal over de trekpaardenfokkerij is zeldzaam. We troffen enkele documenten aan in de collectie van de familie Verheyden en het Museum van het Belgisch trekpaard. Het gaat hier om enkele brieven, pedigrees of stambomen van trekpaarden ... Het belangrijkste archief, hoewel ongeordend, bevindt zich op het secretariaat van de KMBT. Naast archiefmateriaal rekenen we ook publicaties en krantenartikels tot de categorie van tekstmateriaal. Publicaties en bibliotheekcollecties vonden we terug bij de publieke collecties. Krantenartikels kwamen dan weer meer voor bij de private collecties. Dit zijn voornamelijk knipsels die verzamelaars bijhouden voor de afbeeldingen, of erfenamen die artikels over ouders of grootouders terugvonden.

Het beeldmateriaal bestaat voor driekwart uit fotomateriaal. Het grootste deel hiervan zijn foto's van de prijskampen en keuringen die deelnemende trekpaarden portretteren. Dit beeldmateriaal beslaat de volledige twintigste eeuw. Slechts een tiental foto's komen uit familiealbums en geven een beeld van het dagelijkse leven op de trekpaardenhoeve. Ander beeldmateriaal zijn bijvoorbeeld postkaarten en affiches. Dit materiaal vinden we terug in de collecties van verzamelaars en liefhebbers.

Objectmateriaal beslaat ongeveer 38% van al het erfgoedmateriaal van het Belgisch trekpaard. Vanwege de grote diversiteit die we hier aantreffen maakten we een verdere onderverdeling volgens categorie. Zo onderscheiden we prijzenmateriaal, materiaal van ambachten zoals de hoefsmid en de gareelmaker, landbouwwerktuigen, kunstwerken, voertuigen, materiaal dat bijdraagt aan de verzorging van het trekpaard, paardentuigen en een restgroep varia.

Zoals te zien in grafieken 16 en 17 is er een groot verschil tussen het collectieprofiel van enerzijds private collecties en anderzijds publieke collecties. De onderlinge diversiteit tussen het objectmateriaal bij publieke collecties is veel groter dan bij de private collecties. Dit komt deels doordat publieke collecties meer mogelijkheden bezitten om grotere stukken zoals landbouwwerktuigen en voertuigen te bewaren en tentoon te stellen voor het publiek. Publieke collecties verwerven nieuwe stukken met behulp van een collectieplan dat er onder andere op gericht is om een publiek met een verscheidenheid aan objecten te laten kennismaken. Private erfgoedbeheerders bezitten bijna 82% prijzenmateriaal. Hierbij denken we aan medailles, stalplaten, bekens ... Dit zijn aantrekkelijke kleinere voorwerpen die makkelijker te bewaren zijn en waarvoor, net zoals voor kunstobjecten, een lucratieve tweedehandsmarkt bestaat.

Een collectie kan uitbreiden door schenkingen, aankoop, ruil en bruikleen. Bij de private verzamelaars en liefhebbers, zoals Hubert Avaux en Robert Piessens, gebeurt dit door schenkingen en aankopen via tweedehands websites of verkopen. Enkele collectiebeheerders, zoals de families Van Doorslaer en Verheyden, verwierven hun verzameling via een erfenis. Nog een andere groep, zoals Dominique van Riet, Diepensteyn en de KMBT, heeft zijn collectie te danken doordat ze nog steeds een actieve rol

spelen in de trekpaardenwereld. Ten slotte hebben we nog de publieke collecties, zoals het MOT en het Museum van het Belgisch trekpaard, die actief op zoek gaan naar voorwerpen die passen binnen hun collectieprofiel.

4 Trekpaardengebruiken en hun erfgoed

In dit hoofdstuk gaan we verder in op enkele trekpaardentradities en bespreken verschillende erfgoedobjecten die deze tradities illustreren en representeren.

4.1 Het trekpaard op prijskampen en keuringen

De begrippen prijskampen en jaarmarkten zijn in dit rapport al voorgekomen, verder zullen we het nog hebben over keuringen en internationale tentoonstellingen. Om verwarring te vermijden geven we hieronder een definitie:

Jaarmarkt: Sommige jaarmarkten hebben wortels die teruggaan tot in de middeleeuwen. Ze zijn, zoals hun naam doet vermoeden, een jaarlijks terugkerende markt. Doordat tot in de negentiende eeuw transport en communicatie trager verliepen en het winkelnetwerk nog niet zo uitgebreid was als nu, hadden jaarmarkten een belangrijke rol in de plattelandseconomie. Handel was geen dagdagelijkse activiteit en jaarmarkten gaven handelaars de gelegenheid hun goederen aan de man te brengen bij de toen voornamelijk rurale bevolking. Hier wisselden niet enkel levensmiddelen, textielproducten en huishoudartikelen van eigenaar, ook dieren en vee werden verhandeld.⁷⁸

Prijskamp: Prijskampen komen voor vanaf de negentiende eeuw. In de loop van de negentiende eeuw kwamen er initiatieven vanuit de overheid om de Belgische veestapel naar een hoger niveau te tillen en tot uniforme rassen te komen. Er werd komaf gemaakt met de regionale variëteiten en types runderen en paarden. Prijskampen speelden hierin een belangrijke rol. Jaarmarkten brachten veel mensen bijeen en een prijskamp bepaalde voor geïnteresseerde kopers de waarde en de kwaliteit van de dieren. Op een prijskamp klasseren de juryleden de deelnemende paarden in dalende volgorde op basis van hun uiterlijk, lichaamsbouw en bewegingen. Hierdoor kan een fokker zijn paard vergelijken met de paarden die hoger gerangschikt zijn en dichter aan het fokdoel en de rasstandaarden voldoen. Het officieel stamboek legt het fokdoel en de rasstandaard vast. Prijskampen zijn wedstrijden waarop fokkers kunnen zien of ze goed bezig zijn of niet. Lokale overheden organiseren prijskampen vaak samen met jaarmarkten.⁷⁹

Keuring: Van zodra stamboekwerkingen het licht zagen, organiseerden deze verenigingen keuringen. Het doel van een keuring is om de paarden met de beste genen te selecteren. Bij een keuring keurt de jury een paard goed of af. Op een keuring klasseert de jury de paarden niet maar kijkt ze enkel naar de kwaliteiten, nl. de afstamming, het uiterlijk en het karakter van het paard. Enkel goedgekeurde hengsten mogen officiële dekdiensten verrichten en hebben veulens die in het stamboek kunnen worden ingeschreven.⁸⁰

(Inter)nationale tentoonstelling: Vanaf het einde van de achttiende eeuw vonden de eerste tentoonstellingen plaats in de Verenigde Staten. De eerste Belgische tentoonstelling ging door in Antwerpen in 1885 en ook hier werden al prijskampen voor trekpaarden georganiseerd.

⁷⁸ SEGERS Y., 'Vet vee', p. 7-27.

⁷⁹ SEGERS Y., 'Vet vee', p. 7-27.

⁸⁰ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 61.

Landbouwproductie kreeg steeds meer een wetenschappelijke onderbouw en de kennis over mechanisatie in de landbouw nam toe. Om vernieuwingen te promoten en de verspreiding van nieuwe technieken te stimuleren, organiseerden overheden en landbouworganisaties tentoonstellingen. Kennisoverdracht tussen wetenschap, industrie en boer stond centraal. Handelaars en producenten kregen de kans om nieuwe producten aan het grote publiek tentoon te stellen. De meeste tentoonstellingen hadden een prijskamp waarin fokkers het beste van de nationale vee- en paardenstapel aan het grote publiek showden.⁸¹

4.1.1 Traditie

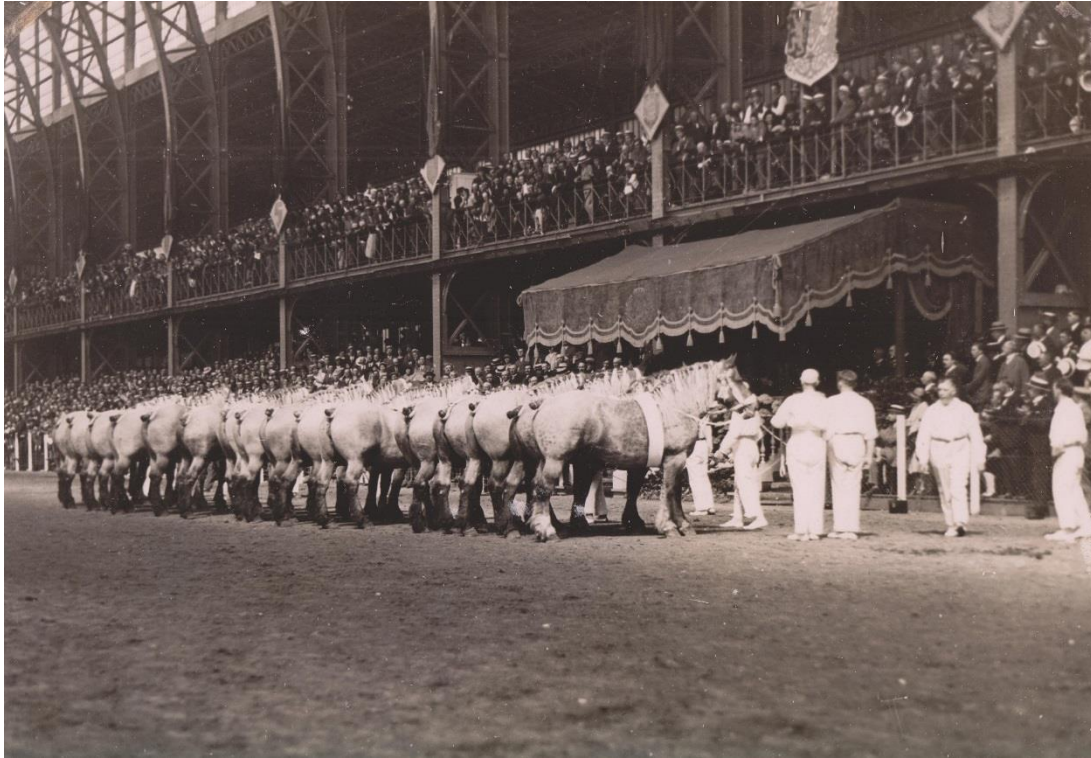
Het prijskampenseizoen in België gaat vandaag van start in september met de officiële provinciale prijskampen. Deze worden georganiseerd door de provinciale verenigingen onder de Vlaamse afdeling van het Belgisch stamboek (VFBT).⁸² Enkel paarden die voldoen aan de eisen (behoren tot de 'eerste categorie') op de officiële provinciale prijskampen mogen deelnemen aan het Belgisch kampioenschap ofwel de officiële nationale prijskamp. Een nationale prijskamp vindt eenmaal per jaar plaats. Hier bekroont de jury één hengst en één merrie tot nieuwe nationale kampioen.

Kijken we naar de lijst van Belgisch kampioenen dan vinden we in de geschiedenis meervoudige kampioenen van het Belgische trekpaardenras. Denk maar aan de hengst Indigène du Fosteau die de kampioenstitel behaalde in 1906, 1907, 1908 en 1909. Vandaag kan een trekpaard maar één maal deze titel krijgen. Na hun overwinning kunnen ze niet meer meedoen aan de volgende edities. Kampioenen mogen wel nog deelnemen aan wedstrijden op jaarmarkten.

De eerste officiële nationale prijskamp vond plaats in de Cinquantenaire of het Halfeeuwfeestpaleis in Brussel in 1886. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog verhuisde de prijskamp naar de Heizelpaleizen. Tot in de jaren 1960 gingen de nationale prijskampen door in de maand juni. Het is pas sinds de jaren 1960 dat deze verplaatst zijn naar december en februari. Omdat juni zich volop in het dekseizoen bevond, waren de meeste merries drachtig op het tijdstip van de nationale prijskamp.

⁸¹ BRACKE N., *Bronnen voor de industriële geschiedenis: Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 323; ROSIER K. en SEGERS Y, *Agribex, Een eeuw landbouwsalon in Brussel (1909-2009)*, Gent, 2009, p. 13-16 en 24.

⁸² De vijf provinciale Vlaamse verenigingen zijn de Limburgse Paardenfokkers, de Paardenkwekers van Oost-Vlaanderen, de Vlaams-Brabantse Kwekers en de West-Vlaamse Paardenkwekersbond, Antwerpse Paardenkwekers.

Figuur 22: Lot van winnende trekpaarden op de nationale prijskamp van 1931 die aan de koninklijke familie voorgesteld worden. Collectie KMBT.

De KMBT organiseert tegenwoordig de nationale prijskamp afwisselend tijdens de tweejaarlijkse landbouwbeurzen Agribex in Brussel (begin december) en Agriflanders (begin januari) in Gent.

De nationale prijskamp is samen met de centrale hengstenkeuring het grootste en meest bezochte trekpaardenevent.

De centrale hengstenkeuring vindt eenmaal per jaar, meestal eind november, plaats op wisselende locaties. Alle hengsten moeten verplicht deelnemen aan deze keuring om hun goedkeuring voor het volgende dekseizoen te verkrijgen. Hengsten die geen kans kregen op de centrale hengstenkeuring, bijvoorbeeld door ziekte, kunnen nog deelnemen aan de bijgevoegde en bijzondere hengstenkeuring.

Naast de officiële prijskampen en keuringen houden de regionale stamboeken en de lokale besturen zelf ook prijskampen. De regionale stamboeken, de VFBT en EWCTB, organiseren het Vlaams en het Waals kampioenschap. Het Vlaams kampioenschap valt al een aantal jaren samen met het traditionele oogstfeest de Pikkeling in Aalst. De meest bekende prijskampen georganiseerd door de lokale besturen en verenigingen zijn de prijskampen gehouden in Vilvoorde, Merchtem en op de Dag van het Brabants Trekpaard in Vollezele. Deze prijskampen en wedstrijden vallen vaak samen met de jaarmarkten.

De prijskampen en keuringen zijn een traditie die meer dan een eeuw teruggaan. Deze gaan gepaard met praktijken en handelingen die verschillende generaties fokkers aan elkaar doorgeven. De trekpaarden moeten er op hun best uitzien als ze lopen. De voorbereiding en de verzorging die voorafgaat aan de keuring is dan ook traditie onder de fokkers. Een trekpaard verschijnt op een prijskamp in de juiste 'keuringsconditie'. Het mag niet te mager of te dik staan, de hoeven moeten verzorgd zijn, sommige trekpaarden krijgen zelfs aangepaste voeding naar aanloop van een

prijskamp ... De toiletage vlak voordat het paard voor de jury komt is de eindfase van een lange voorbereiding. De fokker wast en borstelt het paard, zijn haren worden bijgeknipt en de manen en de staart worden ingevlochten met wol.⁸³

Figuur 23: © EDS, 2015. Op een prijskamp is een witte singel decoratief. Niet alleen de trekpaarden, maar ook de voorbrenger en begeleiders zijn meestal in het wit gekleed.

4.1.2 Erfgoedobjecten

Figuur 24: Concours annuel de chevaux reproducteurs - liste officielle des récompenses décernées par le jury, Brussel, 1907. Collectie Van Doorslaer.

Op een prijskamp draagt een trekpaard een wit hoofdstel. Ook worden tijdens presentaties en shows witte singels gebruikt. Dit is normaal een buikriem die het zadel van een paard op zijn plaats houdt.

Prijskampen en keuringen brengen catalogi uit met ingeschreven paarden. Sommige eigenaars schreven hun paarden in maar daagden niet op voor de prijskampen. Op deze manier waren hun paarden wel bekend gemaakt via de catalogus, maar moesten ze het hoge inschrijvingsgeld van de prijskamp niet betalen. In de catalogi staan, naast het dagprogramma, van ieder trekpaard de naam, kleur, afstamming, geboortedatum, fokker en eigenaar. De paarden zijn gerangschikt in verschillende rubrieken, meestal geordend per leeftijd en schofthoogte. Paarden nemen deel aan de prijskamp in de volgorde zoals ze opgesomd staan in de catalogus.⁸⁴

⁸³ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 194-195; Collectie Dominique van Riet.

⁸⁴ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 194-195.

We vonden catalogi terug in de collectie van Dominique van Riet, de oude hengstenboerderij Van Doorslaer en het stadsarchief van Vilvoorde. We telden in totaal ongeveer een honderdtal historische catalogi. Op 't Rietenhof en bij de familie Van Doorslaer gaat het voornamelijk over boekjes uit de jaren 1930 en de jaren 1980. Het stadsarchief van Vilvoorde bezit alle catalogi van de prijskampen gehouden op de jaarmarkt van Vilvoorde sinds 1926, dus ook de hedendaagse catalogi. Andere uitgaven van recente prijskampen gehouden tussen 1990 en vandaag vinden we op 't Rietenhof.

De jury

Op de keuringen en prijskampen zijn de juryleden herkenbaar aan hun insignes. De officiële juryleden beoordelen de Belgische trekpaarden op de officiële prijskampen, op grond van de rasstandaard. De jury beoordeelt de trekpaarden uitsluitend op hun uiterlijk. Ze keurt de paarden op hun type en bouw, beenwerk, rug ... in stilstand, in stap en in draf.

De jury bestaat uit een onafhankelijke groep van ervaren fokkers en experts. De officiële prijskampen en de reeksen van de nationale prijskamp bestaan uit een jury van acht personen, vijf Vlamingen en drie Walen. Een jurylid moet een juryopleiding volgen ofwel reeds ervaring hebben als jurylid op lokale prijskampen ofwel als fokker of eigenaar van Belgische trekpaarden al deelgenomen hebben aan prijskampen en keuringen. De KMBT stelt een jurylid aan voor de periode van drie jaar. Dit mandaat kan slechts eenmaal worden verlengd. Een jurylid keurt nooit op de officiële prijskamp van zijn eigen provincie.⁸⁵

Juryspelden zagen we enkel in de collectie van het Museum van het Belgisch trekpaard en bij Ghislain Temmerman. Het gaat hier om minder dan tien spelden.

Figuur 25: Juryspelden, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Museum van het Belgisch Trekpaard.

Figuur 26: Gouden medaille provinciale prijskamp Roeselare van 1977 met afbeelding van Koning Boudewijn en Koningin Fabiola. Collectie Van Doorslaer.

Fokkers deden en doen in de eerste plaats mee aan prijskampen en keuringen om de kwaliteit van hun trekpaarden te demonstreren. Bij een overwinning valt er soms een geldprijs te verdienen, maar vaak krijgen ze ook medailles, prijsbekers of stalplaten.

Er bestaan heel veel medailles van het Belgisch trekpaard. Medailles van prijskampen zijn leuke objecten voor verzamelaars. Veel jaarmarkten en prijskampen geven ze aan hun kampioenen. Het nadeel is dat op de meeste van deze medailles geen jaartal en soms zelfs geen plaats staat en ze dus moeilijk te identificeren zijn. Wat ze bijna allemaal gemeenschappelijk hebben is, dat er ofwel een trekpaard op afgebeeld staat ofwel de toenmalige koning. De

⁸⁵ 'Officieel jurylid Belgisch trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 15 december 2016.

afbeelding van het koningspaar maakt het enigszins mogelijk om de medaille te dateren.

We schatten dat we bij de verschillende collecties ongeveer 700 medailles gezien hebben. Ze zijn te vinden in het Museum van het Belgisch trekpaard, op Diepensteyn, bij Van Doorslaer, bij Vik Verheyden, Hubert Avaux, Ghislain Temmerman en op 't Rietenhof.

De verzameling medailles varieert van een viertal bij Vik Verheyden tot honderden bij Dominique Van Riet. De meeste collectiebeheerders bewaren hun medailles in dozen. De belangrijkste en mooiste medailles hangen soms op in een kader. Dit is zo in het Museum van het Belgisch trekpaard, bij Ghislain Temmerman en op de hoeve van Van Doorslaer.

Een uniek stuk is te vinden bij de familie Van Doorslaer. In 1985 vierde de KMBT haar 100 jarig bestaan. De nationaal kampioen van dat jaar was de hengst Costaud van Wolvertem van Gaston Van Doorslaer. Ter gelegenheid van het feestjaar voorzag de KMBT een speciale gouden medaille. Hetzelfde jaar publiceerde de maatschappij ook een fotoalbum met alle nationale kampioenen van België. Een vervolg op dit boek kwam er in 2011 om het 125-jarig bestaan van de maatschappij te vieren.

Figuur 27: Gouden medaille Costaud de Wolvertem, 1985. Collectie Van Doorslaer.

Raymond de Meester

Een bekende ontwerper van medailles was Raymond de Meester de Betzenbroeck (1904-1995). Hij was actief tussen 1940 en 1971. Raymond de Meester was laureaat van de Rubensprijs en lid van de jury van de *Société royale des Beaux-Arts* en van de *Conseil Européen d'Art et d'Esthétique*. Voor de Wereldtentoonstelling van Brussel in 1935 ontwierp hij verschillende beeldhouwwerken voor de Belgische paviljoenen. In de trekpaardenwereld stond hij vooral bekend om zijn ontwerp voor de medailles van de nationale prijskampen. Hij heeft ook verschillende beelden van kampioenhengsten gemaakt.

Figuur 28: De medaille ontworpen door Raymond de Meester voor de nationale prijskampen, ca. 1940-1970. Collectie Hubert Avaux.

Figuur 29. Muurplaat naar ontwerp van Raymond de Meester, ca. 1940-1970. Collectie Van Doorslaer.

Figuur 30: Prijsbeker société le cheval de trait belge. prix Mérode Westerloo 1914. Collectie Ghislain Temmerman.

Prijsbekers komen minder voor. Op Stoeterij Diepensteyn vonden we er enkele tientallen, maar deze dateren van de laatste vijftien jaar. Historische bekens kwamen we tegen in de collectie van de KMBT en Ghislain Temmerman. Het exemplaar van Ghislain Temmerman is een uniek stuk, nl. de kampioenbeker van Indigène de Wisbecq uit 1914. Het is een grote beker die op een marmeren sokkel staat.

Vlak voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog ontving Indigène de Wisbecq de titel van Belgisch kampioen onder de trekpaardenhengsten. Zijn eigenaar verkocht hem al vrij snel aan een Nederlander om de opeisingen van de Duitsers te omzeilen.

Ook de emailen stalplaten of stalborden zijn populaire objecten die verwijzen naar de traditie van de nationale prijskampen. Zelfs paarden die geen overwinning behaalden op deze prijskamp kregen een plaat mee. Op deze plaat kan je zien in welke categorie (leeftijd, merrie of hengst, veulen, schofthoogte ...) het trekpaard meedeed en hoe goed ze scoorden ten opzichte van de eerste plaats, of het 'ideale' trekpaard. Het was een belangrijk object die de waarde van een trekpaard voor potentiële kopers en verkopers duidelijk maakte. Hoewel deze stalplaten op zich geen verzamelobjecten zijn, komen ze in de meeste private collecties die we bezocht hebben voor.

We zagen bij collectiebezoeken bijna 70 van deze platen. De grootste collectie is in het bezit van de familie Van Doorslaer. Daar zijn er nog 45 in de stallen en op de gevels van de hoeve terug te vinden. Ook het Museum van het Belgisch trekpaard, Stoeterij Diepensteyn, het restaurant De Kuiper, Ghislain Temmerman en Dominique Van Riet bezitten enkele stalplaten.

De stalplaten die de collectiebeheerders in een winddichte ruimte bewaren, bevinden zich in een goede staat. De stalplaten die aan de weers-elementen blootgesteld zijn, hebben last van roest of zijn overgroeid met mos of klimop. Deze witte emailen stalplaten komen tot eind jaren 1960 voor. Het is onduidelijk of deelnemers van de nationale prijskamp na deze periode nog stalplaten kregen. Er bestaat een hedendaagse variant van de stalborden, maar deze toont niet meer de prijscategorie waar het trekpaard aan deel nam. Deelnemers krijgen ze enkel nog als aandenken aan de prijskamp. Ze worden niet meer gebruikt in de stallen.

Figuur 31: Vierde prijs voor een merrie in de veertiende categorie van vier jaar en ouder. Deze emailen stalplaat dateert van 1911, de KMBT verwerfde pas het koninklijk statuut in 1919. Collectie Van Doorslaer.

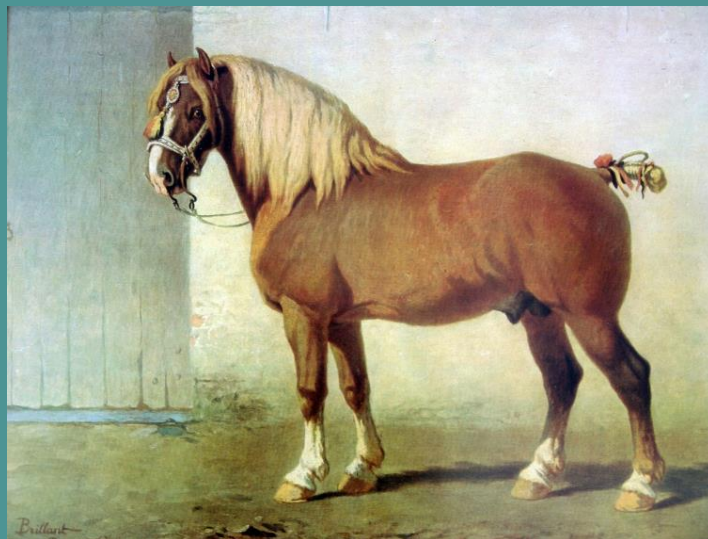
Figuur 32: Stalborden of -platen als aandenken van de nationale prijskamp georganiseerd tijdens de landbouwbeurs Agribex in 2009, 2011 en 2013. Collectie Dominique Van Riet.

4.1.2.1 Het trekpaard afgebeeld

Met de opkomst van de prijskampen en kampioenschappen voor trekpaarden halverwege de negentiende eeuw, begon ook de intrede van het portretteren van kampioentrekpaarden. De gegoede klasse die met hun trekpaarden deelnam aan nationale en internationale shows lieten hun kampioendieren maar al te graag vereeuwigen op doek. Het meest bekende voorbeeld hiervan is het portret *De hengst brillant* van Charles Tschaggeny (1815-1894).

De gebroeders Tschaggeny⁸⁶

Zowel Edmond Tschaggeny (1818-1873) als Philogène Charles Tschaggeny (1815-1894) waren schilders die bekend stonden om hun dierstukken waarin schilderwerken van paarden een belangrijke positie innamen. Charles Tschaggeny kreeg zo halverwege de negentiende eeuw de opdracht om de paarden uit de stoeterij van de Belgische Staat te portretteren. Bekende trekpaardenportretten van Charles Tschaggeny zijn de schilderijen van de stamvaders van het Belgisch trekpaard Brillant en Bayard.

Figuur 33: *De hengst Brillant* door Philogène Charles Tschaggeny, 1894.
Collectie Landbouwinstituut.

De broer van Charles Tschaggeny, Edmond Tschaggeny zorgde voor anatomische tekeningen van het rund voor lessen aan de voormalige rijksveeartsenijschool van Kuregem en van het paard voor de lessen van Frateur aan de KU Leuven.

Beide broers waren veelgevraagde portrettisten van raspaarden en kampioenpaarden. Hun oeuvre sloot aan bij de romantiek. Ze schetsten veeleer een landschap uit het verleden en weerden de opkomende industrialisatie van de negentiende eeuw uit hun werk.

⁸⁶ MAMMERICKX M., 'L'atlas d'anatomie du boeuf par Edmond Tschaggeny, peintre animalier et anatomiste à l'école de médecine vétérinaire de l'état à Cureghem', in: *Les Annales de médecine vétérinaire*, 2000, p. 255-256.

Andere bekende werken zijn deze van Alexandre Clarys (1857-1920) en Geo Bernier (1862-1918). Clarys, Bernier en Tschaggeny waren kunstschilders die zich specialiseerden in dierenportretten en -taferelen. Ze bestudeerden het paard intensief om een zo correct mogelijke en realistische afbeelding te verkrijgen. Met deze realistische en geposeerde weergave benadrukten de kunstenaars de raskwaliteiten en daarmee ook de raszuiverheid van het paard. De opdracht voor het portret van een trekpaard zette een overwinning op een prijskamp in de kijker, maar was ook een uiting van rijkdom. Het bezitten van een raszuiver trekpaard en de opdracht geven om er een portret van te maken, was immers niet voor iedereen weggelegd.⁸⁷

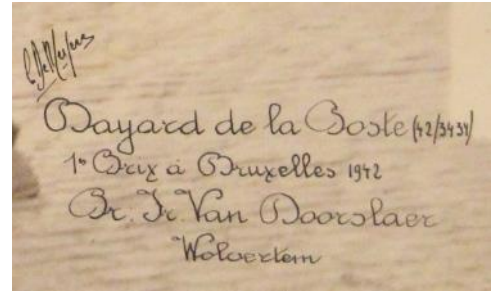

Figuur 34: De hengst Rève d'Or, internationaal kampioen in 1900, door Geo Bernier. Collectie KMBT.

⁸⁷ FORRIER E. *Potige portretten: het dierenportret van 1860 tot 1914 in België, en comparatieve studie met Frankrijk, Engeland en Nederland*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling faculteit Letteren en Wijsbegeerte UGent, 2012, p. 45 en p. 70.

Het fotograferen en portretteren van kampioenhengsten en -merries door professionele fotografen kwam voor het eerst voor vanaf de jaren 1930. De meest voorkomende fotografen zijn Emile Gobert die foto's nam op wedstrijden tussen 1934 en 1984 en Cyrille De Meyere die aanwezig was tussen 1932 en 1950.

Hun foto's zijn gesigneerd en er is aandacht voor de geposeerde weergave van het trekpaard. Het was belangrijk dat de foto de dekhengsten goed weergaf. De foto diende immers als promotie van het paard en kwam terecht in verschillende kranten. Op deze foto's staan dan ook soms de eigenaar vermeld, het stamboeknummer van het paard en welke prijzen het paard al in de wacht sleepte.

Figuur 35: De handtekening van Cyrille De Meyere op een foto van het prijspaard Bayard de la Boste en zijn stamboeknummer. Dit paard van de gebroeders Van Doorslaer uit Wolvertem won de eerste prijs in Brussel in 1942. Collectie Van Doorslaer.

Figuur 36: Foto genomen door trekpaardenfotograaf Emile Gobert van een deelnemend trekpaard op de prijskamp van Vilvoorde in 1935. Collectie stadsarchief Vilvoorde.

Nast de portretfotografie van de kampioenpaarden werden er uiteraard ook foto's genomen tijdens wedstrijden. Historische foto's van prijskampen en keuringen zijn terug te vinden in de collectie van het Museum van het Belgisch trekpaard. Hier zijn het vooral foto's uit de eerste helft van de twintigste eeuw die de kampioenen en bekende paarden uit Vollezele weergeven. Stoeterij Diepensteyn bezit

een fotocollectie van alle kampioenhengsten tussen 1886 en 2015 en kampioenmerries van tussen 1886 en 2012.

Fotocollecties van kampioenpaarden vinden we uiteraard bij de erfgenamen van de grote trekpaardenhoeves. De foto's van hengstenboerderij Van Doorslaer dateren van de jaren 1940. Ze bezitten ook een fotoalbum met foto's uit 1991 over de prijskampen en jaarmarkten van Wemmel en Anderlecht. Ook bij Vik Verheyden zien we een aantal foto's die de kampioenen van het Hooghof tonen. Van de vijf foto's is er één van de hand van Cyrille De Meyere uit het Interbellum. Vier andere zijn foto's van kampioenen uit de jaren 1980. Ghislain Temmerman heeft ongeveer tien foto's van de trekpaarden op de Wiesbeekhoeve. De belangrijkste foto is die van kampioenhengst Indigène de Wisbecq uit 1914. De foto's van kampioenen zijn uitvergroet, ingekaderd en hangen in de woonkamer thuis.

Het stadsarchief van Vilvoorde bezit een 200-tal foto's van de prijskampen gehouden in de stad. De oudste foto's dateren van 1895.

De traditie van het fotograferen van de deelnemende paarden aan prijskampen en keuringen bestaat nog steeds. Trekpaardenliefhebbers en fotografen zoals Eva De Smidt, Wim Van Lankveld, Ton van der Weerden, Lodewijk Deleu en Robert Piessens toeren langs verschillende wedstrijden, prijskampen en keuringen om deelnemende trekpaarden op foto vast te leggen. Deze beelden delen ze via verschillende kanalen met het brede publiek, nl. sociale media, internet, nieuwsbrieven, ledenmagazines ...

Journalist en documentair fotograaf Lodewijk Deleu brengt maandelijks verslag uit over tradities en erfgoed in het magazine Ikwashier.be. Een speciale rol is hierin weggelegd voor de tradities rond Belgische trekpaarden met o.a. honderden foto's van Belgische trekpaarden tijdens verschillende prijskampen en keuringen.

Hedendaagse foto's vinden we bij Dominique van Riet en Robert Piessens. De collectie foto's van t'Rietenhof geeft een beeld van de prijskampen en keuringen tussen 1990 en vandaag. Er bevindt zich ook een collectie dvd's van de nationale prijskampen tussen 1998-2015 gemaakt door Robert Piessens. De laatste twintig jaar maken liefhebbers steeds meer filmpjes op prijskampen en keuringen en delen deze beelden met het brede publiek via het internet. Het YouTube-kanaal van Piessens, bijvoorbeeld, bestaat sinds 2010 en toont tientallen filmpjes van wedstrijden.

4.1.2.2 Trekpaardenstandbeelden

Kampioenen worden niet enkel herinnerd via foto's of schilderijen, kunstenaars krijgen nog steeds opdrachten om de beeltenis van bekende hengsten in standbeelden vorm te geven. In Grimminge staat sinds 2008 een standbeeld van Orange I ontworpen door Ron Deblaere.⁸⁸

In Vollezele, recht tegenover het Museum van het Belgisch Trekpaard, zien we dan weer een beeld van de zoon van Orange I dat Ron Deblaere in 2000 maakte. Het beeld brengt ode aan de hengst Brillant die Vollezele op de kaart zette als het belangrijkste centrum voor de trekpaardenhandel.⁸⁹

In Lennik vind je het vier meter hoge standbeeld van het trekpaard Prins, gerealiseerd door Koenraad Tinel. De gemeente huldigde het bronzen standbeeld in 1992 in en staat symbool voor de landbouwtraditie in het Pajottenland. Het beeld herinnert aan de talloze kampioenen die het Pajottenland voortbracht en is een eerbetoon aan de verschillende generaties van fokkers die de Belgische trekpaarden internationale faam hebben gegeven.⁹⁰

Kleinere beelden van trekpaarden zijn terug te vinden in de collecties van erfgenamen van de grote trekpaardenhoeves. Zo zien we bijvoorbeeld het beeld van Espoir de Quaregnon dat Raymond de Meester (1904-1995) rond 1939 maakte, bij de familie Van Doorslaer. Espoir de Quaregnon was de hengst van de fokkersfamilie Hazard die haar stoeterij had op het kasteel van Leers et Fosteau. Espoir won de titel van nationaal kampioen in 1929. Hij wordt beschouwd als één van de stamhengsten van het Belgisch trekpaard. In 1930 verhuisde Espoir voor één miljoen frank naar Italië.

Een tweede gelijkaardig beeld is van de hand van Ernest Bastin (1870-1926) van de kampioenhengst Marquis de Rosseignies uit 1903 uit de collectie van de KMBT. Zowel Ernest Bastin als Raymond De Meester de Betzenbroeck maakten deel uit van de kunsthistorische tendens van het animaliergenre dat in de tweede helft van de negentiende eeuw aan populariteit won. Animalierkunstenaars streefden ernaar om dieren op een realistische wijze weer te geven. Beide heren legden zich toe op de beeldhouwkunst en vestigden vooral de aandacht op het Belgisch trekpaard.

Andere trekpaardenstandbeelden zetten meer de historische link tussen de locatie en het Belgisch trekpaard in de kijker. Zo heeft Vilvoorde vier standbeelden van trekpaarden op de drukst bezochte pleinen. Het oudste dateert van 1993 en is een ontwerp van Koen Van Daele dat terug te vinden is op het uiteinde van de Franklin Rooseveltlaan. Net zoals het beeld van Rik Poot (1924-2006) staat dit Belgisch trekpaard symbool voor Vlaams-Brabant, maar ook voor Vilvoorde als *Pjeirefrettersstad*.⁹¹ Het *Boerenpaard* naar ontwerp van Rik Poot op het Heldenplein van Vilvoorde werd speciaal gecreëerd ter gelegenheid van 150 jaar Vilvoordse jaarmarkt.⁹² Twee andere beelden zijn te vinden op de Grote

⁸⁸ JLG, 'Dorpsfeest eert stamvader van Belgisch trekpaard', in: *Het Nieuwsblad*, 18 september 2013.

⁸⁹ DE BRAUWER P., *Het Belgisch Trekpaard*, p. 78.

⁹⁰ 'Standbeeld Prins', op: <http://www.toerismevlaamsbrabant.be/bezoeken/bezienswaardigheden/standbeeld-prins/index.jsp>, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016; DE BRAUWER P., *Het Belgisch Trekpaard*, p. 139.

⁹¹ KENNES H. en STEYAERT R., *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie Vlaams-Brabant, Gemeente Vilvoorde, Deelgemeenten Vilvoorde en Peutie*, Brussel, 2005, op: <https://inventaris.onroenderfgoed.be>, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

⁹² 'Standbeeld Paard van Rik Poot', op:

Markt en de Spiegelstraat. Het eerste is een ijzeren abstract beeld. Het tweede is het spiegelglanzend trekpaard dat ter ere van de Horse Parade in 2005 door de kunstacademie gezet is.

Rik Poot is een geboren Vilvoordenaar en het paard neemt een belangrijke plaats in zijn oeuvre in. Hij creëerde ook het beeld *De Brabander* dat te bezichtigen is op het domein van Diepensteyn.⁹³

Figuur 37: De hengst Marquis de Rosseignies, kampioen in 1903, door Ernest Bastin. Collectie KMBT.

<http://www.toerismevlaamsbrabant.be/bezoeken/bezienswaardigheden/standbeeld-paard-van-rik-poot/index.jsp>, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

⁹³ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 155.

4.2 Goed bloed faalt niet! De trekpaardenfokkerij

Fokkers selecteren trekpaarden op basis van hun bloedlijn, gebruikseigenschappen en uiterlijke kenmerken met als doel het beste trekpaard te fokken. Het ideale trekpaard is het paard dat het meest voldoet aan de rasstandaard van het Belgisch trekpaard.

De KMBT bepaalt de rasstandaard van het Belgisch trekpaard sinds de oprichting van het stamboek in 1886. De hengst Brillant (1868-1893) bleef lange tijd representatief voor het Belgisch trekpaard. Sindsdien onderging deze standaard wijzigingen, maar vooral vanaf de jaren 1930 valt het op dat juryleden de grotere en zwaardere trekpaarden als kampioenen verkozen. Dit komt doordat het fokdoel van het Belgisch trekpaard in de loop van de laatste eeuw veranderde. De eisen van de markt en de economische functie van het trekpaard in de maatschappij bepalen het fokdoel. Generaties lang selecteerden fokkers dit Belgisch trekpaard om zijn trekvermogen te verbeteren, maar ook op zijn karakter: een trekpaard moest werkwillig, gehoorzaam zijn en een vriendelijk karakter hebben. Zo ontstond een zwaar gebouwd paard. Vandaag heeft het trekpaard niet meer dezelfde betekenis in onze maatschappij. De nieuwe sectoren waarin het trekpaard een functie vervult, zoals toerisme en recreatie, vragen trekpaarden die aan andere eisen kunnen voldoen dan de trekpaarden van 70 jaar geleden. De laatste jaren evolueert het schoonheidsbeeld van trekpaarden naar iets minder grove paarden met slankere benen.⁹⁴

Vandaag beschrijft de KMBT het ideale huidige Belgisch trekpaard als volgt:

“Het Belgisch trekpaard van deze tijd wordt gewenst in een mooi middenmaats formaat, met macht, adel, een krachtig temperament, sterke zuivere benen en ruime gangen.”⁹⁵

Juryleden moeten zich aan deze beschrijving houden om trekpaarden te beoordelen. De KMBT geeft naast de beschrijving van de rasstandaard nog bijkomende richtlijnen waaraan het exterieur van een ‘ideaal’ Belgisch trekpaard vandaag moet voldoen. Toch is het uiteindelijk de jury die de beste trekpaarden beloont op prijskampen en zo bijdraagt aan de rasstandaard waar fokkers naar streven.⁹⁶

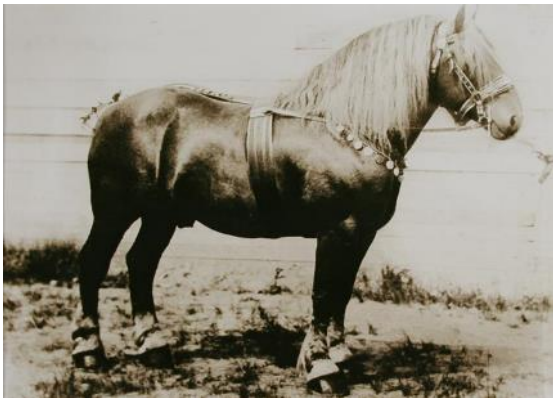
De voorkeur van de jury beïnvloedde bijvoorbeeld lange tijd de kleur van trekpaarden in de fokkerij. Dankzij het succes van de hengsten Brillant en Rêve d’Or hadden voskleurige paarden een voordeel. Bijgevolg selecteerden fokkers trekpaarden op deze kleur. Na de Tweede Wereldoorlog, toen de internationale handel voor een groot deel stilviel, verminderde het succes van de vospaarden. De trekpaardenfokkerij van de jaren 1950 focuste vooral op de kleur van bruinschimmels, naar het voorbeeld van de toenmalige kampioenen Albion d’Hor, Avenir d’Herse of Espoir de Quaeregnon. In de jaren 1980 kwam de voskleur en het zwarte trekpaard bijna niet meer voor. Vooral de Vereniging ter Bevordering van het Belgisch Trekpaard zette zich de laatste jaren in om deze kleuren niet te laten verdwijnen. Bij huidige prijskampen hebben de bruinschimmel trekpaarden nog steeds de meeste kans

⁹⁴ RDS, ‘Fijne trekpaarden in de mode’, in: *Het Volk/Vlaams-Brabant*, 9 november 2007, p. 26.

⁹⁵ KMBT, *Standaard van het Belgisch Trekpaard*, Brussel, 2008.

⁹⁶ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 6-11.

om kampioen te worden. Momenteel is de vosschimmel de minst voorkomende kleur onder de trekpaarden.⁹⁷

Figuur 38: Het trekpaard Jupiter won in 1889 het Belgisch kampioenschap. Collectie Diepensteyn.

Figuur 39: De hengst Milo van Luchteren werd in 2015 nationaal kampioen. © E. De Smidt.

4.2.1 Stamboeken

De bekendste erfgoed- en verzamelobjecten van de trekpaardenfokkerij zijn de stud- of stamboeken. Deze boeken houden de afstamming van de Belgische trekpaarden bij. Het eerste stamboek van de KMBT verscheen in 1890. Jaarlijks brengt de nationale vereniging een nieuw stamboek uit. Sommige trekpaarden, ingeschreven in het stamboek kan je tot twaalf generaties terug traceren.

De stamboeken bestaan uit twee delen: een hoofdsectie, of het eigenlijke stamboek, en een aanvullend stuk, wachtregister genoemd. Een fokker kan een trekpaard enkel inschrijven als het afstamt van een merrie en een gekeurde hengst die allebei ingeschreven staan in de hoofdsectie van een door de KMBT erkend stamboek. Voorwaarde hiervoor is dat de fokker het veulen binnen de afgesproken termijn van 48 uur aan het stamboek aangeeft, samen met de officiële dekcertificaten, waarin de ouders van het veulen vermeld staan. In het wachtregister staan de koudbloedpaarden zonder gekende afstamming, de trekpaarden van stamboeken met een ander fokdoel dan dat van de KMBT en de paarden van niet gekeurde maar wel in een stamboek vermelde hengsten.

Ieder trekpaard krijgt een stamboeknummer. De merries krijgen hierbij een oneven nummer, de hengsten een even nummer. Zo had de hengst Indigène du Fosteau het even nummer B.S. (Belgisch Stamboek) 29718. De merrie Moutonne du Fosteau had het oneven nummer B.S. 17533.

Vanaf 1886 tot vlak na de Eerste Wereldoorlog volgden de nummers elkaar gewoon op. Vanaf 1919 begon de nummering telkens opnieuw. Ieder paard kreeg dan een nummer dat duidelijkheid gaf over het geboortjaar (stamboeknummer min het getal vier) en het volgnummer. Bij merries bleef dit nummer oneven en bij hengsten even. De hengst Avenir d'Herse kreeg het stamboeknummer B.S. 25/412. Hij werd geboren in 1921.

⁹⁷ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 128; PIESENS R., 'De nationale trekpaardenprijkskampen'.

Pas vanaf het jaar 2000 gebruikt het stamboek het jaartal samen met een volgnummer als identificatie voor het trekpaard. De hengst Matteo van 't Rietenhof geboren in 2008 heeft als nummer: 2008/602. Gaat het om geïmporteerde dieren van een erkend stamboek, dan bestaat het nummer uit het jaar dat het trekpaard naar België gebracht werd, gevolgd door een volgnummer dat hoger is dan 2000. Ardenner trekpaarden duidt de KMBT aan met een volgnummer hoger dan 4000. Paarden in het wachtregister hebben een getal hoger dan 9000.

Figuur 40. Stamboekcollectie van de KMBT.

De stamboeken van het Belgisch trekpaard zijn traditioneel rood. Tot en met 1972 gaf de KMBT boeken uit in hardcover versie. De latere boeken zijn paperback. Tot in de jaren 1960 gaf de KMBT het stamboek ook uit in een luxueuze lederen versie. De dikste stamboeken zijn te vinden voor de periode van de eerste helft van de twintigste eeuw, soms had één jaargang verschillende volumes. Zoals ook te zien is in bijlage (7.2 Tabellen en grafieken op p. 123), verdunnen de stamboeken opmerkelijk vanaf de jaren 1950.

Veel van de bezochte collecties bezitten stamboeken. Een volledige reeks stamboeken komt slechts in enkele gevallen voor. We kunnen hierbij denken aan de verzamelingen van de KMBT (in unieke lederen uitgave), Robert Piessens en Stoeterij Diepensteyn. Op 't Rietenhof vind je studboeken vanaf 1941 tot 1968 en alle boeken vanaf 1990, op de hoeve in Wolvertem van de familie Van Doorslaer is op enkele uitzonderingen na een bijna volledige collectie te vinden. Het Museum van het Belgisch trekpaard bezit alle stamboeken tot 1960. Hubert Avaux heeft een vijftal boeken waarvan de meeste uit de jaren 1940 en Vik Verheyden heeft een boek uit 1904.

Vanwege de stamboekwerking mogen fokkers de inheemse trekpaarden niet meer kruisen met andere rassen. Daardoor is het trekpaard al meer dan een eeuw raszuiver. Om inteelt te vermijden beslist de KMBT trekpaarden van andere stamboeken te erkennen. Voorwaarde is dat het fokdoel en de rasstandaarden van dit andere stamboek overeen moeten komen met het fokdoel en de rasstandaard van het Belgisch trekpaard. Zo zijn sinds 1982 de trekpaarden ingeschreven in het stamboek van de Koninklijke Vereniging het Nederlands Trekpaard en de Halflinger erkend. Deze Nederlandse stamboeken van het Belgisch trekpaard zijn traditioneel wit. Een collectie van deze boeken is terug te vinden bij Robert Piessens, op het secretariaat van de KMBT en het domein Diepensteyn.

4.2.2 Dekbewijzen en -certificaten

Voor fokpaarden is de origine van het paard van groot belang. De stamboekdocumenten bewijzen de afkomst van het paard en zijn meer dan alleen een identiteitskaart. Eigenaars kunnen paarden met deze documenten inzetten in de fokkerij en ze hebben een hogere marktwaarde. Om stamboekdocumenten voor een veulen te bekomen, heeft de fokker een dekbewijs nodig. Op een dekbewijs staat onder andere een identificatienummer, de namen en stamboeknummers van beide

ouders en eventueel grootouders van het paard, evenals de fokker, de geboorteplaats en de geboortedatum.⁹⁸

Een hengstenhouder van een gekeurde hengst krijgt van het stamboek dekcificaten (of blanco dekbewijzen). Een merriehouder krijgt van de hengstenhouder een dekbewijs als een gekeurde hengst zijn merrie dekt. De naam en het stamboeknummer van zowel de hengst als de merrie moeten hierop terug te vinden zijn, net zoals de dekdatum en de naam en adres van de merriehouder. Bij de geboorte van een veulen wordt het dekbewijs verder aangevuld, waarna de fokker of eigenaar van de merrie het naar het secretariaat van de KMBT verstuurt. Dit dekbewijs / geboortebericht is noodzakelijk om een veulen in te schrijven bij het stamboek. Hierna krijgt de eigenaar formulieren die de dierenarts moet invullen en krijgt het veulen een chip. Eenmaal dit in orde is, krijgt de fokker de stamboekdocumenten.

MINISTERIE VAN MIDDENSTAD EN LANDBOUW
OPENBARE DEKDIENST 1987

STROOK D N° 24554

(Aan de merriehouder of te leveren voor overmaking aan het stamboek binnen de 48 uur na de geboorte).

De hengst: ENSOR D'ELEWIJT
Stamboeknummer: 91118
Ras: BTP
Haarkleur: BS

Haelt de merrie gedekt:

Naam: GLORIA D'ELEWIJT
Stamboeknummer: 931197
Ras: BTP
Haarkleur: rossichimmel

Handtekening: *[Handwritten Signature]*

Houder van de merrie:
Naam: Stal De Greeff
Adres: Broekstraat 40
1982 Eleeijt

Dekkingstype of inseminatie:
1: Dekking in de hand
2: Dekking in wijfje
3: Kunstmatige inseminatie

Handtekeningen:
Merriehouder: *[Handwritten Signature]*
Fokker: *[Handwritten Signature]*

DE INSPECTEUR: ... DATUM: 20.8.98

Figuur 42: Dekbewijs die de afstamming van het veulen Pablo d'Elewijt van Stal De Greeff bewijst. Dit dient de eigenaar van de merrie naar het stamboek op te sturen. 1998, Collectie KMBT.

SIGNALEMENT opgenomen op 2/8/1998 door de inspecteur *[Handwritten Signature]*

Haarkleur: *brun-bleu*

Hoofd: *ambale veulsel op middenste seglijn waanboven bleue haarsvevel onderaan lichte zijde*

V.L.: *geen*
V.R.: *geen*
A.L.: *geen*
A.R.: *geen*

Rochterflank: *[Drawing of right flank]*
Linkerflank: *[Drawing of left flank]*

Bovenste ogenring: *[Drawing of upper eye ring]*

Achteraan Achtersauwte: *[Drawing of hindquarters]*
Vooraan Achtersauwte: *[Drawing of forequarters]*

Links: *[Drawing of left leg]*
Rechts: *[Drawing of right leg]*
Hals: *[Drawing of neck]*
Ondersauwte: *[Drawing of lower body]*
Mond: *[Drawing of mouth]*

Naam: PABLO D'ELEWIJT
Ras: BTP

Figuur 41: Beschrijving van het veulen door een dierenarts. 1998, Collectie KMBT.

⁹⁸ 'Technisch Reglement', op: www.trekspaard.be, laatst geconsulteerd op 7 oktober 2016.

Koninklijke Maatschappij
Het Belgisch Trekpaard
 Algemeen Stemrechtlaan 49
 1030 BRUSSEL
 Tel./Fax: 02/215 93 48
 P.C.R. 000-0100857-74
 Landb. Kred. 103-2237948-32

Société Royale
Le Cheval de Trait Belge
 49 Av. du Suffrage Universel
 1030 BRUXELLES
 Tél./Fax: 02/215 93 48
 C.C.P. 000-0100857-74
 Créd. Agri. 103-2237948-32

STAMBOEKKAART - CARTE D'IDENTIFICATION

Naam-Nom : PABLO D'ELEWIJT Nr-N° : 102/604
 Ingeschreven in het Studbook : 102 Geb-Né(e) : 05/04/1998
 Inscrit dans le Studbook :
 P-V : ENSOR D'ELEWIJT Nr-N° : 91/48
 M-M : GLORIA D'ELEWIJT Nr-N° : 93/197

Signalement :
 BRUINSCHIMMEL//ROUAN
 wervel centraal op midden ooglijn waarboven kleine kol, veerwervel
 onderaan luchtpijp

AG / VL : nihil
 AD / VR : nihil
 PG / AL : nihil
 PD / AR : nihil

Opgenomen onder de moeder door - Relevé sous la mère par :
 S. Moerman

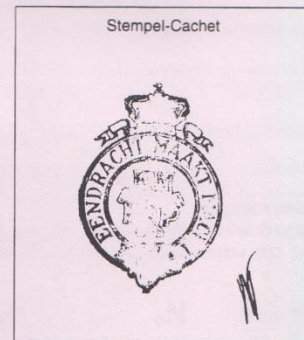
Afstamming / Origines

(73/302) IDEAL VAN WASSENHOVE
 (77/264) RIVAAL VAN BOEKEL
 (67/185) POLLY VAN STUIVENBERG
 (91/48) ENSOR D'ELEWIJT
 (76/94) QUICK D'ELEWIJT
 (86/755) SANDRA D'ELEWIJT
 (80/163) SANDY D'ELEWIJT
 (80/152) DUC DE PONTAILLES
 (87/310) MARC DE LIGNY
 (83/597) BELLA VAN 'T OOIEVAARSNEST
 (93/197) GLORIA D'ELEWIJT
 (84/157) CINDY D'ELEWIJT

Fokker-Naisseur :
 STAL DE GREEFF BROEKSTRAAT 40 1982 ELEWIJT
 Eigenaar-Propriétaire :
 STAL DE GREEFF BROEKSTRAAT 40 1982 ELEWIJT / /

Het Secretariaat bevestigt de inschrijving en het signalement van het paard en de naam van de eigenaar met een stempel
 zonder dewelke deze kaart ongeldig is.

Pour être valable cette carte doit porter le cachet confirmant par le Secrétariat le signalement et le nom du cheval inscrit
 et le nom du propriétaire.

Figuur 43: Stamboekkaart van het veulen Pablo d'Elewijt van Stal De Greeff, 1998. Collectie KMBT.

Bloedgroepenonderzoek bij gekeurde hengsten bestaat al sinds halverwege de jaren 1980. Tot dan gaven enkel de dekbewijzen en de geboortegegevens zekerheid over de afkomst van een veulen. In 2015 besliste de KMBT dat de fokkers voor alle ingeschreven veulens een DNA-staal (een haarstaal uit de manen van het paard) van zowel het veulen als de moeder moeten afleveren. De geregistreerde bloedgroep van de goedgekeurde hengsten biedt een extra controle. Geruchten over foute vaders of verwisselde papieren zijn hierdoor verleden tijd.⁹⁹

Op nog actieve fokkerijen en bij de KMBT zelf zijn de recente bewijzen en inschrijvingen van paarden terug te vinden. Dekbewijzen en -certificaten behoren tot het archiefmateriaal of het bedrijfsarchief van fokkerijen. Historische documenten komen echter nauwelijks voor. Het Museum van het Belgisch trekpaard stelt een dekovereenkomst uit 1926 tentoon. Van Doorslaer houdt een brief uit 1970 bij van de KMBT gericht aan Gaston Van Doorslaer met het verzoek het inschrijvingsgeld van verschillende paarden te betalen. Vik Verheyden bezit een viertal dekbewijzen uit de jaren 1940.

PROVINCIE BRABANT
VERBETERING VAN HET PAARDENRAS

Getuigschrift van bespringing

Nr. _____

Naam en ras van den hengst	Oorsprong van den hengst	Datum der bespringingen	Bemerkingen	
<i>Marquis de Roucoux</i>	Vader	1 ^o <i>2-6-44</i>	<i>4/2014</i>	
	Moeder	2 ^o		
		3 ^o		
Naam en ras der merrie	Onderdom	Grootte	Haar en bijzondere teekens	Oorsprong der merrie
<i>Archievin van 't Hooghof</i> <i>44/13033</i>	<i>ef</i>		<i>bruin</i>	

De ondertekenden verklaren dat de hierboven aangeduide merrie, eigendom van M. *en W. Verheyden* wonende te *Zellik*, provincie Brabant, op de boven aangeduide dagen door oormelden hengst besprongen is geworden.

Afgegeven, den *9 Juni* 19*44*

De Hengstenhouder, *W. Verheyden* De Eigenaar der merrie,

Figuur 44: Dekbewijs uit 1944. Collectie Vik Verheyden.

⁹⁹ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 71; 'Inschrijving van een veulen bij de VFBT', op: www.trekpaard.be, laatst gecontroleerd op 16 december 2016.

4.2.3 Ledenmagazine KMBT

Om leden en geïnteresseerden te informeren over het reilen en zeilen in de trekpaardenwereld brengt de KMBT een ledenmagazine uit. Dit tijdschrift brengt allerhande informatie over de fokkerij, tips, uitslagen van prijskampen, aankondigingen van trekpaardenevenementen ...

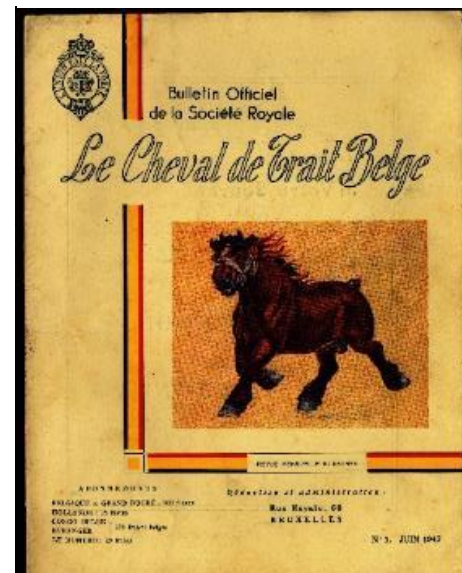
Op 23 december 1911 kwam het eerste nummer, een proefnummer, van *Le cheval de trait Belge, Revue internationale des éleveurs de chevaux de trait d'origine Belge* uit. Een abonnement op het wekelijkse krantje kostte ongeveer 12 fr. per jaar en een los nummer 0.30 fr. Hierin kon je verslagen van prijskampen in binnen- en buitenland terugvinden, maar ook artikels over ziektes, voeding en verzorging van paarden, verslagen over de in- en uitvoer van paarden, foto's van fokhengsten en -merries en advertenties van paardenfokkers en hengstenhouders.

Vanaf 1914 veranderde de titel naar *Le cheval de trait Belge, revue internationale des éleveurs de chevaux de race Belge*. Inhoudelijk was er geen verandering te merken. Het nummer van 29 juli 1914 meldde de opeisingen van paarden door het leger ingevolge de mobilisatie. Na het uitbreken van de oorlog verscheen het tijdschrift niet meer tot 15 juli 1922, toen de KMBT nummer 121 liet drukken. Het laatste nummer, nummer 422, verscheen op 23 december 1933. Exemplaren van het tijdschrift zijn te vinden in de Koninklijke Bibliotheek van België en het Informatiecentrum van Boerenbond en Landelijke Gilden in Leuven. Een grotere collectie van deze tijdschriften bevindt zich bij Vik Verheyden. Op enkele uitzonderingen na is deze volledig.¹⁰⁰

Voor zover we konden achterhalen bracht de KMBT tussen 1933 en 1947 geen ledenmagazine uit. Het *Bulletin officiel, la Société Royale du Cheval de Trait Belge* of het *Geïllustreerd maandblad van het officieel orgaan der Koninklijke Maatschappij Het Belgisch Trekpaard* verscheen in vernieuwde vorm in juni 1947. Het lage aantal abonnementen zorgde ervoor dat de maatschappij de uitgave van het tijdschrift stopzette na 1954. Tot de vaste medewerkers behoorden onder andere fotograaf Cyriel Demeyere en paardenjournalist Arnold van Broekhuizen.

Figuur 45: *Le Cheval de Trait Belge, revue internationale des éleveurs de chevaux de trait de race Belge*, Brussel, nr. 117, 1914. Collectie Vik Verheyden.

Figuur 46: *Bulletin officiel de la Société Royale, Le Cheval de Trait Belge*, Brussel, nr. 1, 1947. Collectie Van Doorslaer.

¹⁰⁰ Informatie verkregen via Vik Verheyden; ICAG, Officieel Orgaan der Koninklijke Maatschappij 'Het Belgisch Trekpaard' (1912-) (periodiek). In: ODIS. Record last modified date: 19 augustus 2016. http://www.odis.be/Ink/PB_41683.

Deze boekjes vinden we bij Dominique Van Riet en Van Doorslaer. De Universiteitsbibliotheek van Gent bezit ook enkele uitgaves van tussen 1947 en 1949.¹⁰¹

Het huidige magazine van de KMBT zit ondertussen al aan editie 108 die ze in deze vorm al sinds de jaren 1980 uitgeven. Deze magazines zijn te vinden in de collectie van Dominique Van Riet en uiteraard bij de KMBT zelf.

4.2.4 *Trekpaarden in familiealbums*

In tegenstelling tot de foto's van kampioenpaarden komen we zelden foto's tegen die een beeld geven van het dagelijkse leven op een trekpaardenfokkerij. Het Museum van het Belgisch trekpaard stelt op deze manier de verschillende trekpaardenhoeves van Vollezele voor. Ook Vik Verheyden, de familie Van Doorslaer en Ghislain Temmerman hebben een aantal albums met familiefoto's. Het gaat telkens om enkele tientallen foto's.

Figuur 47: Foto's uit de albums van de familie Van Doorslaer, ca. jaren 1970-1980. Ze tonen de trekpaarden op de binnenkoer van de hoeve in Imde. Collectie Van Doorslaer.

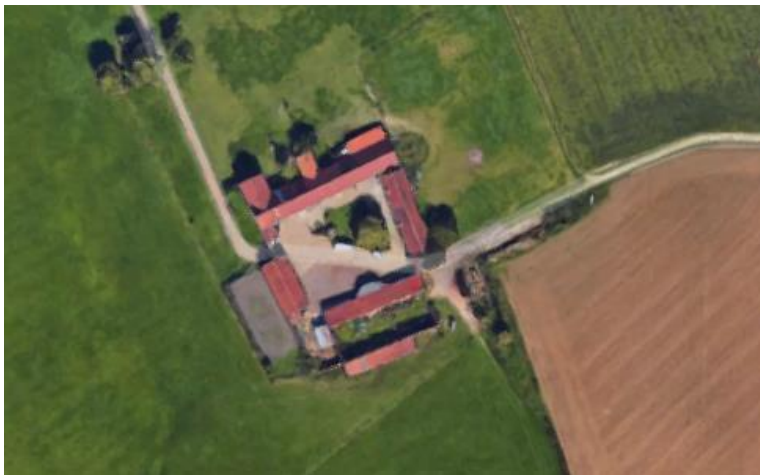
¹⁰¹ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 111.

4.2.5 Onroerend erfgoed

We willen hier ook aanstippen dat het trekpaardenerfgoed meer is dan enkel het roerend materieel en immaterieel erfgoed. Dit erfgoed omvat ook het onroerende erfgoed.

Een aantal collecties bevinden zich in historische locaties, die al dan niet rechtstreeks verband houden met de verzameling die hier is gehuisvest. Denk maar aan de Stoeterij Haras de Vollezele, de Wiesbeekhoeve, de oude hengstenboerderij Van Doorslaer, het Hooghof in Zellik, Stoeterij Diepensteyn ... Stoeterij Haras de Vollezele, het Hooghof in Zellik en kasteel Diepensteyn in Steenhuffel zijn alle drie beschermde monumenten. Daarnaast maken het Hooghof en domein Diepensteyn deel uit van beschermde stads- en dorpsgezichten en zijn de tuinen van Diepensteyn opgenomen in de inventaris historische tuinen en parken. De Wiesbeekhoeve is vastgesteld als bouwkundig erfgoed, maar geen beschermd monument. Dit wil zeggen dat de erfgoedwaarde van de hoeve erkend is in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, maar dat de rechtsgevolgen voor dit onroerend erfgoed minder ingrijpend zijn dan voor beschermde monumenten.¹⁰²

Op een trekpaardenhoeve bevindt de paardenstal zich niet ver van het woonhuis. Het woongedeelte, de ruime stallen en schuren zijn vaak opgetrokken rond een gekasseid vierkant erf. Het Hooghof bijvoorbeeld is een eind achttiende-eeuwse Brabantse vierkantshoeve. Het woonhuis ligt in het noorden, de stallingen ten oosten van de binnenplaats, de schuur ten zuiden en het wagenhuis in het westen. De schuur stortte tijdens een storm van 1975 in. De hoeve van de familie Van Doorslaer en de Wiesbeekhoeve hebben een gelijkaardige opstelling. De nieuwe eigenaars van de Wiesbeekhoeve transformeerden de voormalige stoeterij om tot een Bed&Breakfast.¹⁰³

Figuur 48: Het Hooghof in Zellik, 2017.¹⁰⁴

¹⁰² 'Geoportaal', op: <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>, laatst geconsulteerd op 15 november 2016; 'Rechtsgevolgen', op:

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/rechtsgevolgen>, laatst geconsulteerd op 15 november 2016.

¹⁰³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 'Abdijhoeve 't Hooghof', op: www.inventarisonroenderfgoed.be, laatst geconsulteerd op 8 februari 2017.

¹⁰⁴ Gegevens Google Earth, 2017.

Figuur 49: Het woonhuis, de binnenkoer en links de voormalige paardenstallen van de hoeve Van Doorslaer in Imde, 2016.

4.3 Het werkend trekpaard

De landbouwsector draaide tot de jaren 1950-1960 in belangrijke mate op de inzet van krachtige trekpaarden. Niet toevallig heet het trekpaard in de volksmond ‘boerenpaard’. Werkende trekpaarden kon je niet alleen zien op akkers en velden, maar ook in bossen, op het strand, langs kanalen, in havens ... Bij verschillende technieken en gebruiken met een Belgisch trekpaard horen natuurlijk ook specifieke objecten. De belangrijkste die we in onze zoektocht tegenkwamen, bespreken we hieronder.

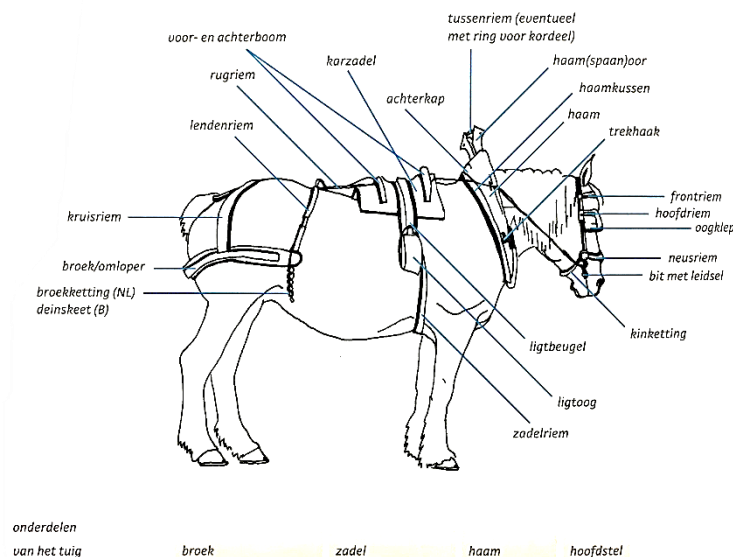
4.3.1 Landbouw

Figuur 50: Hoofdstellen en leidsels, ca. 2000. Collectie Diepensteyn.

Om te werken met een trekpaard moet men het eerst optuigen. Een paardentuig of gareeltuig bestaat uit vier delen. Met het mengedeelte bestuurt de menner het paard. Dit zijn onder andere het hoofdstel, de leidsels en de lijn of kordeel. Het haam of gareel maakt deel uit van het trekgedeelte van het paardentuig. Het draaggedeelte is het stuk waarmee een wagen aan het trekpaard wordt verbonden. Ten slotte hebben we nog de broek. Dit is het gedeelte van het tuig dat ervoor zorgt dat de wagen niet tegen het trekpaard komt.¹⁰⁵ We vinden paardentuigen, of onderdelen van paardentuigen terug in de collecties van Diepensteyn, erfgoedsite

Tienen, Hubert Aiaux, Robert Piessens, het Museum van het Belgisch trekpaard, het MOT en bij Van Doorslaer.

Figuur 51: Onderdelen van een trekpaardentuig.¹⁰⁶

¹⁰⁵ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOF W., *Het trekpaard*, p. 158; Collectie en informatiepanelen van het Museum van het Belgisch trekpaard; VAN PUymbrouck M., *Garelenmozaïek*, p. 6-7.

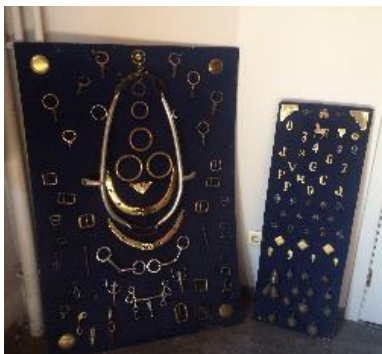
¹⁰⁶ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOF W., *Het trekpaard*, p. 158.

Mennen op kordeel

Dit is een traditionele mentetechniek. Het kordeel is een koord waarvan de boer het ene uiteinde vastknoopt aan een ring ter hoogte van de schoft van het paard. Het andere uiteinde houdt de menner in de hand. Hierdoor heeft de menner zijn tweede hand vrij om bijvoorbeeld de ploeg vast te houden. Zelfs een goed opgeleid driespan kan met één enkel kordeel (of één enkele lijn) gestuurd worden. De menner houdt dan het kordeel van het linkerpaard, het koppaar, in de hand en geeft het paard richtlijnen met zijn stem en rukjes aan het kordeel.

Figuur 52: Het mennen op kordeel, ongedateerd. Collectie KMBT.

Figuur 53: Versiering voor hoofdstellen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Diepensteyn.

Het mennen of het leiden van een trekpaard aangespannen aan een voertuig, gebeurt aan de hand van de teugels. De menner bestuurt de aanspanning via de leidsels die verbonden zijn met het bit en het hoofdstel van het paard. Met behulp van zijn stem, zweep en de leidsels geeft de menner het trekpaard aanwijzingen.

Stoeterij Diepensteyn stelt een grote collectie van een zestigtal bidden tentoon aan de toegangspoort van het domein. Daarnaast bezitten zowel Robert Piessens als de Stoeterij Diepensteyn verschillende ornamenten om hoofdstellen van paarden te versieren.

De bekendste versiering aan trekpaardentuigen zijn echter de bellen die de komst van een trekpaard al van ver aankondigen. Deze bellen kunnen de eigenaars van het paard aan het gareel of haam hangen. Vroeger hadden deze bellen een duidelijke functie. Weggebruikers hoorden het paard met kar tijdig aankomen dankzij het geluid dat de bellen bij iedere stap van het paard maakten. Voermannen herkenden ook de bewegingen die het paard maakte aan het geluid.

Figuur 54: Halsriem met bellen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Hubert Avaux.

Deze bellen vinden wij bij Hubert Avaux en bij de collectie van Stoeterij Diepensteyn.¹⁰⁷

Een haam of een gareel is de halsband waarmee het paard een voertuig of landbouwwerktuig voorttrekt. Het haam wordt zodanig gemaakt dat deze de belasting gelijkmatig over de borst van het paard verdeelt. Het is een ellipsvormige houten constructie met twee gebogen delen die aan de binnenkant bekleed is met leder.¹⁰⁸ De afwerking van een haam verschilt van regio tot regio en varieert van een sober afgewerkt gareel om te werken op het land tot een siergareel voor stoeten en processies. Marc Stalpaert bezit drie garelen, Robert Piessens heeft er een aantal, we vinden er terug bij het MOT en het Museum van het Belgisch trekpaard stelt het op maat gemaakte gareel van het trekpaard Avenir d'Herse tentoon.

Figuur 55: Siergarelen, ca. 1970-1980. Collectie Van Doorslaer.

Avenir d'Herse

De eigenaars van de succesvolle hengst Avenir d'Herse voerden in 1925 een heuse promotiecampagne. Ze verspreidden een foto waarop hij samen met zijn moeder aan het werk was op het land. Hiermee wilde men zijn goede karakter, werkwiligheid en kracht uitdrukken. Voor deze foto kreeg Avenir een gareel op maat gemaakt. De afmetingen van dit gareel zijn groter dan van andere garelen voor trekpaarden. Verder was het gareel gemaakt uit één stuk en kon dus niet opengemaakt worden aan de onderkant. Het gareel was afgewerkt met leer en is nu nog samen met de foto te bezichtigen in het Museum van het Belgisch Trekpaard.¹⁰⁹

Figuur 56: Gareel van Avenir d'Herse, 1925. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

¹⁰⁷ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 161; VAN PUYMBROUCK M., *Garelenmozaïek*, p. 199-205.

¹⁰⁸ DE SCHEPPER P., *In boerenhanden, inventaris Landbouwmuseum Landelijke Gilde Stekene*, Sint-Niklaas, 2014, p. 290-291.

¹⁰⁹ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 40; Collectie Museum van het Belgisch Trekpaard.

De familie Van Doorslaer bezit twee siergarelen, Stoeterij Diepensteyn bewaart een zestiental luxe- of siergarelen en de erfgoedsite Tienen stelt er een zestal tentoon. Hoewel het zware stukken zijn, bevinden de siergarelen van brouwerij PALM, het Museum van het Belgisch trekpaard en erfgoedsite Tienen zich in een beschutte ruimte. Voor de mooie garelen zijn ook speciale tuigen ontworpen om het gareel op te bewaren of tentoon te stellen. Dit is niet zo voor de gewone garelen.

Figuur 57: Zwenghout. Collectie NAVIGO.

Het zwenghout is een stuk hout dat een menner met strengen (touwen of kettingen) bevestigt aan het haam of gareel. Het zwenghout hangt achter het paard en heeft in het midden een ring die aan het werktuig of de kar wordt gehaakt.¹¹⁰ Verschillende zwenghouten behoren tot de collectie van het NAVIGO Visserijmuseum in Oostduinkerke, het MOT, Robert Piessens en Van Doorslaer.

Figuur 58: Een hooischudder en een spuitmachine uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Collectie MOT.

De erfgoedobjecten die onder de categorie van werktuigen en voertuigen vallen, zijn de grootste onder het erfgoedmateriaal van de trekpaarden. De ruimte die nodig is om deze objecten te bewaren, is de reden dat we ze niet in iedere collectie terugvinden.¹¹¹ Slechts in enkele gevallen bewaren eigenaars deze objecten in een ruimte beschermt tegen weersomstandigheden. De collecties van het Museum van het Belgisch trekpaard, het MOT, Robert Piessens, Van Doorslaer en Marc Stalpaert bevatten nog oude landbouwwerktuigen. Het gaat hier in totaal om een honderdtal werktuigen waarvan meer dan 80 te vinden zijn in de collectie van het MOT. Dit zijn verschillende soorten ploegen, hooikeeders, weideslepen, zaaimachines, spuitmachines ...

¹¹⁰ DE SCHEPPER P., *In boerenhanden*, p. 286-287.

¹¹¹ Collectie Diepensteyn, Van Doorslaer, Robert Piessens, Marc Stalpaert, Museum van het Belgisch Trekpaard, MOT.

Figuur 59: 'De Oogstwagen' van Karel De Bauw (1909-2002). Deze prent vonden we terug op een uitnodiging gericht aan de familie Verheyden. Collectie Verheyden.

Zwoegende trekpaarden op akkers waren in het begin van de twintigste eeuw een geliefd onderwerp van kunstenaars. Vandaar dat we niet enkel landbouwwerktuigen in collecties aantreffen maar ook kunstwerken. We denken hierbij aan werken van Romain Malfliet (1910-2006) en Karel De Bauw (1909-2002). Romain Malfliet was schilder, aquarellist en etsen en bekend om zijn werk over pittoreske hoekjes van het Waasland, Antwerpen en Vlaamse steden en dorpen. Trekpaarden waren uit deze landschappen niet weg te denken.¹¹² Karel De Bauw werd geboren in Asse. Vanaf 1948 focuste hij zich

in zijn werk op het landelijke volksleven en het panoramisch landschap van het Pajottenland en het Brabants trekpaard. Zijn inspiratie vond hij bij de paarden op het Hooghof in Zellik.

In de collecties van de trekpaardenfokkers zijn foto's van werkende trekpaarden veel minder talrijk dan bijvoorbeeld foto's van kampioenpaarden. In het stadsarchief van Leuven vinden we in de fotocollectie van Paul Vanden Eynden, de secretaris van de Centrale voor Seizoensarbeiders, een tiental foto's van seizoensarbeiders met hun paarden uit de jaren 1950-1960. Foto's van werkende trekpaarden komen wel voor in de fotocollectie van de Boerenbond op het KADOC en de online collectie van het KIK/IRPA, met name de fotocollectie van Jacques Hersleven.

4.3.2 Boomslepers

Het trekpaard is nog steeds een geliefde trekkracht in het bos. Door zijn wendbaarheid, kleinere omvang en lager gewicht in vergelijking met een tractor is een trekpaard hier makkelijker in te zetten. Trekpaarden verstoren het bodemleven veel minder dan tractoren. De Kempen en de Ardennen zijn streken waar natuurbeheerders trekpaarden nog inzetten voor het onderhoud van bossen. Ze zijn ideale werkers om boomstronken of grote hoeveelheden hout uit het bos weg te slepen, maar trekken ook bomen uit. Zowel de grotere en zwaardere Belgische trekpaarden als de Ardenner trekpaarden werken in de bossen.¹¹³ Bovendien is de inzet van trekpaarden in de Belgische bossen een ecologische manier van bosbeheer.

¹¹² 'Malfliet, Romain (1910-2006)', op: <http://etsen.blogspot.be/2006/04/malfliet-romain-1910-2006.html>, laatst geconsulteerd op 3 oktober 2016.

¹¹³ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 164-165.

Figuur 60: Een mallejan of boomsleper, eerste helft twintigste eeuw. Collectie MOT.

Meestal gebruikt een boomsleper enkel een uitsleepketting als hulpmiddel. Dit is een ketting die rond de boomstam hangt en die hij met een haak aan het tuig van het paard verbindt. Hierbij sleept de boomstronk wel over de grond. Bij een mallejan hangt de stam met behulp van kettingen vast aan de mallejan zelf. De last is voor het trekpaard lichter en de ondergrond loopt minder beschadiging op. Om makkelijk over hindernissen in het bos te geraken kunnen mallejans wielen hebben tot wel twee meter. Zowel Robert Piessens als het MOT bezitten een mallejan. Het Karrenmuseum in Essen heeft er een tiental.¹¹⁴

4.3.3 Natiepaarden

De natiepaarden waren de werkpaarden van de Antwerpse haven. Begin 1900 werkten er meer dan 600 natiepaarden. Ze waren noodzakelijk voor het transport in de haven en trokken de zogenaamde natiewagens gevuld met de scheepslading van de kaai naar de loodsen, stations, fabrieken, afnemers ... en omgekeerd. Een natiewagen is een vierwielige wagen met een zeer lage bodem. De collectie van de Katoen Natie heeft er nog enkele in bezit en ook in het Karrenmuseum in Essen kan je nog een natiewagen vinden.¹¹⁵

Figuur 61: Een natiewagen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Karrenmuseum.

¹¹⁴ Collectie MOT; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 133.

¹¹⁵ Collectie Katoen Natie.

Kurt Peiser (1887-1962) was een Belgische schilder bekend om zijn etsen en litho's over ellende, armoede, landschappen, zeegezichten en volkse figuren. Hij is geboren in Antwerpen en groeide op langs de Antwerpse haven. Hij kreeg zijn opleiding aan de academie van Antwerpen. In zijn werk toont hij het hard labeur van de natiepaarden.¹¹⁶

Figuur 62: Ets Kurt Peiser (1887-1962) natiepaard. Collectie Hubert Avaux.

In Nederland noemde men de paarden ingezet in de haven 'de sleeperspaarden'. Vanaf de jaren 1920 vervingen de eerste tractoren en vrachtwagens de natiepaarden. Onderhoud en verzorging van de paarden werd te duur. Het laatste natiepaard van Antwerpen vertrok in 1960.¹¹⁷

Figuur 63: Natiepaarden ingespannen voor een natiewagen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Katoen Natie.

¹¹⁶ 'Kurt Peiser (1887-1962) biographie', op: <http://www.kurtpeiser.be/textes/>, laatst geconsulteerd op 17 maart 2017.

¹¹⁷ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 179; DEVOS G., *Katoen Natie 150 years*, p. 99-100.

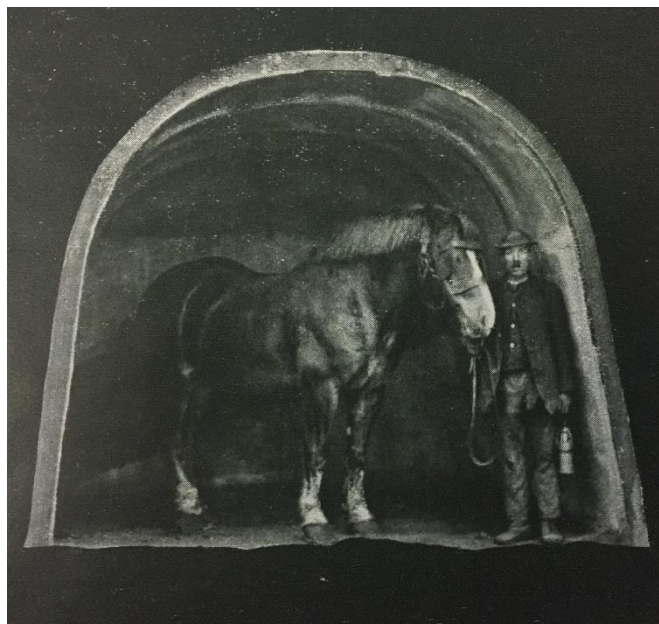
4.3.4 Mijnpaarden

Al sinds halverwege de negentiende eeuw werkten trekpaarden in de mijnen om vooral de zwaar beladen kolenwagens te vervoeren. Men bracht de geblinddoekte trekpaarden met de lift de mijnschachten in. De stallen voor deze mijnpaarden bevonden zich ondergronds. Eenmaal een trekpaard beneden was, bleef hij er een tiental jaar.¹¹⁸ De mijnpaarden stonden ook wel bekend als de 'putpaarden'. Na de Tweede Wereldoorlog vervingen diesel- en persluchtlocomotieven meer en meer de paarden. De laatste mijnpaarden van België werkten tot in 1962 in de steenkoolmijn Hasard Cheratte, in Visé in de provincie Luik.¹¹⁹

Figuur 64: Mijnwerkers met hun mijnpaarden, 1926-1927. Collectie KMBT.

De mijnpaarden beschikten over een speciale uitrusting voor de bescherming van hun hoofd. Dit was een leren kussen dat als een helm tussen de twee oren van het paard lag.¹²⁰ We vonden een tiental foto's terug van deze mijnpaarden.

Figuur 65: Trekpaarden in de mijnschachten met een speciale uitrusting voor de bescherming van hun hoofd, ca. 1926-1927. Collectie Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (PCCE) en KMBT.

¹¹⁸ 'Van de Middeleeuwen tot de Moderne Tijden', op:

<http://users.belgacom.net/bn033404/Geschiedenis/Nu/nu.htm>, laatst geconsulteerd op 7 oktober 2016; VAN PARIJS F., 'De Mijnwerker en 'zijn' paard', in: *HOLVEO*, 1992, p. 101.

¹¹⁹ 'Hasard Cheratte', op: www.koolmijnen.be, laatst geconsulteerd op 19 december 2016; E-mail Peter Bloemen (Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed), 7 februari 2017.

¹²⁰ 'Putpaarden konden tellen, Jos en Jef Thoné verzorgden viervoetige slepers van Eisdense mijn', in: *De eeuw van het zwarte goud*, 2001, p. 29.

4.3.5 Belgische trekpaarden als legerpaarden

Naast hun nut in de landbouw hadden trekpaarden een belangrijke functie op het slagveld. Hierdoor bezaten de overheid, gezagsdragers en adel zelf paarden voor militaire doeleinden. Zelfs al veranderde de krijgsstrategie, toch bleven sterke paarden met uithoudingsvermogen onmisbaar voor het leger. Voor de cavalerie waren snelle paarden noodzakelijk. De artillerie en het transport van goederen hadden trekpaarden nodig. De vele oorlogen van Karel de Stoute tot Napoleon, maar ook de beide wereldoorlogen, waren rampzalig voor de paardenstapel.¹²¹

Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam België onder Duits mandaat te staan. Dit met nefaste gevolgen voor de Belgische landbouw. Het leger moest over een aanzienlijke hoeveelheid paarden beschikken die dienst konden doen als rijdier, maar vooral moesten werken als last- en trekkracht. Het leger was in 1914 nog niet sterk gemotoriseerd en de voertuigen die bestonden waren niet efficiënt op de modderige en moeilijk toegankelijke terreinen.

Voor de geallieerden was er een constante toevoer aan last- en trekdieren vanuit de Verenigde Staten. Het Duitse leger deed beroep op de paarden van de lokale bevolking in de bezette gebieden. Bij de opeising vormden de stamboeken voor de bezetter de ideale bron om trekpaarden op te sporen. Dit gold trouwens niet alleen voor de trekpaarden, maar ook voor karren en wagens die van pas konden komen. Een dierenarts onderzocht de paarden of ze wel geschikt waren voor dienst. Goedgekeurde dieren kregen van het Duitse leger een inschrijvingsnummer gebrand in de linker voorhoef en een regimentsteken.

Niet enkel trekpaarden maar ook de runderen ontsnapten niet aan het oog van de Duitse bezetter. Het aantal dieren in België daalde met een derde en alle initiatieven en verenigingen die zich inzetten voor rassenverbetering kwamen stil te liggen.

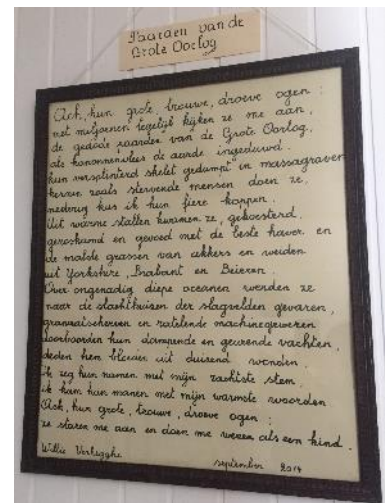
Naast de opvoedingen regelde de bezetter ook de inschrijvingen van nieuwe paarden en reglementeerde ze de fokkerij van trekpaarden en vee. Om paarden uit handen van de Duitsers te houden, verkochten veel fokkers hun topproducten aan buitenlanders. Zo verhuisden veel kwaliteitsvolle fokpaarden naar Nederland, wat de start betekende van de succesvolle Nederlandse fokkerij in Belgische trekpaarden. Op 22 december 1914 kreeg Nederland dan ook zijn eigen Stamboek voor het Nederlands trekpaard (Belgische type). Generaal Ludwig Von Falkenhausen was sinds het voorjaar van 1917 bevelhebber van de Duitse bezettingsmacht en berekende dat ze ongeveer 160.000 paarden opeisten voor legerdienst. De Belgische trekpaardenstapel werd vlak voor de oorlog geschat op 325.000 dieren. Dit betekende dat het aantal trekpaarden tijdens de Eerste Wereldoorlog zo goed als halveerde. Bezet België kon steeds minder rekenen op eigen trekkracht.¹²²

¹²¹ DE GREEFF L. en WOLFS P., 'De geschiedenis van het Belgisch trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 17 februari 2017; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 22-23; GOEDLEVEN E., 'Het Belgisch trekpaard. Levend cultureel erfgoed.', in: *M&L*, nr. 4, vol. 10, 1991, p. 6-7.

¹²² *Hondse oorlog, dieren in de Grote Oorlog 1914-1918*, Brussel, 2009, p. 5-7; ERVYNCK A. en LENTACKER A., 'They shoot horses, don't they? Skeletten van paarden en muil dieren als erfgoed uit de Grote Oorlog', in: *M&L*, jg. 33, nr. 2, 2014, p. 6-15; VANDEWEYER L., 'De Eerste Wereldoorlog. Ook rampzalig voor de huisdieren in België', in: *Leidschrift*, jg. 20, nr. 3, 2005, p. 110; LABOUCHERE P.C., *De geschiedenis van het Belgisch trekpaard en de*

Ook op het Hooghof moest de familie Verheyden trekpaarden afstaan aan de Duitsers. In totaal eisten de Duitsers dertien trekpaarden op. De verkoop van veulens viel stil, hierdoor bleef op de hoeve in Zellik na de Eerste Wereldoorlog het aantal trekpaarden min of meer gelijk.¹²³ In het familiearchief van de familie Verheyden bevinden zich documenten gericht aan de Rechtbank voor Oorlogsschade om een vergoeding te vragen voor de paarden. De dertien in beslag genomen paarden staan er beschreven met naam, geslacht, leeftijd, stamboeknummer, plaats van opeising, het door de bezetter betaalde bedrag en hoeveel de huidige waarde van het paard zou zijn. De familie Verheyden kreeg van de Duitse bezetter gemiddeld 1.131 frank per paard terwijl de waarde na de Eerste Wereldoorlog op gemiddeld 5.377 werd geschat. Uiteindelijk kreeg de familie Verheyden van de rechtbank een schadevergoeding van gemiddeld 3.038 frank per paard toegekend.¹²⁴

Het Museum van het Belgisch trekpaard organiseerde van oktober 2014 tot oktober 2015 een tijdelijke tentoonstelling over het paardenleed tijdens de Grote Oorlog. De Denderleeuwse dichter Willy Verheghe (°1947) schreef speciaal voor deze tentoonstelling een gedicht over de paarden tijdens de Eerste Wereldoorlog, daarnaast kreeg ook het oorlogspaad in de kunst een plaats. Een werkgroep WO I onder leiding van historica Carla Cosijns-Meert verzamelde historische informatie, documenten, voorwerpen en beeldmateriaal. Het publiek kon kennis maken met oud videomateriaal, archiefstukken van Galmaarde en Vollezele, oude boeken en tijdschriften, geschriften uit de oorlog, schedels van oorlogspaarden, een gasmasker voor paarden ... De meeste info was afkomstig uit het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis en de archieven van Vollezele en omliggende gemeenten. Naar aanleiding van deze tentoonstelling bracht Theo Van Lathem (°1929), één van de medestichters van het Museum van het Belgisch trekpaard, een nieuw boek uit *Paardenleed, Oorlog 1914-1918*.¹²⁵

Figuur 66: Gedicht van Willy Verheghe 'Paarden van de Grote Oorlog', 2014. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

invloed van Indigène du Fosteau op de Nederlandsche trekpaardfokkerij, Maastricht, 1927, p. 72; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 30-31; BRULLOT D., *Het oog van de meester maakt het vee vet? Rundveeverbetering in België (1880-1919)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Geschiedenis KU Leuven, 2010, p. 45; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 74.

¹²³ VERHEYDEN V., 'De periode van de Eerste Wereldoorlog 1914-1918', op: www.vikverheyden.be, laatst geconsulteerd op 10 oktober 2016.

¹²⁴ VERHEYDEN V., 'Opeising door de Duitsers', op: www.vikverheyden.be, laatst geconsulteerd op 10 oktober 2016.

¹²⁵ KEMPENEER F., 'Tijdens de 'Grote Oorlog' kwamen er 9 miljoen paarden om het leven', op: <http://www.persinfo.org/2014/10/15/%E2%80%9Ctijdens-de-%E2%80%99grote-oorlog%E2%80%99-kwamen-er-9-miljoen-paarden-om-het-leven%E2%80%99D>, laatst geconsulteerd op 26 oktober 2016; 'Paardenleed in de grote oorlog 14-18', op: <http://www.museumvanhetbelgischtrekpaard.be/>, laatst geconsulteerd op 26 oktober 2016; Van LATHEM T., *Paardenleed, Oorlog 1914-1918*, Sint-Pieters-Leeuw, 2014.

De eerste naoorlogse nationale prijskamp in België vond plaats in 1919. Tot 1925 was het aan het aantal inschrijvingen te merken dat de Belgische trekpaardenstapel zware verliezen had geleden. Fokkers eisten opgevorderde trekpaarden terug en zorgden ervoor dat hun merries zoveel mogelijk drachtig werden. Ook de overheid kocht paarden aan van de buurlanden. In 1924 zorgde dit voor een record aantal inschrijvingen van nieuwe trekpaarden in het stamboek met maar liefst 14.808 veulens.¹²⁶ Op deze manier herstelde de trekpaardenstapel van België zich vrij snel tijdens het interbellum en Belgische trekpaarden bleven een belangrijk exportproduct tot eind jaren 1920. Fokkers legden hallucinante bedragen neer voor een dekking van een tophengst of voor de koop van kampioenen. Trekpaarden waren statussymbolen voor de grote landbouwbedrijven.¹²⁷

Tijdens de Tweede Wereldoorlog liepen de Belgische trekpaarden weinig gevaar om te worden opgevorderd door de bezetter. Op 31 augustus 1940 kreeg de KMBT bevestiging via een algemene brief van Generaal Alexander Von Falkenhausen, neef van de eerder vernoemde Ludwig Von Falkenhausen, dat de koudbloedpaarden erkend in het stamboek van de KMBT gevrijwaard bleven van opeisingen. Alle ingeschreven paarden, de zichtbaar drachtige merries en de jonge veulens kregen vrijstelling als de eigenaar een dekbewijs of inschrijvingsbewijs van het paard kon voorleggen. Fokkers lieten hun merries dan ook massaal dekken. De stamboeken van deze periode zijn dan ook veel dikker dan vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast ontving de KMBT veel aanvragen van fokkers voor een inschrijvingsbewijs of pedigree van hun trekpaarden in het stamboek. Frida van 't Hooghof, merrie van de gebroeders Verheyden, kreeg bijvoorbeeld haar certificaat van inschrijving in 1941. In 1944 kreeg ze de bevestiging dat de KMBT haar rangschikte onder de elite-merries van het Belgisch zwaar trekras en ten dienste van de Belgische fokkerij moest blijven.¹²⁸

¹²⁶ Zie tabellen en grafieken in bijlage 2.

¹²⁷ WOLFS P. en DE GREEFF L., 'De geschiedenis van het Belgisch trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 11 oktober 2016; PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 36; DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 74-75.

¹²⁸ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 72-75; Collectie Vik Verheyden

 ROYAUME DE BELGIQUE
 SOCIÉTÉ ROYALE
“ LE CHEVAL DE TRAIT BELGE ”
 CERTIFICAT D'ORIGINE

Le Secrétaire de la Société Royale « LE CHEVAL DE TRAIT BELGE »,
 à Bruxelles, certifie que le poney Frida van 't Hooghof appartenant à
Monsieur Verheyden, Richard domicilié à Zellik est inscrit dans
 le 37e volume du Stud-Book des Chevaux de Trait Belges, sous le numéro 37/6689.

GÉNÉALOGIE

Ce cheval a été élevé par Monsieur Verheyden, Jules à Zellik.
 Son père Vicomte de Marcq (n° 21/1316) } par Albion d'Hor (n° 23/1892)
 hors Mouche Labiau (n° 24/5315)
 Sa mère Belgica du Hooghof (n° 23/8317) } par Neuvier du Hooghof (n° 24/5232)
 hors Triomphe du Hooghof (n° 29/13459)

SIGNALEMENT

Frida van 't Hooghof, poney, née le 17/10/1916 à Zellik, le 8 MARS 1941
 est prolongé jusqu'au 1er mai 1932 chez Monsieur Verheyden, Jules de Zellik.
 Le Secrétaire, Georges Verheyden

Cette preuve d'identité doit suivre le cheval lorsqu'il change de propriétaire. — Les mutations sont indiquées au verso. Il ne peut être délivré de duplicata de cette pièce.

Figuur 67: Pedigree van Frida van 't Hooghof 1941. Collectie Vik Verheyden.

ABSCHRIFT - (Copie)

Militärbefehlshaber —
in Belgien und Nordfrankreich
IVc / Az. 18

O.U., den 31.8.40

Betr.: Gestüte im besetzten Gebiet.

Société Royale - Le Cheval de Trait Belge -
Rue Royale 60.
Bruxelles.

An die in Belgien und Nordfrankreich liegenden Truppen ist folgender Befehl ergangen.

" Folgende Gruppen von Pferden dürfen auf keinen Fall beschlagnahmt werden.

I. Pferde der Trabrenngesellschaft Belgiens mit folgenden Rennleistungen.

3 jährige Pferde mit einer offiziell eingetragenen Geschwindigkeit von 1.40'' per km.,

4 jährige Pferde mit einer offiziell eingetragenen Geschwindigkeit von 1.36'' per km. und

5 jährige Pferde und ältere mit einer offiziell eingetragenen Geschwindigkeit von 1.33'' per km.

II. Kaltblutstuten und Hengste, die von der Zuchtvereinigung " Société Royale - Le Cheval de Trait Belge - " durch besonderen Ausweis (Certifikat) als Zuchttiere bezeichnet sind. "

Die Truppe ist ausdrücklich darauf hingewiesen, dass bei Bedarf von Pferden nur auf die in den Pferdeparken vorhandenen Pferde zurückzugreifen ist.

(gez) von Falkenhausen

General d. Inf.

Figuur 68: Bevel verspreid door de bezetter met uitleg over welke paarden militairen niet mochten opeisen, 1940. Collectie Vik Verheyden.

4.3.6 Transport- en verhuissector

Ook de verhuissector maakte graag gebruik van deze sterke viervoeters. Verhuisfirma Vandergoten uit Brussel bijvoorbeeld verzorgt reeds vier generaties lang verhuizingen. René Vandergoten was in Brussel de laatste verhuizer die tot in 1970 met Belgische trekpaarden paarden de inboedels van welstellende klanten verhuisde.¹²⁹ Vandergoten stelde ook zijn paarden ter beschikking van de processies en stoeten in Brussel en tuigde hen hiervoor op met siergarelen.

Figuur 69: Siergarelen van de verhuisfirma Vandergoten uit Brussel, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

Verhuisfirma Vandergoten startte met de grootvader van René. Hij begon met transport van goederen voor burens, vrienden en kennissen rond 1870. Hij had toen twee paarden. Het is pas een generatie later, als de vader van René de verhuisactiviteiten verder zette, dat Firma Vandergoten tot een groot familiebedrijf uitgroeide. Hij kocht moderne verhuismotors, Belgische trekpaarden van goede afkomst en zorgde voor ruimere opslagplaatsen of depotruimtes. Tijdens de gloriejaren van de firma Vandergoten, tussen 1939 en 1956, werkten er ongeveer 23 paarden. Maar wanneer de jaren 1950 voorbij waren, werd het steeds moeilijker om met paarden te blijven werken. Het stadsverkeer nam toe en het werd moeilijker om jonge geschoolde en gemotiveerde bestuurders te vinden. Ook de kwaliteit van de paarden ging er niet op vooruit en de kosten van het onderhoud van de grote schuur namen alleen maar toe. De familie Vandergoten nam afscheid van hun laatste trekpaarden in 1970 en ging volledig over tot gemotoriseerde voertuigen. Hetzelfde jaar vernielde een grote brand in het depot vele van de oude voertuigen van de familie Vandergoten.¹³⁰ De verhuisfirma schonk een deel van de collectie garelen aan het Museum van het Belgisch trekpaard. Het gaat om twee siergarelen en een viertal gewone garelen.

Naast de verhuissector stonden de trekpaarden ook bekend als de eerste trekkraft voor de voorlopers van onze huidige bussen of trams, de omnibus. Rond 1850 was de paardentram geen onbekend beeld in de meeste steden.¹³¹ Passagiers namen in deze grote overdekte wagens tegenover elkaar plaats. Privémaatschappijen, zoals firma De Roeck, organiseerden dit eerste reizigersvervoer in België. Firma De Roeck baatte onder andere de verbinding Gent-Schelderode (of Aalst) uit. Door de technische vooruitgang nam het gebruik van trekpaarden voor passagiersvervoer al af tegen het einde van de negentiende eeuw. Ze moesten plaats maken voor de eerste elektrische of gemotoriseerde voertuigen.¹³²

¹²⁹ 'Paard & rijtuig sluit het jaar in schoonheid af', op: <http://www.hoefnet.nl/home/site/nieuws/paard-rijtuig-sluit-het-jaar-in-schoonheid-af>, laatst geconsulteerd op 11 oktober 2016.

¹³⁰ WOLFS P., 'ETS. Vandergoten', op: www.chevaletforet.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

¹³¹ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 178.

¹³² 'Omnibus', op: www.karrenmuseum.be, laatst geconsulteerd op 19 december 2016.

Figuur 70: De omnibus ca. tweede helft negentiende eeuw. Een voorloper van de huidige bussen en trams. Collectie Karrenmuseum.

Het Karrenmuseum in Essen bewaart meer dan 200 historische ongemotoriseerde voertuigen. Onder de categorie handelswagens vinden we brouwerskarren, natiewagens, verhuishagens, voermanswagens ...

Vóór de introductie van gemotoriseerde voertuigen stonden trekpaarden in voor het zware vervoer tussen brouwerijen en hun klanten. Nu staan de trekpaarden symbool voor het authentieke en nostalgische karakter van het bierbrouwen. In Vlaanderen staat brouwerij Palm hiervoor bekend. De collectie van Diepensteyn bestaat uit een elftal gerestaureerde wagens uit 1930-1950. Dit zijn tonnen- of bierwagens, een ralliekar, bakkenwagen, pretkar, wagonette ... De stoeterij zet de wagens nog in tijdens evenementen en wedstrijden.

Figuur 71: Wagens van collectie Diepensteyn.

4.3.7 Garnaalvissers te paard

Garnaalvissen is een kusttraditie die de lokale boeren oorspronkelijk uitvoerden als aanvulling op het inkomen. Vandaag is Oostduinkerke de enige kustplaats ter wereld waar de garnaalvisserij te paard nog bestaat. De Garnaalvisserij te paard werd in 2013 opgenomen in de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van UNESCO.

Garnaalvissers zetten trekpaarden in om de grote netten in het ondiepe zeewater voort te trekken. De vangst duurt meestal twee tot drie uur, op het moment dat het laagtij is. Het net wordt door twee zijdelingse planken of scheerborden horizontaal opgehouden, een ketting sleept over het zand en vlotters (een drijflichaam) laten de bovenzijde van het net drijven.¹³³

Een preekstoel maakt deel uit van het paardentuig van een garnaalvisser. Een preekstoel heeft bij de garnaalvissers dezelfde functie als een zadel. Dit zadel is opgebouwd uit twee houten bogen die vastzitten aan twee gebogen planken die aansluiten bij de vorm van de paardenrug. Deze preekstoel legt de garnaalvisser op een deken op de rug van het trekpaard, waarna hij het met een riem, die rond de buik van het trekpaard ligt, vastmaakt. Op de preekstoel legt de visser nog een zak met roggestro.

Figuur 72: Visplanken en een preekstoel van een garnaalvisser, ongedateerd. Collectie NAVIGO.

¹³³ 'Paardenvissers', op: <http://paardevissers.be/>, laatst geconsulteerd op 9 november 2016.

4.4 Traditionele ambachten en technieken

4.4.1 *De hoefsmid*¹³⁴

Vanaf een leeftijd van drie jaar kan een trekpaard hoefbeslag krijgen. Eerder heeft nog geen zin, omdat de hoef (hoornschoen) van het paard nog groeit en hierdoor de hoefijzers na enkele weken loskomen.

Het hoefbeslag vermijdt slijtage van de hoeven op verharde wegen en zorgt ervoor dat het paard een correcte beenstand aanhoudt. Een hoefsmid beslaat het dier elke tien tot twaalf weken zodat het paard geen problemen krijgt met losse ijzers en afbrekende hoefranden. Nieuw beslag aanmeten duurt ongeveer anderhalf uur.

Figuur 73: Travalje, ongedateerd. Collectie MOT

De hoefsmid neemt het oude hoefijzer weg, werkt de hoef van het paard bij en plaatst een nieuw ijzer. Hij werkt het ijzer af volgens het werk dat het trekpaard zal moeten doen en de omstandigheden waarin dat zal gebeuren. Trekpaarden voor keuringen bijvoorbeeld krijgen een grote ronde hoef aangemeten. Dit is een puur esthetische overweging, voor een trekpaard hoeft dit niet noodzakelijk. Werkende paarden krijgen eerder een smallere hoef.¹³⁵

Een hoefstal of travalje is een stellage die een hoefsmid gebruikt om trekpaarden te beslaan. Een hoefsmid kan een trekpaard niet 'uit de hand' beslaan omdat het been van het paard te zwaar is. Hij werkt met een mobiele hoefstal of travalje waarop de benen één voor één op een steun beslagen of bekapt worden. We vonden een travalje bij het MOT, Diepensteyn en de collectie Van Doorslaer.

Zowel het MOT als het Museum van het Belgisch trekpaard wijden een deel van hun collectie aan het ambacht van de hoefsmid. Het MOT heeft niet minder dan 155 objecten die bij dit ambacht van pas komen. We denken hierbij aan hoefhakmessen, hoefraspen, hoef tangen, messen, vijlen maar ook meer dan twintig hoefijzers, nagels, smeedhamers ... In het Museum van het Belgisch trekpaard zien we een twintigtal objecten van de hoefsmid. Het gaat hier om een drietal hoefijzer, hamers, vijlen ...

¹³⁴ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 115; Collectie en paneelteksten Museum van het Belgisch trekpaard.

¹³⁵ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 116.

4.4.2 De gareelmaker¹³⁶

Een op maat gemaakt gareel is cruciaal voor de juiste krachtverdeling van een trekpaard. Voor dit maatwerk gebruikt de gareelmaker een hele collectie speciale gereedschappen. Het gareel is een tuig dat om de hals van het paard hangt. Dankzij het gareel wordt de schoft (het hoogste deel van de rug tussen de schouder toppen) ontlast en gaat de schouder meetrokken.

Het maken van een gareel begint met het meten van de hals. Op basis van deze maten maakt de gareelmaker de spanen die de vorm hebben van de paardenhals. Op de kromming van de spaan brengt hij een ijzeren of koperen plaat aan met als doel het geheel te verstevigen. Beide spanen worden bovenaan vastgemaakt met lederen vlechtwerk.

Rond de spanen komt leder dat de gareelmaker aan de zijde van de hals van het paard vult met koeienhaar.

Figuur 74: Werkmeubel van de gareelmaker, de gareelmakersstoel, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

Om leren riemen te naaien gebruikt een gareelmaker een naaispan of naaispaan. Hij houdt een naaispan geklemd tussen zijn benen zodat hij beide handen vrij heeft om te naaien. De naaispan heeft de vorm van

een tang, is vrij groot en uit hout vervaardigd. Zowel het MOT als het Museum van het Belgisch trekpaard hebben een naaispan in hun collectie.¹³⁷

Figuur 75: Een naaispan, werktuig van de gareelmaker, ongedateerd. Collectie MOT en Museum van het Belgisch trekpaard.

¹³⁶ PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, p. 161; Collectie en paneelteksten Museum van het Belgisch trekpaard; VAN PUymbrouck M., *Garelenmozaïek*, p. 65-67.

¹³⁷ 'Zadelmakerij', op: www.corohda.be, laatst geconsulteerd op 20 december 2016.

4.4.3 Verzorging van een trekpaard

Om een paard gezond te houden moeten eigenaars en verzorgers steeds alert zijn voor veranderingen of eventuele problemen. Zowel de veearts als de fokker spelen hierin een belangrijke rol.

De fokkers en landbouwers konden sinds 1878 een landbouwopleiding volgen aan het Landbouwinstituut in Leuven. Verbeterde wetenschappelijke opleidingen en nieuwe inzichten in productiemethoden moesten weerstand bieden aan de landbouwcrisis die Europa en België trof in de tweede helft van de negentiende eeuw. De eerste studenten waren kinderen van rijke grondbezitters die op deze manier de nodige kennis wilden verwerven om zelf het familiegoed in de toekomst te kunnen beheren.¹³⁸

Eén van de proffen die in Leuven les gaf over paarden was Joseph Constant Leopold Frateur (1877-1949). Hij was decaan van het Landbouwinstituut en gaf het vak zoötechniek. Hij stond vooral bekend voor zijn pionierswerk inzake erfelijkheid bij dieren. Zijn cursus *Een overzicht van het hoefbeslag* was in 1906 de eerste Nederlandstalige cursus die gegeven werd aan het Landbouwinstituut. Hij deed veldonderzoek naar de effecten van de gangbare zoötechnische methoden bij trekpaarden, hoenders en runderen in België.¹³⁹ In het universiteitsarchief van de KU Leuven zijn twee notaboeken uit 1904 te vinden met notities over het vak *Zoötechnic* en het vak *Exterieur du cheval* gegeven door Leopold Frateur. Tot de leerstof van Zoötechniek behoorde toen een ruim gedocumenteerde cursus van vergelijkende anatomie en fysiologie van huisdieren. De cursus ging over de kweek van paarden, runderen, varkens en gevogelte. Het eerste deel behandelde het paard als onderwerp. In deze schriftjes zijn nota's te vinden over de uiterlijke kenmerken van het trekpaard, hoefbeslag, voortplanting ...

In het kader van de opleiding die Frateur gaf publiceerde hij tussen 1905-1910 een serie artikelen in het weekblad *De Boer* over de *Schoonheid van het Paard*, dit was een Nederlandstalige versie van zijn cursus *l'Exterieur du cheval*.¹⁴⁰ Deze stukken gaan specifiek over de uitwendige kenmerken van het Belgisch trekpaard. Naast zijn publicaties over het exterieur van het Belgisch trekpaard publiceerde Frateur nog andere relevante artikels in *De Boer* zoals de *De geraaktheid der paarden* in 1904 of *Het beslag der landbouwpaarden* in 1929.

De Universiteitsbibliotheek bezit de publicatie van Frateur *De ouderdomsbepaling van het paard, door het gebit*, uitgegeven in Brussel in 1923. In deze kleine praktische gids richtte Frateur zich naar alle paardenliefhebbers. Aan de hand van het gebit van een paard kan je de leeftijd van het dier nauwkeurig bepalen. Het boekje verwijst naar het belang van een goede inschatting van de leeftijd van het paard om zo zijn economische waarde in te schatten. Het laatste hoofdstuk

Figuur 76: FRATEUR J.L., *De ouderdomsbepaling van het paard door het gebit*, Brussel, 1923. Tekening van een paardenschedel van Edmond Tschaggeny. Collectie Universiteitbibliotheek KU Leuven.

¹³⁸ WOESTENBORGH B., SEGERS Y. en HERMANS R., *In het spoor van Demeter*, Leuven, 2005, p. 14-15.

¹³⁹ GOBIN A., *Professor J.-Leopold Frateur*, p. 100-103.

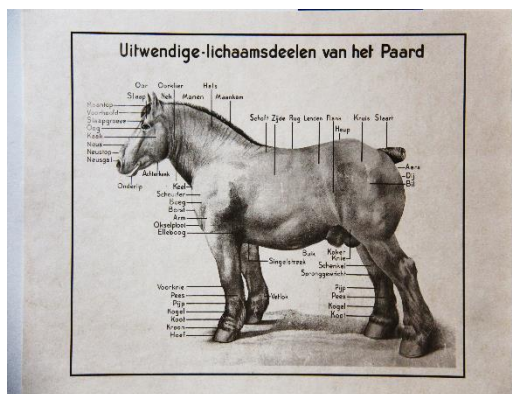
¹⁴⁰ GOBIN A., *Professor J.-Leopold Frateur*, p. 87.

beschrijft ook de praktijken die verkopers aanwendden om het gebit van een paard te manipuleren en het zo jonger of ouder te doen overkomen bij eventuele kopers. Volgens Frateur heeft een paard de grootste waarde wanneer het volgroeid, of zes jaar is. Frateur verwijst in dit boekje naar de trekpaarden Bayard en Brillant als beroemde Belgische paarden en als stamvaders van het Belgische paardenras. Deze uitgave bevat 28 gekleurde platen van Edmond Tschaggeny.¹⁴¹

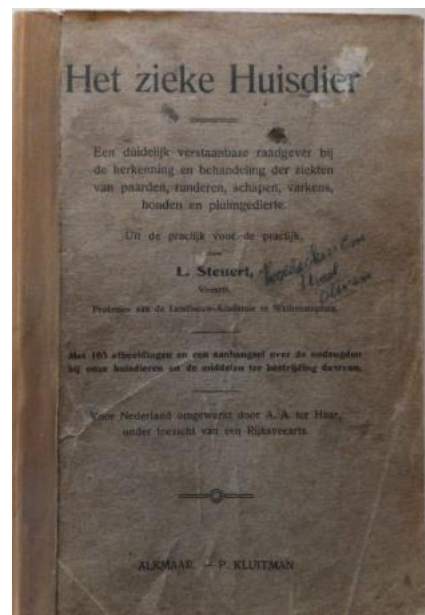
Leopold Frateur studeerde zelf in 1899 af als veearts aan de richting Diergeneeskunde te Kuregem. In 1930 bestond er in België slechts één instelling waar men voor veearts kon studeren, nl. de *Ecole de Médecine vétérinaire* te Kuregem. De Gentse universiteit startte vanaf 1933 met een Vlaamse veeartsenijopleiding.¹⁴²

Landbouwers die geen hogere opleiding genoten hadden, konden instructies krijgen over de verzorging van (trek)paarden van vader op zoon, maar ook van veeartsen. De collecties van Ghislain Temmerman en Diepensteyn bezitten lesplaten met de kenmerken en karakteristieken van het trekpaard. Ze geven uitleg over het geraamte van het paard, tandenstelsel, de overerving van de haarkleur van het trekpaard ...

Naast de lesplaten bestaan er ook handleidingen voor het verzorgen van paarden. In de collectie van de familie Verheyden zagen we het boek *Het zieke Huisdier*. Dit is een geïllustreerde handleiding voor de behandeling van ziektes bij paarden, runderen, schapen, varkens, honden en pluimvee. In het boekje staan verschillende notities of aantekeningen van de familie Verheyden en we vinden er twee brieven over de verzorging van zieke paarden, vermoedelijk van de hand van de weduwe van Frans Verheyden. Eén van deze brieven dateert uit het jaar 1916 en geeft instructies over onder meer de verzorging van een darmontsteking en gezwollen benen bij paarden.

Figuur 78: Educatieve platen over de verzorging van een trekpaard, ongedateerd. Collectie Diepensteyn en Collectie Ghislain Temmerman.

Figuur 77: STEUERT L., *Het Zieke huisdier*, Alkmaar, 1899. Collectie Vik Verheyden.

¹⁴¹ GOBIN A., *Professor J.-Leopold Frateur*, p. 100-103.

¹⁴² DE CLERK K., *50 jaar Nederlandstalig diergeneeskundig onderwijs aan de R.U.G.*, Gent, 1984, p. 25; COOREVITS S., DE CLERCQ E. en NOYEZ E., *Van paardenmiddel tot paarendokter*, p. 47-60.

Exploitation Agricole

"HOOGHOF."

Vve VERHEYDEN

ZELICK

8de Januarië, 1916, leed Cytra
aan een allerhevigste -
darmontsteking "Enteuite"

Enteuite: teekens: temperatuur stijgt,
verder alle teekens van hevige koliek.

Zorgen: 20 gr. opium in een halve lit. melk
opgeven, tergelwestijd ½ liter fyziol. ;
bij voortdurende hevigheid slit alles behalve

- Onderscheid met Koliek: geen temperatuur
gezwollen gewoonlijk. - Zorgen: Dilocarpine

Bij een volle maag heeft men voorzichtig
te zijn met Precoline. - Lavementen
met lijnzaad is in beide gevallen goed. -

- Javart: Het paard gaat mank; verschijning
van een dikte van de kroon van den voet
later komen etteropeningen aan den
bovenkant van de kroon. -

- 8de Februarië 1919, - lastjedith met een
operaachtheid "Attaque" te Bollebeek.

- Attaque: voorzorgen: onmiddellijk op
stal brengen - goed wrijven met strooi-
met kwas dekken (1 of 2 dekens). - 4 liters
bloed aftappen en minstens 3 dagen op stal
houden. Gewoonlijk geen temperatuur, het paard
heeft rust, gaat dravast.

Figuur 79: Eén van de brieven die te vinden was in het boekje *Het zieke huisdier*. De brief dateert van het jaar 1916 en geeft instructies over de verzorging van onder meer een darmontsteking en gezwollen benen bij paarden. Collectie Vik Verheyden.

Materiaal dat de veearts en de fokker aanwenden in de verzorging van trekpaarden is te vinden in de collecties van het Museum van het Belgisch trekpaard, het MOT en bij Ghislain Temmerman. Voor het MOT gaat het om een zestiental objecten zoals een manenkam, roskam, tandenbreker, zweetmes ... In het Museum voor het Belgisch trekpaard tellen we ongeveer 40 objecten die tot het instrumentarium van een veearts behoren en bij Ghislain Temmerman zien we vier objecten.

In totaal vinden we een viertal paardenspuiten. Dit is een metalen cilinder met een versmalling aan één zijde. Langs de andere kant is een handvat die een dwarsplaat in de cilinder duwt. Met deze spuit gaf men paarden een lavement.¹⁴³

Figuur 80: Paardenspuit, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Ghislain Temmerman.

Figuur 81: Trechter om bij paarden een vloeistof via een bit toe te dienen, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

Figuur 83: Brandijzer om de wond waar de staart van trekpaarden gecoupeerd is toe te branden, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

Figuur 82: Coupeertang. Tang om trekpaarden te blokstaarten, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.

Tot de collectie van het Museum van het Belgisch trekpaard behoren nog andere instrumenten die de veearts gebruikte. Zo zien we een trechter die overgaat in een bit, hiermee kregen zieke paarden vloeistoffen toegediend. Daarnaast liggen er verschillende tangen en scharen, met onder andere een coupeertang die de veearts of de fokker gebruikte om trekpaarden te blokstaarten. Hierbij hoort ook een brandijzer om de wond na het blokstaarten toe te branden.

¹⁴³ 'Paardenspuit', op: www.hetvirtueleland.be, laatst geconsulteerd op 20 december 2016.

4.5 Conclusie

In de vorige hoofdstukken bespraken we gebruiken van het trekpaard en de daaraan verbonden brede waaier aan objecten. Het bewaarde erfgoedmateriaal weerspiegelt verschillende tradities van het Belgisch trekpaard.

We verdeelden het materiaal onder volgens de traditie van prijskampen en keuringen, de trekpaardenfokkerij, het werkend trekpaard en ambachten. De categorieën prijskampen, keuringen en de trekpaardenfokkerij zijn duidelijk af te bakenen en hier betreft het ook materiaal dat direct gelinkt kan worden met Belgisch trekpaarden. Het gaat zowel om tekstmateriaal, beeldmateriaal, audiovisueel materiaal en objectmateriaal. Hiervan is merklijk meer bewaard dan van het werkend trekpaard en ambachten en het bevindt zich voornamelijk in private collecties.

De categorieën van het werkend trekpaard en de ambachten waren moeilijker te omlijnen. Ten eerste omdat we een verdere onderverdeling kunnen maken naar bijvoorbeeld natiepaarden, landbouwwerk, transport ... maar ook omdat het direct verband met Belgisch trekpaarden niet altijd zichtbaar is. Het materiaal dat een hoefsmid gebruikt is grotendeels hetzelfde voor een warmbloedpaard als voor een koudbloedpaard. Ossen konden ook landbouwwerktuigen voorttrekken en misschien hebben garnalvissers niet altijd met Belgische trekpaarden gevestigd. Toch maken deze kennis, de technieken en het roerend erfgoed ook deel uit van de tradities en de gebruiken van het Belgisch trekpaard en werden ze daarom ook opgenomen in het rapport. Dit erfgoedmateriaal komt minder voor bij private verzamelaars, maar veeleer bij professionele publieke collecties. Deze categorieën bevatten een grotere diversiteit aan objectmateriaal en vanwege de omvang van bijvoorbeeld landbouwwerktuigen of voertuigen vraagt dit erfgoed specifiek onderhoud en bewaaromstandigheden. Hier troffen we geen tekstmateriaal aan, behalve bij het ambacht van de veerarts.

5 Reflecties over het trekpaardenerfgoed

Dit vijfde hoofdstuk besluit met enkele opmerkingen en reflecties over de verschillende collecties en het erfgoedmateriaal. Aan de hand van observaties tijdens collectiebezoeken stelden we een SWOT-analyse op. Het resultaat hiervan is een oplistings van allerlei sterktes, kansen, zwaktes en bedreigingen van het erfgoedmateriaal van het Belgisch trekpaard.

5.1.1 Sterktes

Er is veel erfgoed bewaard dat de geschiedenis van het Belgisch trekpaard vertelt. Hoewel archiefmateriaal niet zo veel voorkomt, geeft het archief van de KMBT een volledig overzicht van het ontstaan van de maatschappij tot vandaag. Het objectmateriaal daarentegen zit verspreid over tientallen private en publieke collecties in Vlaanderen. Dit kunnen grotere collecties zijn, andere collecties hebben geen of bijna geen objectmateriaal en enkel tekst- en of beeldmateriaal.

Hoewel het materiaal verspreid ligt over diverse collecties en erfgoedbeheerders, bestaat er binnen de trekpaardenwereld wel kennis over deze collecties en eigenaars. De trekpaardenwereld is een kleine en hechte gemeenschap waar iedereen elkaar kent en ontmoet op activiteiten zoals jaarmarkten, prijskampen, keuringen en andere evenementen. Deze erfgoedactoren zijn met elkaar verbonden in een netwerk, mede dankzij overkoepelende organisaties zoals de KMBT, provinciale verenigingen, musea, vrijwilligersverenigingen ...

De nog bewaarde erfgoedobjecten weerspiegelen de verschillende tradities en gebruiken van het Belgisch trekpaard. We vonden objecten gerelateerd aan de trekpaardenfokkerij, prijskampen en keuringen, garnaalvisserij, natiepaarden, traditionele landbouwtechnieken ... Onder deze voorwerpen bevinden zich heel wat visueel attractieve objecten en kunstobjecten die beheerders soms inzetten voor tentoonstellingen.

Veel collecties kunnen rekenen op een gepassioneerde groep professionele beheerders of vrijwilligers. Andere collecties bevinden zich nog in situ, op de oorspronkelijke bestemming en bij de personen die dit erfgoed samenbrachten. Deze objecten zijn verbonden met de oorspronkelijke trekpaardenhoeve, het onroerend erfgoed, waar ze zich bevinden. De erfgoedbeheerders kennen de verhalen die bij de verschillende objecten horen. Hierdoor krijgen de erfgoedobjecten meer contextinformatie. Het geeft ook inzicht in de link tussen het object en de traditionele trekpaardengebruiken.

5.1.2 Zwaktes

Zoals uit de voorgaande hoofdstukken al bleek, is het moeilijk om het erfgoedmateriaal en de erfgoedcollecties van het Belgisch trekpaard af te bakenen. Behoren landbouwwerktuigen tot dit erfgoedmateriaal? Sommige van deze werktuigen kunnen ook door runderen voortgetrokken zijn, in plaats van door Belgische trekpaarden. Wat met medailles van de Nederlandse of Ardenner trekpaarden?

Wat ontbreekt in de hechte gemeenschap van erfgoedactoren, is een gemeenschappelijke visie en aanpak met betrekking tot het erfgoedmateriaal. Daarnaast is er een gebrek aan samenwerking, expertise-uitwisseling en tot nu toe bestonden er nauwelijks banden met de professionele erfgoedsector.

Niet van alle tradities of thema's is even veel bewaard. Collecties bestaan vaak uit dezelfde of gelijkaardige stukken en dan vooral van prijskampen, keuringen en van de trekpaardenfokkerij. Er is bijvoorbeeld minder aandacht voor onroerend erfgoed en het archiefmateriaal van de fokbedrijven, met uitzondering van het archief van de KMBT.

De twintigste eeuw is het sterkst vertegenwoordigd in de collecties. We vinden weinig objecten terug die dateren van voor 1900, hoewel exacte datering in veel collecties een knelpunt is. Niet alle erfgoedbeheerders hebben de kennis over de historische achtergrond of de waarde van de objecten die ze bezitten.

Plaatsgebrek is zeker een probleem voor de grotere objecten zoals landbouwwerktuigen, karren en voertuigen. Het verhindert collectiebeheerders of verzamelaars hun collectie verder uit te breiden of tentoon te stellen. Soms hebben verzamelaars ambitie om hun collectie verder aan te vullen, maar ontbreekt het hen aan de nodige ruimte hiervoor. Ze gaan daarom gericht op zoek naar (kleinere) voorwerpen om de collectie aan te vullen.

Vanwege het plaatsgebrek zullen eigenaars voorwerpen die ze makkelijker kunnen bewaren en onderhouden (of kleinere objecten) minder snel weg doen. Bij veel erfgoedbeheerders ontbreekt enige vorm van een collectieplan waardoor selectie en afstoting onvoldoende of op de verkeerde manier gebeurt. Sommige beheerders besteden meer aandacht aan hun collecties dan anderen waardoor er een grote verscheidenheid is in het behoud, beheer en de ontsluiting van de collecties. Zo is er een verschil op te merken tussen enerzijds actieve erfgoedbeheerders, zoals musea en verzamelaars en de passieve eigenaars, zoals erfgenamen, anderzijds. De laatste groep maakte bij het verkrijgen van de collectie al een selectie van het materiaal. Bij opruimingen en grote schoonmaak verdwijnt het materiaal dat minder aantrekkelijk oogt, in slechte staat is, te veel plaats inneemt of als zonder waarde wordt geïdentificeerd. Dit kan een verklaring zijn voor het overwicht van kunstobjecten in collecties. We denken hier bijvoorbeeld aan schilderijen, foto's, medailles, beelden ... Op deze manier verdwijnen echter wel unieke stukken uit het trekpaardenerfgoed.

Er zijn verzamelaars die alle objecten met of over een trekpaard verzamelen. Zonder enige vorm van inventarisatie verliezen collectiebeheerders het overzicht van wat er allemaal in de collectie aanwezig is. Hierdoor mist de collectie samenhang. Ook het bewaren van de objecten wordt hierdoor moeilijker en vaak bevinden veel stukken zich in dozen opgestapeld op zolders of kelders.

Collectiebeheerders bewaren hun objecten over het algemeen in een winddichte ruimte. Vaak gaat het hier om een zolder, garage, kelder, een tentoonstellingsruimte of objecten die een decoratief plaatsje in de woonkamer innemen. Vocht, insecten en grote temperatuurschommelingen zijn het grootste gevaar voor opgeslagen materiaal op zolders en kelders. Het zijn vooral de meer landbouw gerelateerde voorwerpen die zich in particulier bezit bevinden die er het slechtst aan toe zijn. Ze zijn soms onderhevig aan de weersomstandigheden en bevinden zich om deze reden niet altijd in even goede staat.

Ondanks de publieke interesse zijn veel collecties ontoegankelijk voor buitenstaanders. De collecties hebben weinig visibiliteit. Er is geen website of ze bevinden zich op afgelegen plaatsen. De objecten zijn verspreid over vele collecties in Vlaanderen. Veel van de waardevolle objecten worden bewaard privéverzamelingen.

5.1.3 Kansen

De cultuur van het Belgisch trekpaard is een zeer herkenbaar en populair thema voor een groot publiek. Veel mensen hebben er op de één of andere manier een connectie mee. Bovendien zou een uitbreiding van dit basisonderzoek nog meer collecties die verband houden met het trekpaardenerfgoed in kaart kunnen brengen en analyseren. Dit biedt kansen op vlak van publiekswerking, educatie, toerisme ... en kan het bewustzijn rond het erfgoed aanwakkeren.

Er zijn vandaag al verschillende lokale en regionale initiatieven die de zichtbaarheid van de collecties kunnen bevorderen nl. Erfgoeddag, Dag van het Brabants trekpaard, Open Stoeterijendag, jaarmarkten, prijskampen ... Deze initiatieven brengen verschillende erfgoedbeheerders en -actoren samen en stimuleren expertise-uitwisseling. Naast de grote interesse bij een ruim publiek is er de bereidheid van zowel de erfgoedgemeenschap als de provincie Vlaams-Brabant om een belevingscentrum op te richten. Op deze manier zou een nieuwe hoofdcollectie rond het Belgisch trekpaard gevormd kunnen worden en ontstaat er een manier om dit erfgoed toeristisch te ontsluiten en opnieuw onder de aandacht te brengen.

Tot nu toe waren er weinig bruggen tussen de professionele erfgoedsector en de erfgoedgemeenschap van de trekpaarden. Het project *In de bres voor het Brabants trekpaard* biedt hier nieuwe kansen. In het kader van het project is een trekpaardenraad opgericht. Dit is een raad die een vertegenwoordiging vormt van allen die een hart en ziel hebben voor de trekpaardencultuur. Deze raad heeft wel de mogelijkheid om een gemeenschappelijke visie over het erfgoed te ontwikkelen en expertise-uitwisseling te stimuleren.

De educatieve mogelijkheden van de erfgoedcollecties van het Belgisch trekpaard zijn groot. De invalshoeken om dit erfgoed te benaderen zijn zeer divers en laten toe om zeer aanschouwelijk en ervaringsgericht kennis over te brengen. Er bestaan talrijke mogelijkheden om de trekpaarden zelf met het erfgoedmateriaal in te zetten in demonstraties. Dit kan gaan van traditionele landbouwtechnieken met trekpaarden, verzorging van trekpaarden ... maar ook over nieuwe gebruiken van trekpaarden zoals bijvoorbeeld natuurbeheer. M.a.w. een belevingsgerichte aanpak om het publiek met het roerend erfgoed en tegelijk het immaterieel erfgoed van het Belgisch trekpaard te laten kennismaken is zeker mogelijk. Een bijkomende rol kan hier weggelegd zijn voor de erfgoedbeheerders die nog verhalen kunnen vertellen en kennis kunnen delen over de locaties, objecten en paarden. Een geïnteresseerd publiek kan op deze manier het erfgoed beleven.

5.1.4 Bedreigingen

De meeste privéverzamelaars die we de afgelopen maanden hebben bezocht, bouwden hun collectie gedurende jaren op. Ze hebben vandaag een respectabele leeftijd. Veel hangt af van de interesse van de volgende generatie of van de bereidheid van geïnteresseerde instellingen om de collectie over te nemen.

Een langetermijnvisie op de toekomst van de verzameling ontbreekt. De kans is groot dat de collectie wordt verkocht, verdeeld of weggesmeten. Het roerend erfgoed kan naar een andere locatie gebracht worden en het verband met de originele locatie en het onroerend erfgoed verliezen. Verhalen en herinneringen die verbonden zijn aan de collectie en aan specifieke objecten dreigen verloren te gaan, net zoals de kennis van de erfgoedbeheerder. Op deze manier kan de link tussen het roerend erfgoed

en de gebruiken en tradities die op bepaalde locaties (zoals trekpaardenhoeves) plaatsvonden of nog steeds plaatsvinden verdwijnen.

Objecten zoals medailles, schilderijen of stamboeken zijn gegeerd bij verzamelaars. Voor deze voorwerpen bestaat er een lucratieve markt. Aan dit soort stukken hangt vaak een hoger prijskaartje, wat het moeilijk maakt voor actieve collectiebeheerders om hun verzameling op een goedkope manier uit te breiden. Het zijn ook deze objecten waar erfgoedbeheerders de grootste waarde aan toeschrijven. Het ontbreken van een bewustzijn over de waarde van andere erfgoedobjecten kan ertoe leiden dat erfgoed verloren gaat. Hetzelfde geldt voor de leeftijd van de collecties. Erfgoedbeheerders zien oude objecten als waardevoller dan recent materiaal, waardoor 'jonger' erfgoed niet vaak in een collectie wordt opgenomen.

INTERN	STERKTES: wat is er goed?	ZWAKTES: wat loopt er minder goed?
	<ul style="list-style-type: none"> • Diversiteit van het erfgoed / Veel aandacht voor de verschillende tradities rond het trekpaard • Levende collecties • Erfgoedobjecten bevinden zich nog op de oorspronkelijke locaties, bij de erfgoedbeheerders die er nog verhalen over kunnen vertellen • Visueel attractieve objecten • Zowel professionele als vrijwillige beheerders gepassioneerd door dit erfgoed / hechte gemeenschap 	<ul style="list-style-type: none"> • Moeilijk af te bakenen onderwerp • Voorkeur van private erfgoedbeheerders voor prijsmateriaal • Ontbreken van een depotwerking en geen collectieplan • Niet altijd ideale bewaarcondities • Weinig exacte datering of objecten die dateren van voor 1900 • Plaatsgebrek • Slechte staat van objecten • Weinig aandacht voor archiefmateriaal en onroerend erfgoed • Ontbreken van expertise die ter beschikking staat van derden • Versnippering cultureel erfgoedlandschap: talrijke erfgoedactoren • Collecties moeilijk toegankelijk voor buitenstaanders • Grote verscheidenheid in het behoud, beheer en de ontsluiting van de collecties
EXTERN	KANSEN: wat kan nog komen?	BEDREIGINGEN: wat ligt buiten de mogelijkheden?
	<ul style="list-style-type: none"> • Interesse bij een breed publiek • Toeristisch en educatief potentieel • Link tussen roerend erfgoed, de tradities en onroerend erfgoed • Project <i>In de bres voor het Brabants trekpaard</i> • Expertise-uitwisseling • Publieke acties zetten het roerend erfgoed van het trekpaard in de kijker • Kennis van nog levende getuigen • Gemeenschapsvormend karakter van het erfgoed (zowel immaterieel als roerend erfgoed) • Digitalisering van erfgoedobjecten • Een belevingsgerichte aanpak is mogelijk 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen langetermijnvisie • Verdwijnen van de kennis over de objecten • Ontbreken van een bewustzijn van de waarde van het materiaal • Weinig aandacht voor het 'nieuw' erfgoed • Aandacht voor topstukken leidt tot verwaarlozing van de brede collecties

6 Bibliografie

6.1 E-mails

E-mail Jan Parmentier (MAS), 7 februari 2017.

E-mail Johan Eeckelaert (Katoen Natie), 7 oktober 2016.

E-mail Pauline Thiry (CINEMATEK), 6 september 2016.

E-mail Peter Bloemen (Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed), 7 februari 2017.

E-mail Sandrine Smets (Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis), 1 september 2016.

6.2 Publicaties

BRACKE N., *Bronnen voor de industriële geschiedenis: Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000.

BRULLOT D., *Het oog van de meester maakt het vee vet? Rundveeverbetering in België (1880-1919)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Geschiedenis KU Leuven, 2010.

CALDERON A., *De nationale landbouwprijskamp van Vilvoorde 1852-2002*, Vilvoorde, 2002.

COOREVITS S., DE CLERCQ E. en NOYEZ E., *Van paardenmiddel tot paardendokter, over de geschiedenis van de paardengeneeskunde*, Waregem, 2011.

CORNELISSEN A.P., VAN GRONINGEN J., TOONDERS M.I.J. e.a., *De paardenhouderij in het omgevingsrecht, handreiking voor de praktijk*, Ermelo, 2014.

DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard, een levend monument*, Tielt, 2004.

DE CLERK K., *50 jaar Nederlandstalig diergeneeskundig onderwijs aan de R.U.G.*, Gent, 1984.

DE GREEFF L. en VERBOOMEN M., 'Een eeuw trekpaardengeschiedenis op 't Hooghof', in: *ledenblad het Belgisch trekpaard*, 1999.

DE MAEYER J. en GERARD E., *Inhoudelijk jaarverslag 2015 KADOC*, Leuven, 2016.

DEMASURE B. en WOESTENBORGH B., *Registratie en waardering van de Provinciale collecties Bulskampveld, deelcollectie landbouw en voeding*, Leuven, 2016, p. 7-9.

DEMEYER M., 'Voor fijnproevers, De fotocollectie van de Boerenbond', in: *KADOC Nieuwsbrief*, nr. 5, 2009.

DE ROO J., *De paardensector in België*, Brussel, 2010.

DE SCHEPPER P., *In boerenhanden, inventaris Landbouwmuseum Landelijke Gilde Stekene*, Sint-Niklaas, 2014.

DEVOS G., *Katoen Natie 150 years*, Tielt, 2002.

DEVRIESE L., DE PORTE H.E.M. en BOLS P.E.J., 'Aderlatingen en etterdrachten verdrijven het 'kwaad' uit het lichaam', in: *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, nr; 84, 2015.

- ERVYNCK A. en LENTACKER A., 'They shoot horses, don't they? Skeletten van paarden en muil dieren als erfgoed uit de Grote Oorlog', in: *M&L*, jg. 33, nr. 2, 2014.
- EVE, 'Dossier Paardenvlees, Er is zeker vraag naar paardenvlees', in: *Food&Meat*, 2015.
- Expo Hondse oorlog, dieren in de Grote Oorlog 1914-1918*, Brussel, 2009.
- FORRIER E. *Potige portretten: het dierenportret van 1860 tot 1914 in België, en comparatieve studie met Frankrijk, Engeland en Nederland*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling faculteit Letteren en Wijsbegeerte UGent, 2012.
- GEENS V., 'Boerensymfonie', in: *Henri Storck Boerensymfonie*, Brussel, s.d.
- GOBIN A., *Professor J.-Leopold Frateur en de omwenteling in de veehouderij*, Utrecht, 1999.
- GOEDLEVEN E., 'Het Belgisch trekpaard, levend cultureel erfgoed', in: *Monument & Landschap*, 1991.
- HOOGEVEEN M.W. en VAN CALKER K.J., *Verkenning paardenhouderij in Twente en de Achterhoek*, Den Haag, 2007.
- JLG, 'Dorpsfeest eert stamvader van Belgisch trekpaard', in: *Het Nieuwsblad*, 18 september 2013.
- KMBT, *Standaard van het Belgisch Trekpaard*, Brussel, 2008.
- LABOUCHERE P.C., *De geschiedenis van het Belgisch trekpaard en de invloed van Indigène du Fosteau op de Nederlandsche trekpaardfokkerij*, Maastricht, 1927.
- LYNGHAUG F., *The official horse breeds standards guide: the complete guide to standards of al North American equine breed associations*, Minneapolis, 2009.
- MAMMERICKX M., 'L'atlas d'anatomie du boeuf par Edmond Tschaggeny, peintre animalier et anatomiste à l'école de médecine vétérinaire de l'état à Cureghem', in: *Les Annales de médecine vétérinaire*, 2000.
- NAGELS S., *Pedigree analyse van het Vlaams paard en het Belgisch trekpaard, genetische diversiteit en inteelt berekening*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling landbouwkunde Katholieke Hogeschool Kempen, 2007-2008.
- PEERLINGS J., VAN DER WEERDEN T. en VAN HOOFF W., *Het trekpaard*, Zutphen, 2007.
- PIESSENS R. (ed.), *Trekpaardenmagazine*, Mechelen, jg. 25, nr. 2, 2016.
- 'Putpaarden konden tellen, Jos en Jef Thoné verzorgden viervoetige slepers van Eisdense mijn', in: *De eeuw van het zwarte goud*, 2001.
- RDS, 'Fijne trekpaarden in de mode', in: *Het Volk/Vlaams-Brabant*, 9 november 2007.
- ROSIER K. en SEGERS Y., *Agribex, Een eeuw landbouwsalon in Brussel (1909-2009)*, Gent, 2009.
- SEGERS Y., 'Vet vee, prijsbeesten en handengeklap: veemarkten en veeveredeling in Vlaanderen', in: *Erfgoed Meetjesland*, Nr. 8, 2010.
- SEGERS Y. en VAN MOLLE L., *Leven van het land, boeren in België 1750-2000*, Leuven, 2004.
- SPOLSPOEL J., *Registratie en waardering van de ambachtelijke deelcollecties van de Provinciale collectie Bulskampveld (2015-2016)*, Grimbergen, 2016.
- 'Trekpaarden en toerisme', in: *Blik op de Ardennen*, 2013.

- VAN CORTENBERG K. en DE GREEFF L., 'Vilvoorde houdt Belgisch trekpaard in ere', in: *Het Belgisch trekpaard*, nr 104, 2005.
- VAN DEN BERG L., 'Karrenmuseum lanceert databank historische voertuigen – pionierswerk voor inventarisatie karren, wagens en koetsen', in: *Ontsluiting*, nr. 13, 2015.
- VAN DEN BOSSCHE P., DE MEYER M. en DUMALIN E., 'De provinciale musea onder de loep', in: *West-Vlaanderen Werkt*, nr. 1, 2013.
- VANDEWEYER L., 'De Eerste Wereldoorlog. Ook rampzalig voor de huisdieren in België', in: *Leidschrift*, jg. 20, nr. 3, 2005.
- Van LATHEM T., *Paardenleed, Oorlog 1914-1918*, Sint-Pieters-Leeuw, 2014.
- VAN PARIJS F., 'De Mijnwerker en 'zijn' paard', in: *HOLVEO*, 1992.
- VAN PUYMBROUCK M., *Garelenmozaïek*, Melsele, 2008.
- VRANCKEN L., 'Het paardentuig van Ponsaerts', in: *De Reensteent*, 2016.
- WOESTENBORGHS B., *De grote volte, geschiedenis van de Landelijke Rijverenigingen*, Leuven, 2007.
- WOESTENBORGHS B., SEGERS Y. en HERMANS R., *In het spoor van Demeter*, Leuven, 2005.

6.3 Websites

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 'Abdijhoeve 't Hooghof', op: www.inventarisonroerenderfgoed.be, laatst geconsulteerd op 8 februari 2017.
- 'America's favorite draft horse – The Belgian', op: www.belgiancorp.com, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.
- 'Beernem – Verhuis Provinciale Landbouwcollectie Bulskampveld – Provincie West-Vlaanderen', op: www.depotwijzer.be, laatst geconsulteerd op 20 februari 2017.
- 'Bijgevoegde keuring Ardenner stamboek', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 3 januari 2017.
- 'CINEMATEK? Het Koninklijk Belgisch Filmarchief', op: www.cinematek.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.
- 'De garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke', op: www.immaterieelerfgoed.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.
- 'De geschiedenis van het eerste Vlaamse paard dat na meer dan 100 jaar ballingschap door Roger Talpe terug naar België werd gebracht ...', op: www.staltalpe.be, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.
- 'Essen-karrenmuseum', op: www.depotwijzer.be, laatst geconsulteerd op 9 januari 2017.
- 'Evolutie aantal veulens', op: www.trekpaard.net, laatst geconsulteerd op 1 december 2016.
- 'Filip Leemans wint affichewedstrijd Troostkermis', op: www.vilvoorde.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.
- 'Garelenmozaïek', op: www.hetvirtueleland.be, laatst geconsulteerd op 11 april 2017.

- 'Garnaalvissers te paard in Oostduinkerke, immaterieel cultureel erfgoed', op: www.navigomuseum.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.
- 'Geoportaal', op: <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>, laatst geconsulteerd op 15 november 2016.
- 'Grimminge verankert bakermat van trekpaard', op: www.vilt.be, laatst geconsulteerd op 7 november 2016.
- 'Hasard Cheratte', op: www.koolmijnen.be, laatst geconsulteerd op 19 december 2016.
- 'Het Belgisch Trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.
- 'Het Karrenmuseum', op www.karrenmuseum.be, laatst geconsulteerd op 9 januari 2017.
- 'Het Vlaams Paard – geschiedenis', op: www.vlaamspaard.be, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.
- 'Historiek', op: www.restodekuiper.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.
- 'Historische Kranten', op: www.historischekranten.be, laatst geconsulteerd op 23 december 2016.
- 'Inschrijving van een veulen bij de VFBT', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 16 december 2016.
- 'Kasteel Diepensteyn, Wederopbouw', op: www.palm.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.
- KEMPENEER F., 'Tijdens de 'Grote Oorlog' kwamen er 9 miljoen paarden om het leven', op: <http://www.persinfo.org/2014/10/15/%E2%80%9Ctijdens-de-%E2%80%99grote-oorlog%E2%80%99-kwamen-er-9-miljoen-paarden-om-het-leven%E2%80%9D>, laatst geconsulteerd op 26 oktober 2016.
- KENNES H. en STEYAERT R., *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie Vlaams-Brabant, Gemeente Vilvoorde, Deelgemeenten Vilvoorde en Peutie*, Brussel, 2005, op: <https://inventaris.onroenderfgoed.be>, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.
- 'Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis', op: www.klm-mra.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.
- 'Kurt Peiser (1887-1962) biographie', op: <http://www.kurtpeiser.be/textes/>, laatst geconsulteerd op 17 maart 2017.
- LAURANT P., 'En héritage, l'histoire ardennaise', op: www.luxattelage.be, laatst geconsulteerd op 3 januari 2017.
- 'La vie au Stud-Book', op: www.chevaldetraitardennais.be, laatst geconsulteerd op 28 november 2016.
- 'Lijst van paardenstamboeken', op: www.allesoverpaarden.be, laatst geconsulteerd op 25 november 2016.
- 'Malfliet, Romain (1910-2006)', op: <http://etsen.blogspot.be/2006/04/malfliet-romain-1910-2006.html>, laatst geconsulteerd op 3 oktober 2016.
- 'Manege- en pensionstalhouders in Vlaanderen – Economisch en maatschappelijk belang van het beroep', op: <http://paarden.vlaanderen/print.php?typ=dossier&pi=376&ssi=175>, laatst geconsulteerd op 11 oktober 2016.

‘Maritiem & Logistiek Erfgoed vzw’, op: www.etwie.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

‘Naamgeving van trekpaarden’, op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 7 oktober 2016.

‘NAVIGO-Nationaal Visserijmuseum’, op: www.erfgoedinzicht.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

‘NAVIGO-Nationaal Visserijmuseum’, op: www.maritiemdigitaal.nl, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

‘Officieel jurylid Belgisch trekpaard’, op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 15 december 2016.

‘Omnibus’, op: www.karrenmuseum.be, laatst geconsulteerd op 19 december 2016.

‘Oprichting van het Belgisch stamboek’, op: www.trekpaard.net, laatst geconsulteerd op 30 september 2016.

‘Organisatie KADOC’, op: <https://bib.kuleuven.be/universiteitsarchief>, laatst geconsulteerd op 7 november 2016.

‘Over het MAS’, op: www.mas.be, laatst geconsulteerd op 7 februari 2017.

‘Paard & rytuig sluit het jaar in schoonheid af’, op: <http://www.hoefnet.nl/home/site/nieuws/paard-rytuig-sluit-het-jaar-in-schoonheid-af>, laatst geconsulteerd op 11 oktober 2016.

‘Paardenleed in de grote oorlog 14-18’, op: <http://www.museumvanhetbelgischtrekpaard.be/>, laatst geconsulteerd op 26 oktober 2016.

‘Paardenprocessie van Hakendover’, op: <http://www.pp-h.be/processie.html>, laatst geconsulteerd op 9 november 2016.

‘Paardenrassen: het trekpaard’, op: www.dier-en-natuur.infonu.nl, laatst geconsulteerd op 25 november 2016.

‘Paardenspuit’, op: www.hetvirtueleland.be, laatst geconsulteerd op 20 december 2016.

‘Paardenvissers’, op: <http://paardevisser.be/>, laatst geconsulteerd op 9 november 2016.

‘PALM Belgian Craft Brewers & het Belgisch trekpaard’, op: www.palm.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

PIESSENS R., ‘De nationale trekpaardenprijskampen vroeger en nu’, op: <http://users.skynet.be/fc117756/natprijsk.html>, laatst geconsulteerd op 29 september 2016.

PIESSENS R., ‘VBBT-Vereniging voor het bevorderen van het Belgisch trekpaard’, op: <http://users.skynet.be/fc117756/vbbt.htm>, laatst geconsulteerd op 5 oktober 2016.

‘Rechtsgevolgen’, op: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/rechtsgevolgen>, laatst geconsulteerd op 15 november 2016.

‘Schofthoogte’, op: www.allesoverpaarden.be, laatst geconsulteerd op 25 november 2016.

‘Standard de la race’, op: www.chevaldetraitardennais.be, laatst geconsulteerd op 28 november 2016.

'Standbeeld Paard van Rik Poot', op:

<http://www.toerismevlaamsbrabant.be/bezoeken/bezienswaardigheden/standbeeld-paard-van-rik-poot/index.jsp>, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

'Standbeeld Prins', op:

<http://www.toerismevlaamsbrabant.be/bezoeken/bezienswaardigheden/standbeeld-prins/index.jsp>, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

'Structuur, een Vlaams en een Waals stamboek', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 7 februari 2017.

'Suikermuseum', op: www.hetvirtueleland.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

'Suikermuseum', op: www.toerisme.tienen.be, laatst geconsulteerd op 10 januari 2017.

'Technisch Reglement', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 7 oktober 2016.

'The American Brabant Association', op: www.theamericanbrabantassociation.net, laatst geconsulteerd op 2016.

'The Amish', op: <http://groups.etown.edu/amishstudies/>, laatst geconsulteerd op 12 december 2016.

'The Canadian Belgian Horse Association', op: www.canadianbelgianhorse.com, laatst geconsulteerd op 29 november 2016.

'Trekpaard Jeugd', op: <https://www.facebook.com/TrekpaardJeugd/>, laatst geconsulteerd op 12 december 2016.

'Trekpaard Jeugd', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 12 december 2016.

'Troostkermis', op: www.vilvoorde.be, laatst geconsulteerd op 27 oktober 2016.

'Universiteitsarchief', op: <https://bib.kuleuven.be/universiteitsarchief>, laatst geconsulteerd op 7 november 2016.

'Van de Middeleeuwen tot de Moderne Tijden', op:

<http://users.belgacom.net/bn033404/Geschiedenis/Nu/nu.htm>, laatst geconsulteerd op 7 oktober 2016.

VANDEPITTE W., 'Eerste Vlaamse Fokkerijdag 2009, fokkerij in Vlaanderen een historische schets', op: www.biw.kuleuven.be, laatst geconsulteerd op 25 november 2016.

VERHEYDEN V., 'De paarden op het Hooghof na de Eerste Wereldoorlog', op: www.vikverheyden.be, laatste geconsulteerd op 10 oktober 2016.

VERHEYDEN V., 'De periode van de Eerste Wereldoorlog 1914-1918', op: www.vikverheyden.be, laatst geconsulteerd op 10 oktober 2016.

VERHEYDEN V., 'Opeising door de Duitsers', op: www.vikverheyden.be, laatst geconsulteerd op 10 oktober 2016.

'Veulenvlees van het Belgisch trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

'Vilvoordenaars al meer dan twee eeuwen Pjeirefretters', op: www.vilt.be, laatst geconsulteerd op 7 december 2016.

VRANCKEN L., 'Kweikersparade', op: www.kweikersparade.be, laatst geconsulteerd op 7 februari 2017.

'Wat doet de Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 14 december 2016.

'Wie zijn wij?', op: www.mot.be, laatst geconsulteerd op 10 oktober 2016.

WOLFS P., 'ETS. Vandergoten', op: www.chevaletforet.be, laatst geconsulteerd op 12 oktober 2016.

WOLFS P. en DE GREEFF L., 'De geschiedenis van het Belgisch trekpaard', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 11 oktober 2016.

WOLFS P. en DE GREEFF L., 'De nationale fokkersvereniging', op: www.trekpaard.be, laatst geconsulteerd op 28 november 2016.

'Zadelmakerij', op: www.corohda.be, laatst geconsulteerd op 20 december 2016.

7 Bijlagen

7.1 Adreslijst gecontacteerde instellingen en personen

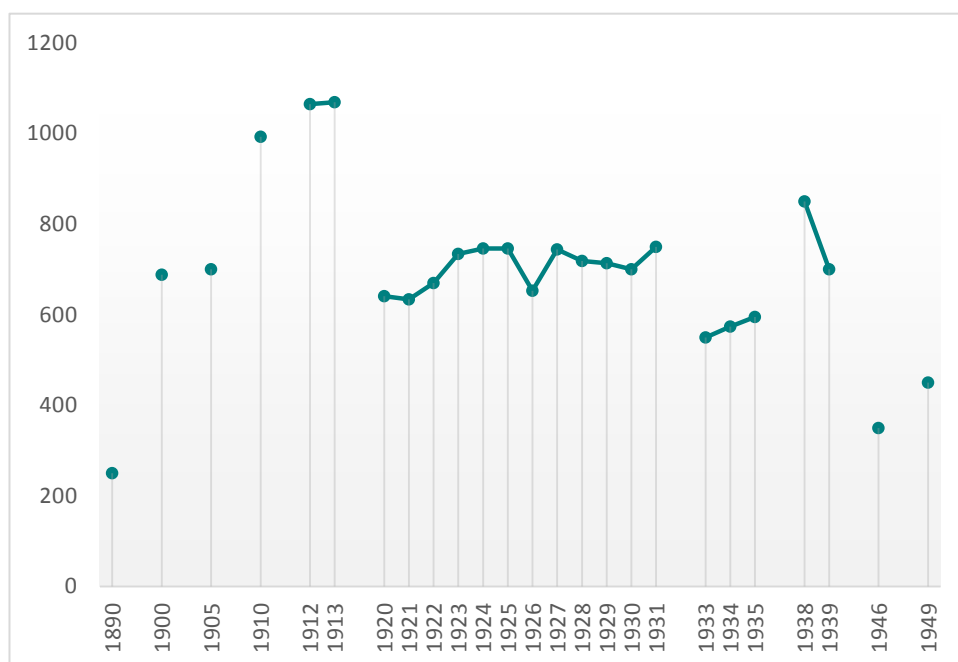
	Collectie	Adres	Contactgegevens
1	Chateau du Fosteau	Rue du Marquis 1 6530 Leers-et-fosteau (Thuin)	Albin et Marie-Henriette Van Hoonacker 071 59 23 44 info@fosteau.be
2	CINEMATEK	Hotel van Cleve Ravenstein 3 1000 Brussel	025 51 19 53 info@cinematek.be
3	Collectie Katoen Natie	Van Aerdtsstraat 33 2060 Antwerpen	Johan Eeckelaert 0473 66 10 09 Johan.eeckelaert@katoennatie.com
4	Collectie Morfologie UGent / Diergeneeskundig Verleden Merelbeke	Salisburylaan 133 9820 Merelbeke	Devriese.okerman@skynet.be
5	De Paardehoeve Tersaet Moreels	Mechelsestraat 98 3080 Duisburg	Alain en Sandra Moreels 027 67 53 04 info@paardenhoeve.be
6	Documentatiecentrum Vlaams- Brabant	Villerscollege Vaartstraat 24 3000 Leuven	Liesbeth Croimans 016 31 49 54 Liesbeth.croimans@leuven.be
7	Dominique van Riet - 't Rietenhof	Zavel 19 1840 Londerzeel	0474 44 38 58 dominiquevanriet@telenet.be
8	Erfgoedcel Mijn-Erfgoed	Evence Coppélaan 87 3600 Genk	089 81 14 11 info@mijnerfgoed.be
9	Ghislain Temmerman - Wiesbeekhoeve	Broekstraat 153 9255 Buggenhout	052 35 84 26 Ghislain.temmerman@telenet.be
10	Heemmuseum De Botermolen	Haachtsebaan 85A 3140 Keerbergen	015 34 47 38 marijkevn@hotmail.com
11	Henk Rijken	Tongerenseweg 13 8162 PL Epe (NI)	0031 578 61 20 69 w.melsen@kpnplanet.nl
12	Hubert Avaux – verzamelaar	Galgstraat 224 1600 Sint-Pieters-Leeuw	0471 32 23 94 Avaux.hubert@gmail.com
13	Jan De Boitselier – voorzitter KMBT	Gootjesstraat 25 1760 Roosdaal	0473 88 68 34 jan@paarden.vlaanderen.be
14	Jan De Pauw - jurylid	Hanenstraat 217 9255 Buggenhout	0475 59 22 53 depauwj@skynet.be
15	KADOC- KU Leuven Fotocollectie Boerenbond Fotocollectie Fedagrim	Vlamingenstraat 39 3000 Leuven	016 32 35 00 postmaster@kadoc.kuleuven.be
16	Karrenmuseum	Moerkantsebaan 52 2910 Essen	036 67 11 42 info@karrenmuseum.be

17	Kasteel van Gaasbeek	Kasteelstraat 40 1750 Gaasbeek (Lennik)	025 31 01 30 kasteelvangaasbeek@vlaanderen.be
18	KIK/IRPA Fotocollectie Jacques Hersleven	Jubelpark 1 B-1000 Brussel	027 39 67 11 info@kikirpa.be
19	Koninklijke Maatschappij het Belgisch Trekpaard	Algemeen Stemrechtlaan 49 1030 Brussel	Jan De Boitselier 0473 88 68 34 Jandeboitselier1@gmail.com
20	Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis	Jubelpark 3 1000 Brussel	027 37 78 33 infocom@klm-mra.be
21	Leonce Nachtergaele - landbouwer	Hoogvorst 1 9506 Grimminge	0475 54 07 59 Leonce.nachtergaele@skynet.be
22	Marc Stalpaert – gepensioneerd dierenarts	Repingestraat 82 1570 Vollezele	0478 87 62 07 Stalpaert.marc@skynet.be
23	Mens & Dier op papier	Keizer Karelstraat 15 8000 Brugge	050 31 72 00 info@mendop.org
24	Museum aan de Stroom (MAS)	Hanzestedenplaats 1 2000 Antwerpen	Jan Parmentier 0473 71 20 77 Jan.parmentier@stad.antwerpen.be
25	Museum van het Belgisch Trekpaard	Oudstrijdersplein 4 1570 Vollezele	054 58 91 67 Museum.trekpaard@hotmail.com
26	Museum voor de Oudere Technieken	Guldendal 20 1850 Grimbergen	Steven De Waele 022 70 81 11 Steven.dewaele@mot.be
27	NAVIGO – Nationaal visserijmuseum	Pastoor Schmitzstraat 5 8670 Koksijde	058 51 24 68 info@navigomuseum.be
28	Oude hengstenboerderij Van Doorslaer	Barbierstraat 8c 1861 Wolvertem	Christian Muyls 0475 72 76 92 c.muyls@interindus.be Myriam Van Doorslaer 0477 20 23 21 Mvd3@telenet.be
29	Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (PCCE)	Universiteitslaan 1 3500 Hasselt	Peter Bloemen 011 23 75 86 Peter.bloemen@limburg.be
30	Restaurant De Kuiper	Vissersstraat 51 1800 Vilvoorde	Lieve Gewillig 022 51 13 87 alfons@restodekuiper.com
31	Robert Piessens - verzamelaar	Brouwersdreef 4 2820 Bonheiden	015 55 37 56 Robert.piessens@skynet.be
32	Stoeterij Diepensteyn	Diepensteyn 1 1840 Steenhuffel	Bert Jambon 052 31 74 49 stoeterij@diepensteyn.be
33	Stadsarchief Leuven	Rijschoolstraat 4/001 3000 Leuven	016 30 08 69 archieff@leuven.be
34	Stadsarchief Vilvoorde	Stadhuis Grote Markt 1800 Vilvoorde	Jona Broothaerts 022 55 45 40 Jona.broothaerts@vilvoorde.be

35	Stadsarchief Waregem	Gemeenteplein 2 8790 Waregem	Thomas Bertrem 056 62 12 18 Thomas.bertrem@waregem.be
36	Stallen De Greef	Broekstraat 120 1982 Elewijt	Lutgard De Greeff Lut.de.greeff@telenet.be
37	Steunpunt Levend Erfgoed	Spiegel 1 9860 Oosterzele	Staf Vandenbergh Staf.vandenbergh@sle.be
38	Suikermuseum - Erfgoedsite Tienen	Grote Markt 3-6 3300 Tienen	Lutgart Vrancken 016 80 56 86 Lutgart.vrancken@gmail.com
39	Universiteitsarchief KU Leuven Collectie Leopold Frateur	Ladeuzeplein 21 3000 Leuven	016 32 46 48 archief@bib.kuleuven.be
40	Vik Verheyden – 't Hooghof	Middelweg 149 3001 Heverlee	016 40 75 59 viv@skynet.be
41	VRT archief	Auguste Reyerslaan 52 1043 Brussel	documentarchief@vrt.be beeldarchief@vrt.be

7.2 Tabellen en grafieken

Jaar	Aantal
1890	250
1900	688
1905	700
1910	993
1912	1.065
1913	1.069
1920	641
1921	634
1922	670
1923	734
1924	746
1925	746
1926	653
1927	744
1928	719
1929	714
1930	700
1931	750
1933	550
1934	574
1935	595
1938	850
1939	700
1946	350
1949	450

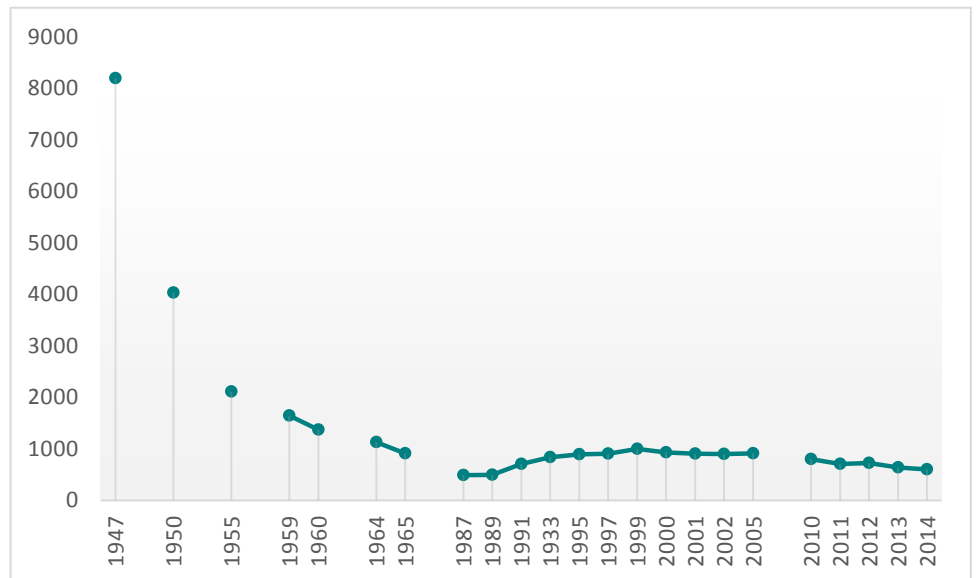
grafiek 18: Evolutie van het aantal deelnemende trekpaarden op het nationaal kampioenschap van 1890 tot 1949.¹⁴⁵

Tabel 4: Aantal deelnemende trekpaarden op het nationaal kampioenschap van 1890 tot 1949.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Gegevens verzameld van www.historischekranten.be: *De Poperingenaar* (1904-1914,1919-1944), *De Gazet van Poperinghe* (1921-1940), *De Halle* (1925, 1932-1940), *Het Ypersch nieuws* (1929-1971) en *Het Wekelijks Nieuws* (1946-1990).

¹⁴⁵ Gegevens verzameld van www.historischekranten.be: *De Poperingenaar* (1904-1914,1919-1944), *De Gazet van Poperinghe* (1921-1940), *De Halle* (1925, 1932-1940), *Het Ypersch nieuws* (1929-1971) en *Het Wekelijks Nieuws* (1946-1990).

Jaar	Aantal
1947	8.200
1950	4.032
1955	2.112
1959	1.648
1960	1.373
1964	1.130
1965	915
1987	494
1989	499
1991	708
1993	839
1995	896
1997	910
1999	1.002
2000	931
2001	908
2002	900
2005	916
2010	802
2011	708
2012	730
2013	641
2014	606

grafiek 19: Evolutie van het aantal nieuwe inschrijvingen in het Belgisch stamboek van 1947 tot 2014. Tot en met 1986 werden ook de inschrijvingen van de Ardenner trekpaarden meegeteld.¹⁴⁶

Tabel 5: Aantal nieuwe inschrijvingen in het Belgisch stamboek van 1947 tot 2014.¹⁴⁷

¹⁴⁶ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 112; 'Evolutie aantal veulens', op: www.trekpaard.net, laatst geconsulteerd op 1 december 2016.

¹⁴⁷ DE BRAUWER P., *Het Belgisch trekpaard*, p. 112; 'Evolutie aantal veulens', op: www.trekpaard.net, laatst geconsulteerd op 1 december 2016.

7.3 Lijst van kaarten en afbeeldingen

Figuur 1: © Jos Valcke. Het Vlaams Paard Fideel van Herman Cleys. 2009.	9
Figuur 2: Deel van een certificaat uit 1887 die de afkomst van het trekpaard Polydore bewijst. Collectie KMBT.	9
Figuur 3: Matteo van 't Rietenhof van Dominique van Riet werd in 2014 nationaal kampioen van België.	10
Figuur 4: Albion de l'Halvigne van José Meyers. Nationaal kampioen Ardens trekpaard in 2013.	11
Figuur 5: Trekpaardentypes in België halverwege de negentiende eeuw.	15
Figuur 6: De kampioenhengst Brillant, 1890. Collectie KMBT.	16
Figuur 7: Locaties van bezochte en bevraagde collecties.	20
Figuur 8: Niet al het erfgoedmateriaal behoort exclusief aan het Belgisch trekpaard toe. Kerncollecties zoals bijvoorbeeld van voormalige fokkerijen of van de KMBT bevatten erfgoedmateriaal van het ras van de Belgische trekpaarden. In bovenstaande grafiek zijn deze voorgesteld in de kleinste cirkel. Hoe verder we van deze kern weggaan hoe minder het erfgoedmateriaal specifiek tot het erfgoed van het Belgisch trekpaard behoort.	22
Figuur 10: Kunstplaat en tekstplaat van de troostkermis van Vilvoorde ontworpen door Joseph BouÛaert in 1931. Collectie Stadsarchief Vilvoorde.	38
Figuur 11: Steekkaart uit de technische fotocollectie van de Boerenbond met verschillende contactafdrukken, ca. 1960.	39
Figuur 12: Het paardentuig van de gebroeders Ponsaerts, ca. 1920. Collectie erfgoedsite Tienen.	41
Figuur 13: Het stamboek met zijn regionale en provinciale verenigingen.	45
Figuur 14: Promotiekaart voor brouwerij Spaten München. ca. jaren 1980. Collectie Van Doorslaer.	46
Figuur 15: Blikken doos van de koekjes- en chocoladefabriek Victoria met een schilderij van een driespan op afgebeeld. (ca. 1939-1970). Collectie Hubert Avaux.	49
Figuur 16: Blikken reclamebord met voorstelling van vrouw, trekpaard en kinderen. Begin jaren 1950. The Joseph Rank Company is ontstaan in 1875 en werd één van de grootste voedselproducenten in Engeland. Collectie Hubert Avaux.	49
Figuur 17: Asbak en onderleggers, datering onbekend. Collectie Hubert Avaux.	49
Figuur 18: Krantenartikel uit 1912. Collectie Ghislain Temmerman.	50
Figuur 19: Springvlijm, negentiende eeuw. Collectie Ghislain Temmerman.	51

Figuur 20: Bewaarde hoof van een kampioen, ca. 1970. Collectie Vik Verheyden.	53
Figuur 24: Lot van winnende trekpaarden op de nationale prijskamp van 1931 die aan de koninklijke familie voorgesteld worden. Collectie KMBT.	63
<i>Figuur 25: © EDS, 2015. Op een prijskamp is een witte singel decoratief. Niet alleen de trekpaarden, maar ook de voorbrenger en begeleiders zijn meestal in het wit gekleed.</i>	64
Figuur 26: Councours annuel de chevaux reproducteurs - liste officielle des récompenses décernées par le jury, Brussel, 1907. Collectie Van Doorslaer.	64
Figuur 27: Juryspelden, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Museum van het Belgisch Trekpaard.	65
Figuur 28: Gouden medaille provinciale prijskamp Roeselare van 1977 met afbeelding van Koning Boudewijn en Koningin Fabiola. Collectie Van Doorslaer.	65
Figuur 29: Gouden medaille Costaud de Wolvertem, 1985. Collectie Van Doorslaer.	66
Figuur 30: De medaille ontworpen door Raymond de Meester voor de nationale prijskampen, ca. 1940-1970. Collectie Hubert Avaux.	66
Figuur 31. Muurplaat naar ontwerp van Raymond de Meester, ca. 1940-1970. Collectie Van Doorslaer.	66
Figuur 32: Prijsbeker société le cheval de trait belge. prix Mérode Westerloo 1914. Collectie Ghislain Temmerman.	67
Figuur 33: Vierde prijs voor een merrie in de veertiende categorie van vier jaar en ouder. Deze emailen stalplaat dateert van 1911, de KMBT verwierf pas het koninklijk statuut in 1919. Collectie Van Doorslaer.	67
Figuur 34: Stalborden of -platen als aandenken van de nationale prijskamp georganiseerd tijdens de landbouwbeurs Agribex in 2009, 2011 en 2013. Collectie Dominique Van Riet.	68
Figuur 35: De hengst Brillant door Philogène Charles Tschaggeny, 1894. Collectie Landbouwinstituut.	69
Figuur 36: De hengst Rève d'Or, internationaal kampioen in 1900, door Geo Bernie. Collectie KMBT.	70
Figuur 37: De handtekening van Cyrille De Meyere op een foto van het prijspaard Bayard de la Boste en zijn stamboeknummer. Dit paard van de gebroeders Van Doorslaer uit Wolvertem won de eerste prijs in Brussel in 1942. Collectie Van Doorslaer.	71
Figuur 38: Foto genomen door trekpaardenfotograaf Emile Gobert van een deelnemend trekpaard op de prijskamp van Vilvoorde in 1935. Collectie stadsarchief Vilvoorde.	71

Figuur 39: De hengst Marquis de Rosseignies, kampioen in 1903, door Ernest Bastin. Collectie KMBT.	74
Figuur 40: Het trekpaard Jupiter won in 1889 het Belgisch kampioenschap. Collectie Diepensteyn.	76
Figuur 41: © E. De Smidt. De hengst Milo van Luchteren werd in 2015 nationaal kampioen.	76
Figuur 42. Stamboekcollectie van de KMBT.	77
Figuur 43: Beschrijving van het veulen door een dierenarts. 1998, Collectie KMBT.	78
Figuur 44: Dekbewijs die de afstamming van het veulen Pablo d'Elewijt van Stal De Greeff bewijst. Dit dient de eigenaar van de merrie naar het stamboek op te sturen. 1998, Collectie KMBT.	78
Figuur 45: Stamboekkaart van het veulen Pablo d'Elewijt van Stal De Greeff, 1998. Collectie KMBT.	79
Figuur 46: Dekbewijs uit 1944. Collectie Vik Verheyden.	80
Figuur 47: Le Cheval de Trait Belge, revue internationale des eleveurs de chevaux de trait de race Belge, Brussel, nr. 117, 1914. Collectie Vik Verheyden.	81
Figuur 48: Bulletin officiel de la Société Royale, Le Cheval de Trait Belge, Brussel, nr. 1, 1947. Collectie Van Doorslaer.	81
Figuur 49: Foto's uit de albums van de familie Van Doorslaer, ca. jaren 1970 -1980. Ze tonen de trekpaarden op de binnenkoer van de hoeve in Imde. Collectie Van Doorslaer.	82
Figuur 50: Het Hooghof in Zellik, 2017.	83
Figuur 51: Het woonhuis, de binnenkoer en links de voormalige paardenstallen van de hoeve Van Doorslaer in Imde, 2016.	84
Figuur 52: Hoofdstellen en leidsels, ca. 2000. Collectie Diepensteyn.	85
Figuur 53: Onderdelen van een trekpaardentuig.	85
Figuur 54: Het mennen op kordeel, ongedateerd. Collectie KMBT.	86
Figuur 55: Versiering voor hoofdstellen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Diepensteyn.	86
Figuur 56: Halsriem met bellen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Hubert Avaux.	86
Figuur 57: Siergarelen, ca. 1970-1980. Collectie Van Doorslaer.	87
Figuur 58: Gareel van Avenir d'Herse, 1925. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.	87
Figuur 59: Zwenghout. Collectie NAVIGO.	88
Figuur 60: Een hooischudder en een spuitmachine uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Collectie MOT.	88

Figuur 61: 'De Oogstwagen' van Karel De Bauw (1909-2002). Collectie Verheyden.	89
Figuur 62: Een mallejan of boomsleper, eerste helft twintigste eeuw. Collectie MOT.	90
Figuur 63: Een natiewagen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Karrenmuseum.	90
Figuur 64: Ets Kurt Peiser (1887-1962) natiepaard. Collectie Hubert Avaux.	91
Figuur 65: Natiepaarden ingespannen voor een natiewagen, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Katoen Natie.	91
Figuur 66: Gedicht van Willy Verheghe 'Paarden van de Grote Oorlog', 2014. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.	94
Figuur 67: Pedigree van Frida van 't Hooghof 1941. Collectie Vik Verheyden.	96
Figuur 68: Bevel verspreid door de bezetter met uitleg over welke paarden militairen niet mogen opeisen, 1940. Collectie Vik Verheyden.	97
Figuur 69: Mijnwerkers met hun mijnpaarden, 1926-1927. Collectie KMBT.	92
Figuur 70: Trekpaarden in de mijnschachten met een speciale uitrusting voor de bescherming van hun hoofd, ca. 1926-1927. Collectie Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (PCCE) en KMBT.	92
Figuur 71: Siergarelen van de verhuisfirma Vandergoten uit Brussel, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.	98
Figuur 72: De omnibus ca. tweede helft negentiende eeuw. Een voorloper van de huidige bussen en trams. Collectie Karrenmuseum.	99
Figuur 73: Wagens van collectie Diepensteyn.	99
Figuur 74: Visplanken en een preekstoel van een garnaalvisser, ongedateerd. Collectie NAVIGO.	100
Figuur 75: Travalje, ongedateerd. Collectie MOT	101
Figuur 76: Werkmeubel van de gareelmaker, de gareelmakersstoel, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard.	102
Figuur 77: Een naaispan, werktuig van de gareelmaker, ongedateerd. Collectie MOT en Museum van het Belgisch trekpaard.	102
Figuur 78: FRATEUR J.L., De ouderdomsbepaling van het paard door het gebit, Brussel, 1923. Tekening van een paardenschedel. Edmond Tschaggeny. Collectie Universiteitsbibliotheek KU Leuven.	103
Figuur 79: STEUERT L., Het Zieke huisdier, Alkmaar, 1899. Collectie Vik Verheyden.	104

- Figuur 80: Educatieve platen over de verzorging van een trekpaard, ongedateerd. Collectie Diepensteyn en Collectie Ghislain Temmerman. 104
- Figuur 81: Eén van de brieven die te vinden was in het boekje Het zieke huisdier. De brief dateert van het jaar 1916 en geeft instructies over de verzorging van een darmontsteking, gezwollen benen ... bij paarden. Collectie Vik Verheyden. 105
- Figuur 82: Paardenspuit, eerste helft twintigste eeuw. Collectie Ghislain Temmerman. 106
- Figuur 83: Trechter om bij paarden een vloeistof via een bit toe te dienen, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard. 106
- Figuur 84: Coupeertang. Tang om trekpaarden te blokstaarten, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard. 106
- Figuur 85: Brandijzer om de wond waar de staart van trekpaarden gecoupeerd is toe te branden, ongedateerd. Collectie Museum van het Belgisch trekpaard. 106

CENTRUM AGRARISCHE GESCHIEDENIS

Atrechtcollege
Naamsestraat 63
3000 Leuven

Tel. 016 32 35 25

contact@cagnet.be
www.hetvirtueleland.be